

Youenn olier

**Istor
hol lennegezh
«Skol Walarn»
1.**

Imbourc'h

I M B O U R C ' H , K E L A O U E N N B O L I T I K E L

Niverenn 58/1

30 Here 1974

(stgadenn d'an niverenn 58)

Taolenn :

Youenn OLIER : Istor Hol Lennegezh. Eil kevrenn,
kentañ levrenn

Koumanant-bloaz : 30 lur. KRP Y. Ollivier 1 534 25
Roazhon, Deraouiñ a ra ar c'houmanant-bloaz e miz
Genver.

Priz ar stagadenn-mañ : 20 lur

Ar pennadoù a zo da gas : Y. Ollivier, 7 bd. A.-Burloud,
35 000 RENNES

CPPP 50 015

~~~~~

I M B O U R C ' H, K E L A O U E N N B O L I T I K E L

Niverenn 58/1

30 Here 1974

(stgadenn d'an niverenn 58)

Taolenn :

Youenn OLIER : Istor Hol Lennegezh. Eil kevrenn,
kentañ levrenn

Koumanant-bloaz : 30 lur. KRP Y. Ollivier 1 534 25
Roazhon, Deraouifi a ra ar c'houmanant-bloaz e miz
Genver.

Priz ar stgadenn-mañ : 22 lur

Ar pennadoù a zo da gas : Y. Ollivier, 7 bd. A.-Burloud,
35 000 RENNES

CPFP 50 015

RAKKEMENN

Bez ez eo ar skrid-mañ kentañ levrenn eil kevrenn ISTAR HOL LENNEGEZH emañ e soñj sevel hag a vo kemblac'h da ISTAR AN EMSAV. Evit ar poent avat ne fell deomp taolennañ istor hol lennegezh nemet adal deroù ar c'hantved-mañ (a-boan ma c'heller komz eus ul lennegezh vrezhonek er c'hantvedoù a-raok ; eus ul lizheradur brezhonek ne lavaran ket).

Eil levrenn an eil kevrenn a zo hogos prest; dont a ray er-maez er bloaz a zeu.

Diwezhatoc'h e vo embannet ISTAR HOL LENNEGEZH etre 1900 ha 1925 hag ivez etre 1945 hag hiziv.

=====

B L E N S K R I D

An oberenn-mañ a zo gouestlet da istor al lennegezh vrezhonek abaoe deroù ar c'hantved-mañ hag a c'hoarvezo eus teir levrenn, an hini gentañ o vezañ gouestlet da skrivagnerion an emsav kentañ, an eil da skrivagnerion SKOL WALARN hag an trede d'ar skrivagnerion a zo deuet d'al lennegezh vrezhonek a c'houde ar brezel diwezhañ.

Da SKOL WALARN ez eo gouestlet al levrenn-mañ eta. Hogen a-ziagent ez eo ret resizañ peseurt ster a roer d'al lavarenn SKOL WALARN. Kavout a ra deomp avat e c'heller ober SKOL WALARN eus ar bodad skrivagnerion a zo deuet d'al lennegezh vrezhonek dre hanterouriezh ar gelaouenn GWALARN ha diwar levezon Roparz Hemon, rener ar gelaouenn-se. Kement-se avat a dalvez ne vo ket studiet hepken an oberennoù bet embannet e-barzh ar gelaouenn hec'h unan hogen an holl re a zo bet savet gant kenlabourerion houmañ abaoe krouidigezh GWALARN.

Un darn vat eus an oberennoù-se avat, ret eo lavarout, a zo bet moulet gant AL LIAMM abaoe ar brezel diwezhañ. Diouzh un tu all ne gav ket deomp e c'heller renkañ e-touez skrivagnerion SKOL WALARN kement hini en deus embannet skridoù er gelaouenn. Ne sav ket deomp, da skouer, e c'heller renkañ dindan an hevelep rumm na Frañsez Vallee na Meven Mordiern a zo deuet d'an Emsav e deroù ar c'hantved. A-hend-all, skrivagnerion a seurt gant Anjela Duval, Jarl Priel h.a. n'int ket izili eus SKOL WALARN evito da ober gant ar yezh peurunvan petra bennak ma kaver roud pe roud eus levezon ar skol-se war o skridoù.

Unan a c'houlennno eta peseurt merk a-ziforc'h a ro tu da zianaout skrivagnerion SKOL WALARN. Aes e vo respont dezhañ ez eo ar merk-barn-se unan politikel. GWALARN a zo deuet er-maez, da gentañ, evel ur stagadenn da vBREIZ ATAO. Petra bennak ma n'eo ket chomet pell amzer stag ouzh houmañ

he deus GWALARN evelkent miret spered "Breiz Atao" betek ar penn. Savet eo bet lennegezh WALARN gant tud o doa feiz e dazont ur vroad vrezhon, e krouidigezh ur Stad vrezhon hag a save o skridoù eta evit un danvez kevredigezh vrezhon. Pezh a skrivan amañ n'eo ket nevez ha displeget eo bet meur a wech hogen mat eo henn adlavarout : na dre an danvez na dre ar yezh n'o deus klasket skrivagnerion WALARN tizhout ur werin hag a oa bet dizesket he yezh dezhi gant ar skolioù gall hag a oa, a-hend-all, arallekaet a-grenn d'ar c'houlz-se, diseblant pe enebet ouzh mennadoù ar vrogarourion. Darn, eveljust, a damallo an dra-se dezho hag a ray anezho disprizerion eus ar bobl. Kement-se, koulskoude, n'oa ket gwir tamm ebet. Nac'het o deus skrivagnerion WALARN hepken en em douellañ - ha touellañ ar re all - a-zivout gwir saviad ar bobl e Breizh d'an ampoent ; houmañ a oa dalc'het e kazell gê gant an estren penn-da-benn. Ret e oa dezho - evel deomp-ni hogen gwashoc'h c'hoazh e oa stad eget hon hini - treuziñ ar gouelec'h hep merzout e neb lec'h tres ebet a Zouar ar Bromesa. Ma vijent chomet war zouar ar sklavelezh gant o fobl n'he dije kavet hounnezh heñcher ebet d'he c'has er-maez eus Traonienn ar marv.

Savet o deus eta ul lennegezh "egiz-pa-vije" evit ur bobl ha n'oa ket anezhi c'hoazh, hep derc'hel kont e ar bobl egiz ma oa hag hep skrivañ eviti bout ma c'hoarveze ganto livañ hounnezh bep an amzer en he stad a arallekadur, hep derc'hel kont kernebeut eus yezh ar bobl, daoust ma oa an hini a implijent tost a-walc'h ouzh an hini a veze komzet neuze e Leon, da vihanañ. Skrivet o deus evit en em galon-ekaat o unan er stourm a renent, ha war un dro ivez, reiñ un testeni diwar-benn ar stourm-se end-eeun. E gwir ne gredan ket e ve kemmet kalz saviad ar skrivagnerion vrezhonek e-keñver hini skrivagnerion SKOL WALARN hiziv an deiz.

Er stad m'edo an emsav neuze e kav deomp eta adarne ne c'heller ket rebech - se a adlavarimp - ouzh skrivagnerion WALARN bezañ gwalleget ar werin. Lakaet avat n'o

n'o dije ket dibabet a-youl-gaer en em zispartiañ diouti evit ur pennad n'o dije ket gelllet ober e-giz-all, n'eus forzh penaos : daoust ma oa lod anezho brezhonegerion a-vihanik o devoa disofijet peurvuiañ an teodyezho o devoa komzet en o bugaleerezh ha ranket o doa addeskiñ ar yezh lennek evel ur yezh estren, koulz lavaret. Kentelius eo er c'heñver-se an eñvorskrid savet gant Youenn Drezen e koun e vignon, Jakez Riou a oa o vevañ gantañ en ul leandi e Spagn evel danvez beleg hag en doa ankounac'haet eveltañ e drefoedaj genidik. Hiniennoù zoken - e-touez ar re bouezusañ a-wechoù - o deus ranket addeskiñ ar yezh penn-da-benn. E gwirionez e oa deuet ar skrivagnerion-se da vezañ kêriz ha n'o deveze mui nemet darempredoù rouez ha dre zegouezh gant ar vrezhonegerion diwar ar maez, pezh a oa bet tonkad meur a skrivagner eus an emsav kentañ evel Tangi Malmanche ha Yann-Ber Kalloc'h, ha zoken hini skrivagnerion a felle dezho bezañ "poblek" - evel Taldir - hogen a oa bet desavet e galleg hag a gomze zoken galleg er gêr gant o zud. E gwirionez e oa dispartiet ar skrivagnerion diouzh ar bobl en abeg d'o deskadurezh o unan.

A-hend-all, ret eo lavarout n'emañ ket ar skrivagnerion e nep bro e darempred dihanterat gant ar bobl, - war-bouez rummadoù etre zo hag a zo, int, e darempred tost ganti, skolaerion, beleion, c'hweluniadourion, ne lavaran ket. Da lavarout eo, ezhomm en deus ar skrivagner eus ur gevredigezh e-lec'h e c'hell e gemennadurezh kavout un heklev bennak. E Breizh avat, d'ar c'houlz-se, ne oa kevredigezh vrezhon ebet, elese, frammoù kevredadel gounezet da geal ar vroad vrezhon ha ne oa ket an emsav e unan ledan ha kenurzhiet a-walc'h evit embreger ul levezon bennak war ar boblañs dre vras. Setu, lavarout a raimp ur wech ouzhpenn e ve direizh a-grenn tamall da skrivagnerion WALARN bezañ dibabet ar gouelec'h o vezañ ma oant barnet, ne vern penaos, da vezañ serret emañ adal ma tivizent ober gant ar brezhoneg. Anaoudek e tleer bezañ outo hepken evit bezañ kendalc'het da gerzhout war an tu mat, etrezek pal ar vroad vrezhon adsavet, hep pennfolliñ na fallgaloniñ.

BARN SKRIDOU HAG ARNODSKRIDOU

"UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH"

Stagañ a raimp gant an oberenn-mañ o studiañ skridoù diazezer ar Skol-se, na petra 'ta. En ur stumm ivez ez eus anezhañ ar skrivagner skouerel eus SKOL WALARN ha war un dro an hini en deus savet an oberenn founnusañ ha liesseurtañ e-touez skrivagnerion ar rummad-se.

En eheb d'ar pezh a c'hoarveze e Breizh en XIXvet kantved ha c'hoazh e deroù ar c'hantved-mañ, n'eus ket eus ar skrivagner-mañ ur plouezad o vevañ diwar al labour-douar, - un den eus kêr oc'h embreger ur vicher kefredel, ne lavaran ket.

Ganet eo bet Roparz Hemon eta en un tiegezh eus kêr, aes ar vuhez gantañ, dezhañ avat, ivez, gwrizioù poblek po-gwir e oa brezhonegerion a vihanik a Leon eus tadoù kozh ar skrivagner (1). Er c'heñver-se n'eo ket gwall zisheñvel degouezh Roparz Hemon diouzh hini meur a skrivagner en hon amzer. Ret eo notañ koulskoude e chome ar metou maz eo ar skrivagner genidik anezhañ e darempred strizh a-walc'h gant ar bobl, pa ne ve nemet dre ar mitizhion a zeue da labourat er gêr (alies a-walc'h en em ziskouez ar mitizhion en oberenn ar skrivagner) ; gant unan anezho, a-hend-all, en deus ar skrivagner klevet ha desket marteze un tamm brezhoneg. Resizañ a ranker koulskoude n'eo ket en abeg da se en deus bet c'hoant Roparz Hemon addeskiñ ar yezh. Dre maz eo deuet da vezañ ur brogarour an hini eo ez eo savet d'e spered ar mennad da

(1) Ne fell ket din implijout e ser Roparz Hemon rummadurioù a seurt gant "gwerinour" pe "vourc'hiz" pe "vourc'hiz bihan" arveret gant tud a zo o unan "bourc'hizion" pe "vourc'hion vihan" ha n'eus netra skiantel enno hag a zo hepken darn eus ur gerindur politikel pilpouz a-walc'h.

studiañ ar brezhoneg. Ha moarvat, evel meur a emsaver all, ez eo deuet Roparz Hemon da vezañ ur brogarour un tammig dre zegouezh, o tizoleiñ istor Breizh a-dreuz un domlevr klouar ha difo.

Dre ar politikerezh ez eo deuet Roparz Hemon d'ar yezh eta, war-bouez kemer perzh e luskad "Breiz Atao" ; stourmerion al luskad-se, a-hend-all, en deus taolennet e-barzh e romant diechu AR VUGALE FALL. Merket hon eus dija ivez ez eo deuet GWALARN er-maez evel ur stagadenn da Vreiz Atao. Un oberenn bolitikel ez eo diazevidigezh ar gelaouenn. Gwir eo ez eo bet dishualadur GWALARN diouzh BREIZ ATAO a-c'houdevezh un doare kiladenn war dachenn ar politikerezh ; kredet en deus Roparz Hemon d'ur mare e oa a-walc'h d'ur skrivagner sevel un oberenn lennegel en ur meni "tour olifant" evit saveteiñ ar yezh hag ar vro. Ur fazi e oa moarvat ha Roparz Hemon henn anzav e unan e-barzh unan eus pennadoù "Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh". E gwirionez, daoust ma ne gemero Roparz Hemon perzh oberiant ebet en obererezh Breiz Atao ha daoust ma tiveulo e bolitikerezh a-wechoù e taolo evezh bepred ouzh pezh a c'hoarvezo gant ar strollad broadel, da skouer da geñver enkadenn 1931. Darempredoù reoliek en devoe ivez bepred a-hend-all gant renerion al luskadoù politikel brezhon, broadelour ha rannvroelour a-raok hag e-pad ar brezel. E-pad ar brezel end-eeun e teuas da gemer penn FRAMM KELTIEK BREIZH a zastume en e greiz an holl aozadurioù sevenadurel breizhat. P'edo o ren an emsav sevenadurel e Breizh e luskas oberiad- ennoù led-lezennel a seurt gant an hini a voe anvet "brezel ar post" he devoa da amkan lakaat mererezh gall ar postoù da anavezout ar brezhoneg. E-pad ar brezel ivez e pledas Roparz Hemon gant ar skingomz vrezhonek ha gant ARVOR, un gelaouenn vonek boblek a denne 2.000 skouerenn bep sizhun hag a voe skignet dre Vreizh Izel a-bezh hogen dreist-holl e Leon, Treged ha Kernev. Dija a-raok ar brezel a-hend-all en doa klasket e 1933, embann ur gelaouenn boblek a felle dezhañ darnacuiñ e-touez gwerin Vreizh Izel ; diazezet en doa ivez "Brezhoneg ar Vugale" a oa e ball skignañ levrioù brezhonek bihan e-mesk

bugale ar skolioù. Moarvat, KANNADIG GWALARN - hemañ e oa talbenn ar "magazin" en devoa savet Roparz Hemon - ne reas ket berzh nemeur ha BREZHONEG AR VUGALE ne dizhas nemet un toulladig skolioù. Hogen ar c'hwitadennoù-se end-eeun a ziskouez ne felle ket da Roparz Hemon bezañ ur skrivagner rik, - ur stourmer politikel ha kevredadel, ne lavaran ket.

Ur wech divroet da Zulenn a-hend-all ne baeuezas ket ar skrivagner gant ar stourm. Adal 1952 e lakaas en e blomm, eus Dulenn, SKOURR BREIZH AR C'HENDALC'H KELTIEK a voe e penn ar stourm broadel evit ar yezh unvan etre 1953 ha 1962, war un dro gant K.A.B. a vode a-hend-all tost da vat an hevelep stourmerion. Mont a reas en-dro ar SKOURR e-pad un dek vloaz bennak hep en em ledañ kalz, gwir eo, hogen o reiñ broud ha kalon d'ar stourmerion, pezh a dalveze ar boan, evelkent.

N'eo ket hor mennad priziañ obererezh kevredadel politikel Roparz Hemon. Klask a raimp koulskoude 'e zoareañ. E gwirionez e c'heller diforc'hañ div arvez en obererezh-se : hini ar bruderezh foran hag hini ar c'henurzhiezh etre al luskadoù brezhon.

Gant KANNADIG GWALARN, BREZHONEG AR VUGALE, ARVOR e venne Roparz Hemon tizhout ar bobl war-eeun hep tremen dre hanterouriezh ur rouedad stourmerion frammet en un aozadur kreizennet. Ur seurt tarañverezh n'en devoa nemet ur gwered'poentel' koulz lavaret : ur wech prenet pe zegemeret ar gazetenn pe al lev, lennet gantañ pe get, e tisonje an danvez emsaver un emsav ha n'en devoa e gwirionez darempred ebet gantañ hag a hañvale bezañ tasmantel (petra eo GWALARN nemet ur "voest lizhiri" a ziskleir unan eus tudennoù"ar vugale fall" - pezh a ziskouez e varze mat Roparz Hemon namm e obererezh nemet ne oa ket evit parrat outañ.)

Gant FRAMM KELTIEK BREIZH a oa e bal kenurzhiañ an Emsav e oa ur si damheñvel. N'edo ket Roparz Hemon e darempred war-eeun gant izili ar strolladoù a oa bodet e-barzh an talbenn. Etre an izili ha rener F.K.B. e oa ur skramm a oa, dres, pep hini eus ar strolloù pe c'hronnadoù pe stalioù

a oa dastumet a-dreñv da vanniell ar FRAMM. E nep doare eta ne c'helle F.K.B. bezañ ur benveg stourm kevredadel politikel etre daouarn e gadoriad. Er c'heñver-se e oa heñvel ar gengevredigezh-se ouzh kevredigezhioù sevenadurel deroù ar c'hantved a zo padet betek hiziv ha na arc'hwelent nemet diwar obererezh ur stourmer pe zaou. Evelto, a-hend-all, e roe Roparz Hemon neuze pouez d'an diskeladegoù foran evel kendalc'hoù ar FRAMM a veze ambrouget a-hed ar wech gant abadennoù "sevenadurel" liesseurt (c'hoariva h.a.) e-pad ar brezel.

War-lerc'h ar brezel en doa Roparz Hemon kemmet mennoz a-zivout an doare stourm a zeree ouzh an Emsav. Pezh a c'houlenne neuze digant an izili anezhañ ne oa ket mui lakaat e gwel ur vezañs eus an Emsav, bezañ testoù an Emsav, hep muiken, evel maz int bet a-viskoazh betek henn, hogen en em stummañ ha stummañ re all evit ledañ ur framm brezhon dre ar vro. E devoud avat n'eo ket se a c'hoarvezas. Evit lakaat ur seurt framm da greskiñ e vije bet ret d'ar stourmerion kejout gant danvez emsaverion nevez bemdez ha n'eo ket kenetrezo hepken (ha c'hoazh, ur wech pe ziv ar bloaz ne raent ken). Hogen n'edo ket ar rener e Breizh evit broudañ ar stourmerion ha kenurzhiañ o labour ; ar re-mañ, diouzh o zu, n'o devoe ket a-walc'h c'hred nag a intrudu evit brudañ ha ledañ o unan ar strollad, stummañ an danvez izili h.a. Dre se e tisoc'has an arnod-mañ adarre d'ur c'hwitadenn. Padout a reas ar SKOURR hogen diouzh giz an emsav kentañ, gant ur rener hepken ha distreiñ a reas da zoareoù tarañvat deroù ar c'hantved.

Kement-se, ebeljust, ne lavar ket ez eo bet didalvez al labour a zo bet sevenet en aner, evit ur sell. Evel m'hon eus merket, hevelep strivadennoù, goude ma chomont berr, a "ziogel" ur vezañs bennak eus an Emsav ha dre se ez aotreont da hemañ kenderc'hel ha loc'hañ diwar ziazezoù nevez, asuroc'h, marteze, ar wech-se.

Kement-mañ a laka anat koulskoude ez eo manet Roparz Hemon e unan penn, tost da vat, hep kalz a harperion,

daoust m'en deus kavet diouto, marteze, muic'h eget re all (renerion ar strolladoù brezhon a zo chomet hogozik o unan bepred). Pezh a zo drastus avat en Emsav eo n'eus framm ebet o padout dreist da obererezh un den.

Gwir eo ivez e c'hell un den, war dachennoù zo, evel hini al lennegezh pe an imbourc'h, ren ul labour efedusoc'h drezañ e unan eget a-gevret gant re all, a-wechoù. An dra-se, da vihanañ, a zo gwir evit Roparz Hemon : evit sevel an holl oberennoù a yozhsturouriezh vrezhonek en deus savet n'en deus bet ezhomm eus skoazel den ebet. Padal, maz eus ur c'helenneroc'h eus ar brezhonog hiziv dre ar vro, - dezhañ ha dezhañ hepken ez omp dleourion. Ar re a zo deuet war e lerc'h, n'eus forzh penaos, n'o deus graet nemet dispenn e roudoù. Miliadoù ha marteze dekmiliadoù a Vrezhoneg o deus studiet pe addesket o yezh a-drugarez d'ar "Cours élémentaire", e yezhadur hag e c'heriadurioù abaoe tost hanter-kant vloaz. Kement-se, hep mar ebet, en deus Roparz Hemon, renet ul labour kevredadel divent, nemet e unan penn dalc'hmat.

Kemendall a zo da lavarout diwar-benn e labour imbourc'h a zo bet embannet evit darn gant ar gelaouenn PREDER (meneg a ran eus ar GERIADUR ISTOREL) hag evit darn all e-barzh embannadurioù arbennik, moulet a-wechoù e saozneg pe e galleg e Dulem. Maz eus tu hiziv da skrivañ en ur yezh reizh e tleomp kement-se adarre da labour dalc'hmat ar skrivagner.

Moarvat emañ hevelep labour er-maez eus an obereñ lennegel intentet er ster strizh hogen ne oufed koulskoude disteraat ar pouez anezhi. Aner e vije bet labour F. Vallee ha Neven Mordiern - a zo bet e meur a geñver mistri ar skrivagner - ma n'en dije ket Roparz Hemon kendalc'het gant an ervenn a oa bet boulc'het ganto. Gouzout a ran n'en deus ket klasket ar skrivagner kement-se krouiñ ur geriadur nevez, skiantel pe galvezoniell ; kavout a ran din zoken, hervez pennadoù zo, n'oa ket e chal gant keltiegezh ar geriadur dre vras. Asantet en dije a-walc'h da geal ur brezhonog hiron, hanter roman hanter keltiek, a vije bet aesoc'h da skignañ, un tamm e-giz ar saozneg. Hogen, eveljust, ne oa ket nec'het

kernebeut evit darbenn mennoz an arbennigourion war an dachenn-se ha gwell eo bet gantañ eta degemer diazezoù ar yezh arnevez evel ma oant bet divizet gant Frañsez Vallee ha Meven Mordiern eget klask ijinañ re nevez a vije ken tidel hag o re, n'eus forzh penaos, - se a ouie moarvat. Lavarret hon eus ne roe kement-se a bouez da geltiegezh ar geriadur na, dre vras, d'ar "sturc'herouriezh", moarvat dre ma ouie ez eo un arver hirbadus hepken a c'hell termeniñ tonkad ur ger. Evit anavezout soñj wirion ar skrivagner war an divoud-se ez eo a-walc'h lenn pennadoù en deus embannet war AL LIAMM goude ar brezel, unan peurgent, a zo bet moulet war niverenn 16 ar gelaouenn, Gwengolo 1949 hag a zo e dalbenn "Tri oadvezh ar brezhoneg".

Pezh a zo dedennus er pennad-mañ, eveljust, ez eo istor an darempredoù en deus bet Roparz Hemon gant ar yezhadurour kozh. Anzav a ra rener GWALARN ne vije ket bet evit derec'hel e gelaouenn en he sav panevet ar skoazell en deus bet digant Frañsez Vallee :

"Va skoazellet en deus gant e alioù n'am eus ket heuliet atav ; va skoazellet en deus gant e arc'hant (saveteet en deus GWALARN ha va embannadurioù ouzhpenn ur wech..."

A-hend-all ez eo anat ez eo Roparz Hemon anaoudek ouzh Frañsez Vallee evit bezañ bet ur "reizhour-yezh" hogen diskouez a ra er peurrest eus ar pennad - a zo gouestlet da goun Frañsez Vallee a oa o paouez tremen - peseurt bevennoù a lakae d'ar reizhouriezh-yezh :

"Lavarout a rae avat e rank ar yezhour hag ar skrivagner dibab e yezh ar bobl ar pezh a zo glan ha lezel a-gostez ar pezh a zo trefoet..."

Hogen tamall a ra dezhañ ivez bezañ klasket tostaat re ar brezhoneg ouzh ar c'hembraeg (ur rebech a ray Roparz Hemon meur a wech) :

"...bezañ harpet re e varnadennoù e-keñver reizhded pe zireizhded ar yezh war ar c'hembraeg."

Hogen, a-benn ar fin, en deus graet mat Frañsez Vallee, eme Roparz Hemon, o tibab hag o tivizout, goude ma ne vije ket bet e varnadennoù hag e zisentezioù skoret bepred war un anaoudegezh resis a-walc'h eus istor ar yezh.

"Gwell a se, marteze. Diwar-benn stummoù ar yezh e c'heller arguziñ diziwezh. Hag ar reizhour-yezh a rank lavarout "ya" pe "nann" pa chom ur yezhoniour en amzivin."

Damheñvel ez eo eta savboent Roparz Hemon diwar-benn stummadurezh ar brezhoneg ouzh an hini en doa kemeret a-zivout ar skritur, dre vras.

Pouezus eo ivez ar pezh a lavar Roparz Hemon e sigur ar gerioù nevez krouet gant Frañsez Vallee ha Meven Mordiern e deroù ar c'hantved-mañ. A-hend-all, setu komzoù ar skrivagner adarre war an divoud-se :

"Frañsez Vallee n'en doa ket kement a fiziañs ha ma kreder e kalz eus ar gerioù-se a lavaras din ur wech 'ne badint ket' hogen ret eo diskouez e c'heller o sevel. Souezhet e voe o welout an dud yaouank oc'h ober gant ar gerioù-se..."

Evel m'em eus displeget a-gent avat ne roe ket Roparz Hemon kalz a bouez da gudenn ar geriadur arnevez. D'e soñj eta ez eo aet Frañsez Vallee ha Meven Mordiern re bell :

"Daou fazi o deus graet ivez. Da gentañ, b bezañ ijinet re a c'herioù, dezho ur ster resis tre, oc'h ober un diforc'h kalz re spis etre dibennoù evel -adus, -erezh, -e -elezh, -egezh, -ouriezh, -idigezh. D'an eil, bezañ stummet re a c'herioù hir ha pounner, digened... Nebeutoc'h a vad gant e c'herioù gouiziekl eget ma kredemp gwechall."

An arrouden-mañ a vefe da nesaat ouzh ur pennadig fent embannet gant Roparz Hemon war ar **BED KELTIEK**, e 1967, ma ne fazian ket, e ser ar gerioù gouziek nevez ijinet ar wech-mañ gant **SADED** hag a ziskouez e chom ar skrivagner kent-oc'h diskredik eget enebet ouzh labour ar grouerion c'herioù. Reishoc'h e vefe lavarout marteze n'en doa Roparz Hemon rak-varn ebet a-enep d'ar gerioù brezhonek a orin roman pe stre-vroadel, evel m'en diskouez al linennoù da heul tennet di-ouzh ur pennad savet diwar-benn Tangi Malmanche hag embannet e-barzh niverenn 38 **AL LIAMM**, e mae-mezheven 1953. Kontañ a ra Roparz Hemon penaos aozer Gurvan en devoa roet aotre dezhañ c'hwenmat e yezh ha lemel-kuit an holl c'herioù gallek a gaved e skrid **AR BAGANIZ** a oa bet kaset da **WALARN** da voulañ :

"Evel kalz a dud ha ne ouzon ket perak e krede Tangi Malmanche em boa ur gasoni divent ouzh ar gerioù amprestet diouzh ar galleg..."

An dra-se avat ne lavar ket e oa Roparz Hemon a-du evit plegañ penn-da-benn da "arvor" ur yezh trefoet ha breinedon. Adlennomp er c'hevver-se un arrouden all eus ar pennad en deus skrivet diwar-benn F. Vallee :

"War ur poent all avat ez on krenn a-du gant Vallee ; mont a ran zoken pelloc'h egetañ. Kudenn ar c'hevreadur pe stummadur ar frazenn evit displegañ kealioù. Talvoudegezh istorel levrioù evel an **NOTENNOU** pe ar **SKETLA** eo bezañ distaget da vat, dieubet da vat ar yezh skrivet e lavar-plaen diouzh hollveli ar yezh komzet... e tle ar frazenn skrivet - dre maz 'eo skrivet - mont gant un hent ha n'eo ket atav hent ar frazenn gomzet... Yezh ar gomz, yezh ar pañer moulet yezh ar gador-brezeg, yezh ar c'hoariva n'o deus ket dres nag an hevelep geriadur nag an hevelep yezhadur na dreist-holl an hevelep troc'h hag an hevlep mentadur. Ur skrivagner hag a skrivfe evl ma komzer a vefe ur skrivagner fall..."

E gwirionez ne bismige Roparz Hemon labour F. Vallee nemet war boentoù munut. War ar pep pennañ e oa a-du gantañ, da skouer evit pezh a selle eus ober eus ar brezhoneg ur yezh stad. Pal kempennadur ar skritur e 1941, evel ma lavare, a oa reiñ d'ar brezhoneg :

"ar gwir da vezañ yezh stad hiviziken..."

An dra-se a adlavaro, a-hend-all, war niverenn 20 **AL LIAMM**, e miz mae-mezheven 1950 :

"Ur yezh lennegel da gentañ eus 1925 betek 1941. Adalek 1941, ur yezh stad..."

Evit distreiñ d'ar gudenn edon o verat bremaik, un diskleriadur a c'heller reiñ d'an disfiz a ziskouez Roparz Hemon magañ ouzh ur yezh ouziek re binvidik : o vezañ ma oa prederiet dreist-holl gant skignidigezh ar brezhoneg dre ar c'helennerzh e kave dezhañ e oa gwell pourchas d'an danvez nevez vrezhonegerion skridoù aes da lenn a rofe tro dezho da wellaat o anaoudegezh eus ar yezh nevez desket ganto eget sevel oberennoù luziet en ur yezh re ziorreet ha digompreus d'an darn vuiañ. War wel da se en devoa aozet ar "brezhoneg eeun" - fardet e 1935 - gant ar spi e vije tu zoken da sevel ennañ oberennoù lennegel. Roparz Hemon e unan a boanias da skrivañ lod eus e romantoù er yezh-se, da skouer ar romant polis **AN TI A DRIZEK SIMINAL**.

=====

Tu hor bo da addisplegañ memnoziù Roparz Hemon diwar-benn ar stourm evit ar yezh er pennad hon eus gouestlet d'e arnodskrid pennañ "**UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH**". Diskouez a raimp bremañ avat doareoù pennañ ar studi-adenn hon eus savet diwar-benn oberenn ar skrivagner. Skridoù Roparz Hemon eta hon eus plaenaet oc'h heuliañ war-bouez nebeut urzh an amzer. Aesoc'h hon eus kavet ober diouzh an hentenn-mañ a zo eeun a-walc'h eget diskleriañ unan hag unan

dodennoù bras oberenn ar skrivagner. Padal, a-barzh dont tre en oberenn ar skrivagner dre ar munud e klaskimp rummata ar skridoù hon eus graet un addispleg diwar o fenn er studiadenmañ.

Ret eo gouzout, da gentañ, en deus pleustret Roparz Hemon war veur a zoare-lennegezh hogen dreist-holl war ar "romant" (etre askoù e lakaomp ar ger rak romant Roparz Hemon a zo kentoc'h ur vojenn pe un danevell eget ur romant), ar gontadenn, ar varzhoniezh, ar c'hoariva hag an arnodskrid.

E-keñver stumm e notimp, evit kregiñ, ez eo bet levezonet Roparz Hemon gant al lennegezhioù tramor, saoznek pe geltiek. Darn eus e bezhioù-c'hoari pe eus e gontadennoù a laka da soñjal en oberennoù ar saverion bezhioù-c'hoari pe gontadennoù saoznek-iwerzhonat, kembraek pe saoznek. Kelluskoù ha pozioù zo en e varzhoniezh, a-hend-all, a zo heñvel a-wechoù, ouzh ar re a gava el lennegezh saoznek 'klasel' (fellout a ra deomp lavarout dre ar ger-se n'en deus ket klasket Roparz Hemon trevezañ ar skrivagnerion europat kempred dezhañ ken e Bro-Saoz ken e Bro-C'hall). E ser se e raimp un evezhiadenn bennak : al levezon-se eus al lennegezh saoznek klasel n'eo ket souezhus pa ouezer e oa ru saoznegour eus Roparz Hemon, kelemer saozneg p'edo o vevañ e Breizh, bet graet gantañ ul lodenn vat eus e studi e Bro Soaz end-eeun en e yaouankiz ; kement-se en deus displeget ar skrivagner e unan en eñvorennoù en deus nevez embannet e-barzh AL LIAM. Evit pezh a sell ouzh ar stumm klasel en deus roet d'e skridoù ez eo aes kompren arbennoù Roparz Hemon; an arbennoù-se, a-hend-all, en deus displeget e-barzh "Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh" : o vezañ ma oa chomet fraost, koulz lavaret, al lennegezh vrezhonek, e oa didalvez reiñ dezhi ur stumm "sofistiket" a oa boaz gant darn eus skrivagnerion lennegezhioù kozh Europa, ha na vije ket bet, n'eus forzh penaos, diouz tañva al lennerion a c'helle kaout o vrezhoneg d'ar mare-se. N'en deus felllet da Roparz Hemon eta reiñ d'e skridoù ur stumm eeunemet dieubet evelkent diouz levezon ar skrivagnerion c'hallek e oa, da gentañ, gant ar mennad da argas gwall zelanvad ar sevenadur hag al lennegezh c'hall war al lennegezh vrezhonek. Ur ratozh broadel e oa e hini eta.

Ur goulenñ a c'hell al lenner ober dezhañ e unan, a-hend-all, e sigur oberenn ar skrivagner a denn da rummadur e skridoù. Daoust ha bez e c'heller merzout meur a brantad en oberenn ar skrivagner ? Hini pe hini en deus klasket, da skouer, digemmañ "GWARIZI VRAS EMER" savet e-pad ar brezel, diouz MARI-VORGAN a voe embannet war-lerc'h ar brezel p'edo aet ar skrivagner da repuiñ en Iwerzhon. War va meno, seurt enklask, evit ar poent, a vefe aner a-walc'h. Gwir eo e c'heller gwiriañ ez eo awenet war-eeun gant an Emsav un darn vras eus oberennoù Roparz Hemon etre 1925 ha 1935, lakaomp ; en eneb, ul lodenn vat eus an oberennoù a faltazi bet kempennet gantañ e Dulenn war-dro ar bloavezhioù c'hwegont n'o deus da-empred ebet gant an Emsav. Hogen kredapl eo e oa bet empenret an oberennoù a faltazi-se a-raok d'ar skrivagner mont da vevañ en Iwerzhon. Hag a-hend-all, diouz un tu all, en devoa savet Roparz Hemon, ken abred hag e 1934 un oberenn a faltazi kar nes d'an danevelloù marzhus a aozas a-c'houdevezh e Dulenn : AL LAER AVEL". Hogen ur goulenñ all a sav : daoust ha ne vefe ket tu da gavout en oberennoù a faltazi zoken un ere bennak gant an Emsav en ur stumm bennak ?

Ma karfe unan daoust da se rummata oberennoù Roparz Hemon e c'hellfe henn ober evel henn : en ur lod ar skridoù awenet war-eeun hag ent anat gant an Emsav (AR VUGALE FALL, darn eus ar barzhonegoù h.a.) : strollañ a c'hellfed a-hend-all an oberennoù a faltazi a vefe enno ur melezour eus personelezh ar skrivagner hogen hep darempred gant e labour emsavel ; erfin, tu a vefe da ziverzout un trede rummad : hini ar skridoù gwirlivek o taolennañ ar gevredigezh vreizhat arallek egiz n'edo en e amzer, damheñvel o danvez ouzh kontadennoù Jakez Riou pe Youenn Drezenn nemet o plediñ gant tud vunut Vreizh Izel deuet da vevañ e kêr, e kêr Vrest peurgent : aze dres emañ an diforc'h etre ar c'hontadennoù pe zanevelloù-se hag ar re savet gant Abeozen, hag an daou skrivagner hon eus meneget. Un den eus kêr ez eo bet Roparz Hemon a-viskoazh, enloc'het don en e spered tresoù ar gêr veur a Lez en eo bet o chom enni adal e vugalcoezh ; kêr Vrest, e devoù, en em ziskouez kalz e-barzh oberennoù so, dreist-holl avat e-barzh KLEIER BURED pe c'hoazh NEEN JANI, romant diwezhañ ar skrivagner a zo mennet da livañ - un tamm

evel IT'RON VARIA GARMEZ - stourmoù kevredadel e Brest e deroù ar c'hantved-mañ. War ar munud-mañ e ranker pouezañ marteze : evel m'en deus merket e-barzh unan eus e varzhonegoù savet e Dulemn e kendalc'h kêr Vrest da vevañ e faltazi ar skrivagner ken e kredfe unan a-walc'h ned eo Dulemn evitañ nemet ur rakkêr eus Brest (e devoud, e neb loc'h eus skridoù Roparz Hemon ne vo kavet an disterañ arroudenn a rofe da soñjal edo ar skrivagner o vevañ en Iwerzhon : sebezus eo, pa soñjer mat, ar galloud en deus hemañ da vevañ dre ar spered e Breizh hag e Brest e vugaleerezh goude bezañ kuitaet anezho abaoe tost tregont vloaz egiz pa vije chomet an amzer a-sav abaoe m'en deus kuitaet e vro.)

Bezot pe vezot, ne glaskimp ket avelato, studiañ oberennoù ar skrivagner hervez un hevelep rummatadur. Gwell hon eus kavet - aesoc'h hag emsavoc'h e oa ivez - o studiañ hervez an doareoù-lennegezh pleustret gant Roparz Hemon, o vezañ ma n'eo hor mennad nemet reiñ un diskleriadur elfennel eus e cberennoù a-benn aotren d'al lennerion tennañ maoc'h a frouezh diouzh al lennadur anezho, - ha moarvat ivez, hervez urzh an amzer.

Diouzh an amkan-mañ eta e krogimp gant al levr a zo, en ur stumm, alc'hwez holl skridoù hag obererezh ar skrivagner da lavarout eo, e arnodskrid "UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH"

Moarvat e c'heller en em c'houlemañ ha bez ez eo an ober-mañ ul levr e gwirionez. Bez ez eus anezhi hepmuiken un dastumennadenn hir ha berr, bet embannet e-barzh BREIZ ATAO ha GWALARN etre 1923 ha 1930, da lavarout eo e-pad seizh vloaz bennak. Er raklavar e tiskleir Roparz Hemon en deus adembannet ar pennadoù-mañ e-giz ma oant, hep kemm netra a-bouez enno daoust ma oa displejet gant tra pe dra en devoa skrivet enno.

Ret eo lavarout ez eo gouestlet d'al lennegezh an div diredenn eus pajennadoù an dastumad-mañ. N'eo ket bet mennet Roparz Hemon biskoazh d'ober politikerezh. Lavarout a ra kremañ ha krak e-barzh an oberenn-mañ en deus dibabet al lennegezh.

evel e dachenn-efi, evel m'o deus re all dibabet ar politikerezh, dre ma klote al lennegezh gant e dro-spered hag e zonezonoù, dre vras.

Kement-se ne dalvez ket e oa eus Roparz Hemon un "dilettante" evel ma'z eo bet tamallet dezhañ d'ar c'houlz-se dres. Soñjal a ra e gant reizh ne c'helle ket ur yezh bevañ hep gwir lennegezh (anat eo he deus ur yezh ezhomm eus amplegoù arall evit gellout bevañ met an ampleg-mañ ne c'helle ket dioueriñ n'eus forzh penaos) ; e 1923 avat ne ouie ket ar Vrezhoned petra e oa ul lennegezh zoken na peseurt roll a c'helle c'hoari e buhez ur vro. Mennad kentañ Roparz Hemon eo bet henn deskif dezho. Kement-se ne reas ket hep degas un tamm dispac'h e bed ar skrivagnerion vrezhonek a neuze. Adal ar pennad kentañ a embannas e-barzh 'BREIZ ATAO' e 1924 e krog da lavarout ez eo didalvez kremañ ar skridoù a oa bet savet e brezhoneg dre m'o doa klasket ar skrivagnerion tizhout ur pal a oa dreistdiraez e gwirionez : plijout war un dro d'ar bobl ha d'an dud desket. N'emañ ket Roparz Hemon a-enep d'ul lennegezh savet a-ratozh evit ar bobl. Hogen o vezañ ma oa dizesk a-grenn ar Vrezhoned d'ar mare-se ne oa tu da bourchas dezho nemet ul lennegezh a izel-renk, pe da vihanañ, skridoù diduñ hepmuiken, evel romantoù istor pe bolis. (Roparz Hemon, a-hend-all, a lakay e vennoz da dalvezout diwezhatoc'h pa savo ur rumm romantoù pe zanevelloù polis e brezhoneg eeun evel AR C'HORF E-HARZ TREID VA ZAD KOZH UR PRENESTR A OA DIGOR h.a.). D'ar c'houlz-se avat e soñje ar skrivagner e oa ar pep mallusañ da ober sevel ul lennegezh "uhel" evit un nebeut tud desket "paotred ha plac'hed yaouank d sket mat... evit ar re-mañ e ranker labourat... skrivañ evit hanter-kant, pe ugent pe dek pe evito o unan..." Nevez e oa ar mennad-se ha diboeñ e hañvale bezañ eveljust. Ouzhpennañ a ra Roparz Hemon avat : "Gwirheñvel eo ne vo ket komprenet o dezo hag e vint goapaet hag e kavint maoc'h a enebourion eget a vignoned. Hogen ar gwir skrivagner a oar petra a ra hag evit piv e komz hag e kar e labour d eist pep tamall ha pep mouleudi..."

Dav e oa eta d'ar skrivagner brezhonek distreiñ d'e ved diabarzh e-lec'h klask lennerion e-touez ur werin a oa o tizeskiñ he yezh d'an ampoent-se n'eus forzh penaos.

An hevelep mennoz a adkaver e-barzh ar pennad **BARZHONIEZH** ("Breiz Atao", 1924). Rebec'h a ra Roparz Hemon ouzh ar "varzhed" a oa deuet en e raog e Breizh bezañ gallekaet a-gremm ha bezañ kendalc'het e-pad rumm-adoù da skrivañ diouzh giz La Fontaine, dre ma oa ar c'hiz-se an hini nemeti a oa diouzh intent ar bobl. Adarre eta e c'houlemm pellaat diouzh ar werin evit pellaat diouzh ar gallekadur a oa o c'hounit pobl Vreizh en he fezh d'ar mare-se.

Hevelep preder a verzer er pennad deuet er-maez ur miz war-lerc'h e-barzh **BREIZ ATAO**, Here 1924. Ken pouezus eo argas gwall zelanvad lennegezh arnevez Vro-C'hall hag hini he lennegezh klasel. E-barzh "Hent ar skrivagner" eta e tistaol Roparz Hemon ar skolioù skrivagnerion a glaske reiñ ur vuhez nevez d'al lennegezh c'hallek etre an daou vrezel, pe da lennegezhioù all Europa : "Brein eo lennegezhioù bras Europa..." N'eus nemet "lin brein" el lennegezh c'hallek, emezañ (marteze e tamvenege amañ skridoù Gide a oa krog da vezañ brudet d'an ampoent-se) ; ned eo al lennegezh c'hallek nemet un "orbidourez kozh". Ha setu ar varnadenn : "An holl doareoù arz nevez, talvoudus e-lec'h-all, n'o deus ar gwir da zont en hon touez nemet kroueriet e vijent bet a-raok" rak patromoù lennegezh ar broadoù bras a zo aet re bell ivez diouzh ar werin. Hag eñ da glozañ evel henn o komz eus al lennegezh a zle bezañ savet gant ar skrivagner brezhonek : "Diwallomp na ankounac'hafe a-gremm ar bobl he deus he maget, ar vro ma tle labourat eviti..."

Hini pe hini a soñjo moarvat ez eus un dislavar etre ar c'homzoù-mañ ha re all am eus moneget a-gent. Gwirionez, ne gredan ket. Evit abegoù kalvezel nemetken n'eo ket gouest pobl Vreizh da gompren oberennoù he lennegezhion : laeret eo bet he yezh diganti en arbenn

a zalc'hidigezh ar vro gant ur galloud estren, hini ar gouarnamant gall hag en arbenn, dres, a bolitikerezh gallekaet ar gouarnamant-se. D'ar c'houlz maz eo deuet Roparz Hemon da gemer stur an emsav lennegezh e Breizh ne ouie ar bobl, egiz m'hon eus merket, gwir yezh ebet ken. Ober a rae gant trefoed-ajou, bruzhunet ha paourat, a oa disoc'had ar mac'homerezh hag an arallekadur broadel end-eeun ; ar yezh nemeti a ouie lenn - pa ouie - a oa ar galleg. D'ar c'houlz-se eta e ranke ar gwir skrivagner skrivañ evitañ e unan en ur yezh lennek a oa pelloc'h-pellañ bemdez diouzh ar yezh pemdeziek war ar maez ; ne c'helle eta - se a adlavarimp - skrivañ nemet evit un nebeut lennerion studiet hag addesket ar yezh ganto. Hogen daoust da gement-se e sav an emsaver e skridoù evit ar bobl a-bezh, hini warc'hoazh, a gavo en e oberennoù ar vagadurezh speredel he devo ezhomm anezhi. Dav eo dezhañ eta bezañ eeun ha didroidell evit gellout bezañ komprenet ha karet gant e genvroiz gwitibunan pa vo bet roet tu dezho da addeskiñ ar yezh a-drugarez d'ur Stad gwir vroadel. Da lavarout eo, soñjal a ra Roparz Hemon e tle al lennegezh bezañ enouestlet e stumm pe stumm. Pouezañ a ra war ar mennoz-se er pennad "Anaoudegezh ar werin" deuet er-maez e-barzh **BREIZ ATAO** e miz Genver 1925. "Dav eo d'ar skrivagner brezhonek," emezañ, "reiñ ul lec'h bras d'ar werin en o skridoù." Kenderc'hel a ra evel henn : "Anaout ar werin a fell deomp dre m'he deus miret an ene hon eus kollet, ni ivez, dre m'eo kalon hor gouenn, kig hor c'hig, spered hor spered..." Pelloc'h ez a zoken : dre ma kavimp enni, gouez dezhañ "sichenn hon arz, hol lennegezh uhelañ, marteze sichenn hor prederouriezh..."

Kement-se a zo marteze mont re bell. Hogen amañ ne rin nemet displegañ va mennoz-me. Moarvat e rank ur skrivagner pe un arzour chom e darempred gant e bobl hag ober e seizh gwellañ evit ma vo aes da houmañ intent e skridoù warc'hoazh. Hogen ne oa ket fur, d'ar mare ma skrive Roparz Hemon end-eeun, kemer da heñcherez speredel ur werin a oa troc'het diouzh he gwirioù. En deiz a hiziv e teu ar sklerijenn eus un nebeut tud ; ar re-mañ, hep mar, a rank chom stag ouzh ar bobl ar strishañ ar gwellañ, evit reiñ un dra bennak dezhi kontoc'h eget evit kemer diganti.

Reishoc'h e oa mennoz Roparz Hemon pa skrive er pennad war-lerc'h : "Ar vuhez hag al lennegezh", embannet war WALARN e niverenn nevez-amzer 1929 evit disteurel al lennegezh "kenti- elius" he doa bleuniet betek neuze e Breizh ; hogen al lennegezh vrezhonek arnevez a ranko bezañ enouestlet : "(bez) e tleo lennegezh Vreizh en amzer-da-zont bezañ eeun ha gwirion, yac'h ha krefn : al lennegezh a zere ouzh ur bobl he deus da stourm evit bevañ." Hag e-barzh ar pennad "Al lennegezh keltiek kozh ha ni", deuet er-maez e-barzh niverenn an nevez-amzer eus GWALARN 1928 e skriv Roparz Hemon kement-mañ adarre : "Lennegezh Vreizh, evel istor Breizh, a zo graet gant hor c'hig hag hor gwad ha nann gant huñvreadennoù diwar-benn hor c'heltelezh ha mouezh hor c'hentadoù."

Gwell eget n'eus forzh peseurt pennad all avat e tiskouezo an hini diwezhañ eus al levr, talbennet GWALARN E 1930, penaos e komprene Roparz Hemon e labour skrivagner hag e roll en Emsav. "A-neudoù," emezañ er pennad-se "hon eus astennet hol labour betek studi ar yezh, da aozañ gerioù ha doareoù-lavar nevez..." Ha merkañ a ra pelloc'h : "(emañ GWALARN) o risklañ muioc'h-mui a-ziwar an dachenn lennegezh war an dachenn gevredigezhel." Ha setu, evit echuiñ, pezh a lavar Roparz Hemon : "N' on ket eus ar re a c'hell disrannañ al lennegezh diouzh buhez ar bed. Rak amzer ar romantelezh a zo tremenet da vat. Ma fell d'ul lennegezh bleuniañ hag efediñ e rank bezañ stag ouzh ar vuhez kevredigezhel kentoc'h eget unanel, lennegezh an engroez kentoc'h eget lennegezh an den ha trivliadoù e galon..." Diskleriañ a ra ar skrivagner en diwez : "Hogen peseurt lennegezh a c'hell diwanañ e-lec'h n'eus ket a vuhez ? Hag hep yezh derañ hep deskadurezh, hep emskiant vroadel, peseurt buhez a c'hell bezañ en ur vro?"

Gwelout a reer eta ez eo emdroet mennozioù Roparz Hemon er prantad amzer ma oa o skrivañ e levr. Goude bezañ diogelet e tlee ar skrivagner pellaat diouzh ur werin dizek ha dimesket evit selaou mouezh e galon ha skrivañ hepken evitañ e unan hep diouzh ret ez erbed dezhañ en diwez distreiñ d'ar bobl ha stag e labour ouzh buhez ha stourm ar gevredigezh. Hogen merkit mat eus peseurt pobl ez eus anv. Ne c'hell ar bobl-se bezañ nemet an emsav, danvez ar bobl da zont. En diwez eta ez eo stag bet pe zroukverzh hor yezh hag hol lennegezh ouzh berzh pe zroukverzh

an Emsav dre vras.

Ar peurrest eus pennadoù al levr-mañ hag a denn d'al lennegezh n'int ket ken pouezus marteze. Plediañ a rent droist-holl gant kudennoù a yezh, kudennoù kalvezel. En e amzer en devoa Roparz Hemon da ziskar un toullad treuz-kredennoù diwar-benn natur hag emdroerezh ar yezhoù. Dre vras e tierbeded ouzh ar skrivagnerion vrezhonek pellaat diouzh ar "yezh vev" (a oa e gwirionez, adal neuze, un toullad teodyezhoù o vervel). M'en dije R. Hemon pleget da seurt ali en dije ranket sevel e holl oberennoù en un trefoedaj bennak. Goulenn a rae Roparz Hemon ar gwir da ziorren ar yezh hep gortoz ma vije diorreet gant ar bobl hec'h unan; forzh penaos e oa sklaer ne oa ket ar bobl evit ar gefridi-se. Krennañ a rae ar skrivagner e vennoz evel henn : "N'eo ket digant ar bobl dimesket ha dizek ez aimp da c'houlenn petra a zo mat ha petra a zo fall..." Tennet eo al linennadoù-mañ douzh ar pennad "Danvez evit kentskrud ur geriadur" hogen adal 1927, e-barzh niverenn hañv GWALARN 1927 e c'heller lenn kement-mañ ivez : "Ne rin em labour meneg ebet eus doareoù-lavar ar bobl..." Hag erfin : "Yezh ar bobl a zegemomp ; n'eo ket evit en em chalañ gant lezennoù yezh ar bobl rak hervez al lezennoù-se ez eo barnet ar brezhoneg ha Breizh da vervel..."

Biken ne vo an emsaverion anaoudek a-walc'h ouzh Roparz Hemon evit bezañ bet spiswel a-walc'h war ar poent-se. Ma vije bet spontet gant gourdrozioù ha rebechoù ar ouizieion c'hall a neuze ne vije bet savet biskoazh yezh lennegezh unvan ebet.

Moarvat ez eus bet kavet tud diboell ha direizh a-walc'h evit tamall dezhañ bezañ aozet ur yezh artifikel, estren ouzh ar werin ; diouzh klevout ar re-mañ en dije Roparz Hemon pellaat ar bobl diouzh he yezh ha kiriek e vefe eta da varv ar brezhoneg ... egiz pa vije bet etre daouarn ar skrivagner-mañ hepken tonkadur ar yezh penn-da-benn.

Rebechoù droc'h n'eo ken kement-se. Lennet ez eus bet kalz a levrioù brezhonek war ar maez en raontekvet kantved, poogwir n'anaveze Brezhonek Kornog ar vro yezh all ebet. En 20vet kantved avat n'o deus ket lennet levrioù Roparz Hemon - lakaet e vijent bet dedennet gant an danvez anezho - dre ma ouient neuze gwelloc'h galleg eget brezhoneg. Moarvat en deus ARVOR, ar gazetenn vrezhonek

diazet gant Roparz Hemon e 1941, graet berzh a-walc'h : 2.000 a goumananterion a oa dezhi. Hogen, da gentañ, petra e oa 2.000 a goumananterion e-keñver ur boblañs a 1.200.000 a dud e Breizh-Izel, nemetken ? Ha, d'an eil, e c'heller lavarout, ez eo aet ar gazetenn war-raok e-touez gwerin Vreizh-Izel en abeg d'an darvoudoù politikel a neuze ha dreist holl dre ma oa koazhet levezon ar sevenadur gall d'ar c'houlz-se ha ma oa bihanaet beli ar Stad c'hall end-eeun.

Ne oa ket bet Roparz Hemon disoblant ouzh an tamalloù a veze graet dezhañ e ser yezh ar bobl ; evit respont d'an tamalloù-se, dres, en devoa savet ARVOR e-pad ar brezel. Hogen a-ziagent dija, e 1933, en devoa krouet KANNADIG GWALARN a oa da vezañ skignet e-touez ar werin hag a oa mennet da zont da vezañ un doare magazin. Ar strivadou-se hon eus meneget e-lec'h-all. Lavaromp hepken adarre ne c'helle ar strivadou-se kaout nemet dalvoudegezh arouezennel ha bruderezhel.

§§§§§§§

E gwirionez, mennoziou reizh ha direizh war un dro a zo bet displeget gant Roparz Hemon diwar-benn ar stourm evit ar yezh. En em c'houlenn a c'hellfe unan ha n'en deus ket ar skrivagner maget touellc'hoanagoù e ser ar stourm-se.

Kavout a ra din-me atav en deus Roparz Hemon gortozet re, marteze, diouzh ar stourm sevenadurel-kevredigezhel rik. Lennomp, da skouer, ar pennad GWALARN E BREIZH (nevez-anzer 1927) e-lec'h e tispleg Roparz Hemon penaos e veize ar stourm evit Breizh, dre vras. :

"An darn-vuiañ ac'hanomp," emezañ, "a gav dezho e vo saveteet Breizh" en deiz ma vo bodet ar Vrezhonek endro d'ur strollad broadel kreñv a-walc'h evit lakaat ar gouarnamant gall da blegañ."

D'ar re a grade kement-se avat e responte Roparz Hemon "Saveteet e vo Breizh en deiz m'hor bo krouet ur vuhez vroadel e Breizh, desket d'hor c'henvroiz lenn ha skrivañ hor yezh, displeget dezho hon istor, savet hor skolioù hag hol levrioù paeet gant hon arc'hant. Hag e lavari

kement-se ne c'hall ket bezañ hep ar frankiz politikel. Neuze n'anavezit ket istor broadelezhioù bihan Europa..."

Pelloc'h e ro ar skrivagner d'ar stourm evit Breizh liv ur stourm etre renkadou :

"GWALARN hag ar gouerion... N'eus nemet un diazez da zassorc'hidigezh hor broadelezh, hag an diazez-se kouerion Vreizh-Izel... Uhelaat ha sklerijennañ kouerion Breizh-Izel d'o lakaat da vezañ mistri war ar vro. Ur wech ma vo kouer Breizh Izel desket toc'h ha digoroc'h e spered gant e vrezhoneg eget paotr ar c'hêrioù gant e c'halleg e ranko, en ur vro gouneidegezh ha labourioù bihan evel Breizh, plegañ dirak ar maezioù..."

Hag e-lec'h-all e tiskleir :

"Ouzh kelennadurezh ar bobl emañ stag pouezusañ kudennoù hon emsav. Hag e c'hellfemp respont n'hon eus menoz ebet nemet kemer hon unan karg ar gelennadurezh-se e Breizh..."

Seurt mennoziou a oa bet displeget dija gant Meven Mordeiern. Kent o burutellañ eo mat kounañ en deus esaeet Roparz Hemon o c'has da wir. Da skouer, e-pad ar brezel, dre hanterouriezh ar gelaouenn ARVOR, en deus klasket reiñ lusk d'ars stourmadenn UNAN DA UNAN. Ret e oa da bep brezhoneger desket deskiñ lenn d'ur brezhoneger all ; hemañ a zeske d'unan all pehini a zeske d'un trede. Evel-se eo e tle Breizhizeliz gwitibunan bezañ "lizherennekaet" a-benn ar fin, ha deskiñ lenn ar yezh. Eeun tre e oa ar steuñv-se, evel ma welit. E-barzh broioù isdiorreet zo e oa bet implijet seurt doareoù-ober.

Un hevelep gweladurezh a leze a-gostez daou zevoud a-bouez. N'edomp ket e 1925-1944 nag e-barzh ur vro isdiorreet e-giz re Azia pe Afrika, nag e-barzh unan eus broioù diorreet kreiz Europa en 19vet kantved e-lec'h e oa diwanet ur renkad bourc'hizion desket ha leun a intrudu ha gouest, ouzhpenn-se, da harpañ un emsav sevenadurel gant an arc'hant o dije bet dastumet. Evel ma lavare Roparz Hemon e unan, edo ar vrogarourion e-barzh unan eus broioù "chatalaet ar C'hornog". "Kouerion Vreizh-Izel" - evit komz evel ar skrivagner, n'o doa ket ezhomm deskiñ lenn o yezh evit dastum gouiziegezh peogwir e c'hellent diwar neuze - ma karent -

dastum kalz mui dre ar galleg a oa bet nevez desket dezho. D'an eil, un emdouell e oa faltaziañ e c'helle ar c'houer bezañ mestr war ar vro evel kouer ; ne oufe kouer ebet c'hoari ur roll politikel bennak nemet o tont da vezañ ezel un aozadur politikel bennak, da lavarout eo o paouez a vezañ kouer.

Hiziv an deiz a-hend-all n'eus mui danvez ebet da rakwel Roparz Hemon o vezañ m'o deus kouerion yaouank Kornog ar vro dilezet o yezh e pep lec'h tost da vat ha maz eo aet war heñvelaat stuzegezh ar maeziou hag hini ar c'hêriou en arbenn ag an ardivinkou brudañ ha stleñañ nevez, skingomzerezh ha skinwelerezh, hag ivez ar wask pendeziek o tont tre en holl oledou. Eveljust, d'ar mare ma skrive Roparz Hemon e bennad e c'helle krediñ e oa un diazez bennak d'ar goanag a lakae e roll politikel kouerion Vreizh-Izel. Hogen adal dibenn an eil brezel bed e oa sklaer a-walc'h ne c'helle ar goanag-se bezañ sevenet e nep doare rak d'ar c'houlz-se eo e krogas plouezidi goueled ar vro da baouez a gomz brezhoneg ouzh o bugale.

Ma oa prest Roparz Hemon da zereñ da renkad ar gouerion e "Breizh Izel" ur roll politikel a oa dreist d'e c'halloud en ugentvet kantved ez eo bet spiswel evelkent evit marzout pebez touell a oa kuzhet e politikerezh an divyezhegezh erbedet gant brogerourion an emsav kentañ evit diogeliñ dazont ar brezhoneg er vro. Er pennad "A-enep d'ar gelenndurezh divyezhek" e krede ur Breizhad asuriñ, evit ar wech kentañ, ne oa ket dav d'ar Vrezhoneg bezañ kelennet e galleg ; e ranked, er c'hontrol, kelenn anezho e brezhoneg, en o yezh-int o unan hag en o yezh hepken. Ha kendrec'hus e oa ivez ar skouerion a zegase hag an arguzerezh a implije : nag Hollandiz na Skandinavis aviz ne gelennot o bugale en ur yezh estren. A-hend-all, omeza "ar galleg en hor skolioù eo spered Bro-C'hall en hon touez." Ha pelloc'h : "Ar galleg desket d'an holl, d'ar bobl vunut dizek, a lam diouzh ar bobl-se emskiant he broadelezh."

Gwir tre eo kement-se. Koulskoude ez eo mat reñzañ savboent Roparz Hemon ha n'en em lakae ket e par Breizh e amzer arallekaet ha stag ouzh ur Stad estren hag enebour ha na oa ket prest, - pell edo - da aotren an divyezhegezh, - pa ne ve ken e par ur Vreizh emren, gounezet ganti he frankiz politikel, ne lavaran ket. Gwall belle hañvale bezañ, moarvat, rakwel ur Vreizh

adsavet en he frankiz hogen dirak e zaoulagad edo skouer Kembre luget en divyezhegezh, divarrek da sturm ouzh ar saoznekaat, hag hini Iwerzhon ha na oa ket bet gouest kennebeut da zicoueriñ an divyezhegezh ur wech dieubet. Kalonek ha spiswel e oa eta savlec'hiadur Roparz Hemon a yae betek diogeliñ : "Pobl ebet n'he deus div yezh... sturm ouzh ar galleg eo hon dlead..."

Anzav a ranker koulskoude n'he doa ar savlec'hiadur taer-se diazez start ebet hag e chome gwan e meur a geñver. Da gentañ, eus peseurt pobl e oa anv pa lavare Roparz Hemon n'he doa pobl ebet div yezh. N'eo ket eus pobl Vreizh en he fezh evel ma vefe tuet da grediñ meur a hini. E gwirionez ne ra ar skrivagner amañ meneg nemet eus "Breizhizeliz". Ha dre se e oa an arguzerezh a implije evit diskouez perzhioù mat an unyezhegezh war var da dreiñ a-enep d'ar sturm evit ar yezh ur wech bennak. Pa lavar da skouer : "Dizek eo hor bugale e Breizh Izel" dre ma tremenont o amzer o teskiñ gerioù. Hiziv avat m'eo desavet an darn-vuiañ eus bugale goueled ar vro e galleg - gant o zud kozh pe an dud en oad gour war o zro e tapont un tamm brezhoneg - e c'hell ur seurt arguzenn bezañ implijet a-enep ar re a c'houlenn kelenn ar vugale e brezhoneg er skolioù elfennel. Heñvel, pa ziskleir ez eo diboell lakaat ar vugale da goll'eurvezhioù o teskiñ ur yezh n'o devo ezhomm anezhi nemet ur wech an amzer" e c'hell ar vrentadenn-se bezañ arveret a-enep da gelennerzh ar brezhoneg en ur c'horn-bro c'hallekaet pe e Breizh Uhel pe en ur vro, dre vras, ha na ro, a-hend-all, lec'h kefridiel ebet d'ar yezh er mererezh pe er vuhez kevredigezhel. Peseurt ster reiñ d'ar rannadur hengounel etre Breizh Izel ha Breizh Uhel paz eo gallekaet ar pep brasañ eus Breizh Izel end-eeun? Pe c'hoazh, peseurt ster reiñ d'ul lavarenn evel houmañ : "Ar galleg en hor skolioù eo spered Bro-C'hall en hon touez" hag asantifi a-hend-all e chome gallek ar c'helennerzh e "Breizh-Uhel" ? Hag er c'hêriou e Breizh-Izel end-eeun, gallekaet abaoe kantvedoù a-wechoù ? Ha peseurt yezh kelenn d'ar vourc'hizion? Digareziñ Roparz Hemon a zleer moarvat. Komz a rae ouzh stourmerion an emsav kentañ ma oa ar brezhoneg evito yezh ar gouerion e Breizh-Izel, ha netra ken. Bevañ a rae en e amzer, en hanterenn gentañ ar c'hantved-mañ, pa oa chomet

ar yezh kreñv a-walc'h - da welout atav - e kornog ar vro hag e arguzennoù a c'helle hañvalout skiantek a-walc'h, ma ne c'ant ket reizhpocell bepred. Difur e vefe avat, hiziv an deiz, derc'hel d'ur politikerezh a oa talvoudus d'ar marese hogen a vefe noazhus ouzh hor stourm en eil hanterenn an ugentvet kantved. Anat eo ne c'hell ket un dezenn bolitikel bezañ difennet gant arguzennoù kalvezel hepken (arguzennoù kalvezel a gelennouriezh eo a zo implijet gant Roparz Hemon er pennad-mañ avat). Reizhabegadur nemetañ adsavidigezh ar brezhoneg evel yezh vroadel eo bezoud ur vroad vrezhon derc'houezet gant an Emsav adal bremañ. Bezoud ur stroll pe ur bersoniezh n'eo ket da brouiñ, da stadañ ne lavaran ket, ha netra ken (1).

Mat e ve imbourc'hañ bremañ mennozioù Roparz Hemon diwar-benn an Emsav dre vras, an diazezoù anezhañ, penaos e klask reiñ un talvoudegezh hollek dezhañ, penaos e teu a-benn d'e reizhabegañ.

Adsevel Breizh a dalv, da gentañ, diskar Bro-C'hall pe, ez resisoc'h, ar Stad c'hall m'eo bet klanket Breizh enni evel un elfenn genglokaus anezhi. Adal ar pennad kentañ, embannet e-barzh "BREIZ ATAO" e miz Ebrel 1923 : "Tagore pe Diskar ar C'huzh-heol" e vurutell Roparz Hemon ar falsvroad diwanet evel "treuzgeot" abaoe amzer an azginivelezh ha lazhet ganti ar broadoù bihan, anezho ar broadoù gwirion nemeto. N'eo ket keal Bro-C'hall an hini eo a zo burutellet ha barnet gantañ hepken; Bro-Saoz a zo kendaonet, ivez, kerkoulz all.

Pezh a damall Roparz Hemon d'ar C'huzh-heol damesnet ha mac'homet gant ar broadoù meur, ar falsvroadoù, eo bezañ traiset uhelvennad Kornog end-eeun, dre sevel ur sevenadur gouezoniell ha kalvezoniell rik, a laka ar Benveg a-us d'ar Spered, evel ma lavare.

Daou vennoz pouezus nes da hemañ a vo displeget gant ar skrivagner e-barzh daou bennad all. E-barzh an hini a ouest

(1) Ne gav ket din e kaver er pennad-mañ mennoz don ar skrivagner E gavout a rafed kentoc'h e-barzh ur romant evel "An Aotrou Bimbochet e Breizh" e-lec'h e tiskouezer deomp ez eo bet brezhonekaet rannvroioù ar reter.

da c'hGandhi (BREIZ ATAO, genver 1924) o tiskouezo ez eo ar speredelezh a ra talvoudegezh ur sevenadur ; diskuliañ a ra er pennad-se an dañjerioù hag ar gwariadurioù buhezel a zo enklozet en ur stourm a venn bezañ politikel rik (evel m' en gray diwezatoe h er pezh-c'hoari "Un den a netra"). Kement-mañ a skriv :

"Ne oa ket Gandhi eus ar re a glasse dishualañ Indez. Buan e oa deuet da welout ne oa ket dre ober ur Stad ganti e vije reizhet pep tra... an den o c'honit bemdez galloud hag o koll bemdez un tamm eus e zenelezh..."

Ned a ket Roparz Hemon betek erbediñ a-zevri hentennoù politikel buhezel Gandhi hogen lakaat a ra ar stourmerion war evezh ouzh an dallentez hag ar fallagriezh a c'hellfe en em silañ en o c'halon e ser o stourm end-eeun.

Deurus eo ivez an eil mennoz dre ma tiskleir deomp penaos e felle da Roparz Hemon hollekaat kudem Vreizh. E-barzh KORNOG eta ez arnod termeniñ ervat ster resis emgann ar broadoù bihan evit ar bezoud hag ar frankiz. Ret eo kaout soñj e oa ar brezel bed kentañ o paouez echuiñ p'edo ar skrivagner o sevel e levr ; ar brezel-se avat a oa bet santet gant kalz Europiz ha dreist-holl, na petra, gant ar re a oa bet trec'het er c'henstok-se, evel drouziwezh Europa hag ar C'hornog dre vras. Tro a gemer Roparz Hemon diwar se evit tamall ar "broadoù bras" a oa bet kiriek d'ar walemm hag int, emezañ, "dallet gant fouge an trec'h pe koumar an drouziwezh n'o deus ar broadoù bras kollet tamm eus o lontegezh..." Kenderc'hel a ra evel-henn : "Hep gwelout ar bed holl o kemmñ tro-war-dro e talc'hont d'ar gevier kozh..." Ober a ra Roparz Hemon gant ur skeudenn skodegus evit azonañ mirelouriezh ar broadoù bras : "Staget ouzh ar ribl gant chadennoù break ar c'hredennoù marv e karfent chom a-sav..." Hogen e gwirionez, eme ar skrivagner "mervel a ra Europa ar broadoù bras, lazhet ganto o unan..."

Goude bezañ graet an diougan-se e tispleg Roparz Hemon emañ goanag Europa er broadoù bihan. "Ene Kornog a zo bev c'hoazh..."

pobloù a zo manet yaouank a gorf hag a spered..." Ha setu ul lavarenn sterleun : "Emsav ar pobloù gwasket evel ez eus kant vloaz hogen hiziv kalz kreñvoc'h petra eo nemet ezhomm don Kornog da neveziiñ : neveziiñ pe vervel..." Ha dastum a ra ar skrivagner : "Evel-se, pa zifennomp Breizh, e tifennomp ene Kornog... youl ar c'huzh-heol en hor c'hreiz."

Dav eo notañ amañ ez eo taer ha kriz an troioù lavar implijet gant ar skrivagner er pennad-mañ. Dichekañ a ra kement-mañ : "Ur vroad vihan leun a nerzh, setu Breizh... Ur vroad dinerzhet, setu Bro-C'hall. Un dlead uheloc'h he deus Breizh eget skorañ mogerioù ur garnel." Silvidigezh Europa hag ar C'hornog eta a dremen dre zispennadur ar broadoù bras hag ar stadoù kozh.

An enep-gallouriezh-se, ar youl da stourm ouzh ar sevenadur kornogat brein enkorfet, peurgent, er sevenadur gall, en em ziskouez, evel ma welimp, e-barzh pennadoù all eus "UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH". Ret eo anzav koulskoude n'eo ket kendrec'hus arguzerezh ar skrivagner amañ nag e meur a bennad all. E gwir, c'hoarvezout a ra an "arguzerezh"-se eus diogeladurioù rik diwar-benn "breinadurezh" ar sevenadur kornogat, hep ma ve graet dave da bennaenn resis ebet evit barn ar vreinadurezh-se na resizet war beseurt pazem emañ-hi lec'hiet. Hag an diouer-se, moarvat, a ziskleir perak o deus diegi stourmerion vrezhon yaouank a hiziv da reiñ d'al levr-mañ an dalvoudegezh avielet a oa bet roet dezhañ gant stourmerion an eil emsav. Hiziv, da skouer, e vo douget ar stourmerion yaouank, peurvuiañ, da reiñ un endalc'had resis d'ar "vreinadurezh" - ur ger 'trivliadel' a zeu stank gant Roparz Hemon hogen na vez ket mui implijet nemeur hiziv - tamallet gant ar skrivagner ha da gemmeskañ houmañ gant ar c'horvoerezh kevalaour, lakaomp; a-hend-all en dije gallet Roparz Hemon burutellañ ar sevenadur kornogat arnevez en anv pennaennoù an Aviel. H'en deus graet nag an eil nag egile. Evel-se e chom e rebechoù goulio ha dizanvez a-walc'h, ha n'eo ket souezhus ne gavfe ket ar re yaouank ur respont d'o goulennoù diwar-benn ar stourm brezhon a hiziv el levr-mañ (kement-se, eveljust, ne dalv ket e wel ar re yaouank-se sklaeroc'h dalc'h ar gudenn eget o diaraogerion; e devoud,

ez int dallet gant tezennoù tidel, diazas ha berrboell hogen a ro dezho ur respont bennak).

Padal, moarvat, ne oa ket dezo Roparz Hemon digeriñ un hent nevez, diskouez hepken ne c'helle kas da neb lec'h an hini a oa bet heuliet betek neuze, ne lavaran ket. Yac'hus e oa er c'heñver-se an enep-gallouriezh a anad en oberenn-mañ. En e amzer en deus Roparz Hemon torret idolemm ar Stad-vroad c'hall hag an torradur-se a zo bet maizet evel un dieubidigezh gant stourmerion an eil emsav.

An arvez nac'hus-se eus oberenn ar skrivagner a c'heller merzout e meur a bennad all anezhi, e-barzh BREIZH HAG AN BED, da skouer, moulet e miz Eost 1923, war vBREIZH ATAO. Evel-henn e komz Roparz Hemon e deroù ar skrid-mañ : "Ne weler ket peurvuiañ e vefe tamm ezhomm ebet enebiiñ ouzh Bro-C'hall." Ha resizañ a ra ar skrivagner : "hon eus da zizober kalz muioù eget da ober." Distrujañ Bro-C'hall e Breizh a ranker eta, hag ar spered gall en hor spered-ni. Se avat n'eo ket aes. Da soñj Roparz Hemon ne gavimp nag e Breizh nag er broioù keltiek zoken peadra da zizarbenn ar spered gall en hor c'hreiz-ni. Er broioù all, par da Vro-C'hall, e kavimp danvez a-walc'h da gempouezañ ar stummadur gall a zo bet sammet warnomp er skolioù gall. Ret eo eta mont d'ar Bed. Hogen, em Roparz Hemon, "n'anavezomp ket ar Bed; n'anavezomp nemet Bro-C'hall." Ma ne reomp ket, a gendalc'h ar skrivagner, e chomimp Gallacued daoust da gement a embannimp. "Poent eo dilemm : pe bezañ ur vro, pe bezañ ur rannvro eus Bro-C'hall... Ur rannvro o ren ur seurt danvuhez dezhi hec'h unan marteze hogen e dalc'h Bro-C'hall, sklerijennet - pe dreuzsklerijennet - ganti evit traoù ar spered, o kemer diganti kalz hag o reiñ nebeut..."

Danveneg eus ar menned-se a adkavomp er pennad GANDEI am eus implijet dija e korn ar pennad-mañ. Setu komzoù o kenseniñ gant ar pezh a zo bet nevez displeget : "Da betra e talv d'ur bobl en em zicubiñ mard eo sklavez da voarioù ha da gredennoù estren. A-raok kas an estren er-maez eus ho pro kaset-efñ er-maez eus hoc'h ene..."

Ul lec'h a ziforo'h a zleer reiñ da glozadur BREIZH HAG AN BED peogwir e laka anet arbennadurioù d'ar Roparz Hemon o tisteurel Bro-C'hall hag o tont d'an Emsav ha da Vreizh :

"Evit Breizh, ya, hogen evit pezh a zo kant gwech santeloc'h eget Breizh : evit ar wirionez, dieubomp ar Spered."

E diwezh ar pennad-mañ eta e welomp Roparz Hemon o klask' trehontañ ar vroadelouriezh intentet en doare strizh (hogen atav o deus klasket ar vrogarourion trehontañ Breizh hag ar vroadelouriezh en ur stumm bennak, Y.V. Perrot ha Kalloc'h, da skouer oc'h unaniñ 'Feiz ha Breizh'). Ha kement-se a zo seul aesoc'h da gompren ma chom ar vroadelouriezh ur politikerezh artifikel un tamm en ur vroad a zo kollet ganti hec'h emskiant vroadel evit ar poent. Hogen e ser Roparz Hemon e c'hellomp merzout ez eo nac'hus dreist-holl an trehontadur-se, evel m'hon eus damverket endev. Ned a ket ar skrivagner en tu-hont da zisteurel ar chaovinouriezh c'hall a oa troet d'ur falsreligion wadek e-pad ar brezel a-raok. Kilweridiñ a a ra ar brogarour brezhon amañ ouzh ar bruderezh divezh en doa klasket diskiantañ milionoù a dud evit gellout o aberzhañ da vennadoù kuzh un nebeut tud. Ar mennadoù-se, a-hervez, a oa awenet gant ar frankizouriezh. E devoud e oant deuet da vezañ un digarez da douellañ ha da chadennañ speredoù an dud evit gellout o implijout gwelloc'h hag aesoc'h. Kement-se a c'hoarvez e gwirionez e pep renad, dispac'hel pe get. Evit enebiañ ouzh an touellerezh-se eo e folle da Roparz Hemon bezañ spiswel a-gremm, o nac'hañ zoken plegañ d'e galon, andon pep emrousted koulskoude, betegout na vije bet degaset ganti da blegañ da ardoù an drabellerion a vicher a oa epenn ar Stad neuze evel hiziv.

Ar youl arloupet-se da vezañ spiswel daoust da bep tra ne espern ket zoken ar stourm e oa Roparz Hemon perzhiak ennañ e Breizh, ar stourm broadel. An dra-se a c'heller gwiriañ er pennad AR VROADELEZH HAG AR STAD.

D'ur mare ma oa embannet gant an emrenerion ne oa silvid ebet d'ar vro er-maez eus ar Stad vroadel ne zouje ket Roparz Hemon dioganañ marv ar Stad vroadel en amzer-da-zont. Ar menn-se an hini eo a zo eztaolet endev er pennad KORNOG, en diwezh holl : "Piv a oar," eme Roparz Hemon "ha n'emañ ket goustad an amzer o tont ma vo dibonet en diwezh kudennoù gwadus ar vroadel peursevenet an uhelvennad broadel betek dont da vezañ ankounad

evel meur a uhelvennad ma varvas gwechall miliadoù a dud evito..."

An hevelep mennoz eo a zo displeget eta er pennad hir AR VROADELEZH HAG AR STAD, a zeuas er-maez war vBREIZH ATAO e miz Eost 1924, hag a hañval dougen ur gentel a arvarouriezh kentoc'h eget pep kentel all. Gwiriañ a ra Roparz Hemon "penaos darn eus hor mennozioù brasañ, ar re a vevomp drezo, a zo kemmaus, fiñvus, distart, o tont un deiz, o vont kuit antronoz." Gwechall, n'eus ket keit se, a gendalc'h, e oa an dud prest da reiñ o buhez evit ar Roue pe ar relijion, an tron hag an aoter ; er c'hontrol, ne raent forzh ebet o vezañ en ur Stad estren hag o plegañ d'ur roue ha na oa nag a y-zh nag a vroadelezh ganto. Daoust ha ne gavfent ket lu, eme Roparz Hemon, hor mennad da vervel evit ur yezh hag ur vroadelezh ? A-hend-all, penaos diskoulmañ da vat kudennoù ar vroadelezh hep merk-barn ergorel ebet ? Luziet ha rouestlet int da sabatoù. Peogwir, eme Roparz Hemon, "e vo bepred un-Ulster bennak en ur c'horn bennak, ret anaout ez eo fall pe diglok, da vihanañ, an diskoulm a zo bet roet d'ar gudenn..."

An diskoulm a zo rakwelet gant Roparz Hemon a zo an disparti etre ar vroadelezh hag ar Stad, heñvel ouzh an hini a zo bet diazezet etre an Iliz, ar relijion hag ar Stad. Dioganañ a ra ivez e vo savet ar Stad nevez war ur siehem nevez, an armerzh ; Roparz Hemon a ra eus homañ "Pinvidigezh". Setu pezh a lavar dres :

"Pinvidigezh - un anv bravoc'h a bet kavet dezhi a-benn neuze - a vo skrivet war banniel soudarded warc'hoazh..."

Hag addisplegañ a ra Roparz Hemon : "Da bep meurlarjez e teu ar Stad gant ur gwiskamant nevez..." (notomp amañ implij ar ger "meurlarjez" a verk mat diwirionded ar Stadoù koulz hag hini an hiniemoù).

Petra eo ar Stad avat ? Respont a ra Roparz Hemon : "Ar Stad a zo galloud ; n'en deus kon mennad nemet kenderc'hel da vezañ ; ezhomme en deus a asant an dud ; ha d'er c'haout diganto o zouell divorc'hed kaer. Dizalc'h eo diouzh pep uhelvennad. Ijinet en deus ar garantezvro war-lerc'h ar relijion..." Goude-se ar vroadelezh "p'int bet skuizh o vervel evit o roue

hag o feiz..."

Ha setu ar gentel da dennañ en diwezh : "Ober diouzh kredennoù e amzer, setu hent ar furnez ; hag o dismegañsiñ, - barn anezho, da vihanañ, - setu hent ar frankiz..."

Ret eo anzav ne gaver ket er skrid-mañ ur studiodenn reizhek diwar-benn ar Stad hag un dezrannadur anezhi. Bez ez eo ar pennad-mañ, un tamm evel an hini a zo bet savet gantañ a-zivout ar "gelemdurezh divyezhek" un doare "morceau de bravoure". Splannaat a ra dreist-holl tro-spered ar skrivagner, e youl ouez da welout sklaer emañ, en e vennoziou, en e vuhez, en e zibaboù politikel hag a **verzer** e meur a lec'h all en e oberenn. Er c'heñver-se e vefe ar skrid-mañ da geñveriañ ouzh ur varzhoneg e yezh-plaen hag a embannas war-dro ar c'houlz-se e-barzh GWALARN hag a zo talbennet "SPERED" e-lec'h e fogase Roparz Hemon da chom distag diouzh e gredennoù ; pe, c'hoazh, BARZHONEG EVIT KREIZ AR BLOAZ e-lec'h ez eo taolennet, e-giz ma lavar Roparz Hemon e unan, ar stourm souezhus etre ar spered hag ar galon.

Koulskoude e c'heller en em c'houlenn ha n'en em doulele ket Roparz Hemon pa gave dezhañ ar muiañ e talc'he d'e frankiz varn. Ar c'hoant-se da vurutellañ ar Stad **vroadel** ne zeu ket marteze eus e youl da chom dieub e-keñver e gredennoù ha da vezañ feal d'ar Wirionez hogen ivez moarvat diouzh an emskiant en devoa n'oa ket gouest e unan da ren ur stourm politikel a zieubidigezh vroadel e Breizh. Adal ma ne oa mui ar Stad vroadel an amkan politikel pennañ e oa frankoc'h ar skrivagner evit en em reiñ d'ul labour sevenadurel rik o lezel an dachenn bolitikel da stourmerion all.

Hogen lakaet an arbennoù-se a-gostez e c'heller soñjal n'en deus ket klasket Roparz Hemon, er pennad-mañ, termeniñ ervat an darempredoù a stag, da skouer, un ideologiezh ouzh ur Stad. Gwiriañ a c'heller, da skouer, ez eo bet dispartiet an Iliz diouzh ar Stad en hon amzer, ent dezvel pe ent devoudel. Hogen war un dro ez arvestomp ouzh un diskar eus an talvoudoù relijiel. Ma varner eta diouzh an degouezh-mañ e c'heller krediñ ez arvestimp ouzh un diskareus ar vroadelezh en doiz ma vo bet distaget diouzh ar Stad.

Diaes eo a-hend-all **diogeliñ** e oa distag ar vroadelezh diouzh ar Stad gwechall gozh. Kreet strizh e oa ar Stad roman da skouer, ouzh ar "vroadelezh" latin, da lavarout eo ouzh kendalc'h istorel ar bobl latin. En amzer Loeiz Pevarzek, e Bro-C'hall, e oa meizet mat ar Stad c'hall evel Stad ar vroadelezh c'hall, diazezet gant ar Franked ; n'eus nemet kounañ an tabutoù bet renet e Breizh koulz hag e Bro-C'hall evit termeniñ **piw** a oa bet dalc'herion gantañ an Arvorig, Brezhoned pe Franked. Ar relijion eta, en amzer-se, ne oa nemet un elfenn, e-touez re all, eus kealiadurezh ar Stad hag a-viskoazh ez eus bet kont evel-se en istor an holl Stadoù. Moarvat ne harze ket ar broad-elezhioù all ouzh beli ar Stad c'hall e "Frañs". Hogen da gement-se se e oa kiriek endev **arallekadur** ha mac'homadur ar broad-elezhioù -se.

A-raok dioganañ marv ar Stad, broadel pe get, eta, e vefe ret resizañ natur ha roll ar Stad end-eeun. Ar gudenn n'eo ket gouzout ha mont a ray ar Stad vroadel da get pe nann hogen ha bez e vo klenket en un urzhiadur a-us dezhi ha na emello ket en he c'hefridi. Evel ma lavar mat e anv ez eo roll ar Stad vroadel **gwareziñ** ar vroadelezh, da lavarout eo, reoliñ kement a c'hell levezonañ ar vroadelezh-se, dres. Sevenadurel eo natur ar vroadelezh hogen evel maz eo stag ar sevenadur ouzh an armerzh, ar gevredigezh, ar politikerezh dre vras, ne weler ket penaos e c'hellfed diouerif ar Stad ez eo he roll **plodif** gant an arvezioù-se eus obererezh mab-den. Ur gevredelezh plaen evel hini ar Stadoù-Unanet pe hini an Unvaniezh soviedel ne vefe ket a-walc'h rak kafunañ mac'homerezh ur vroadelezh - hag ur gravez, e degouezh an Unvaniezh Soviedel - trec'h ne rafe ken. Moarvat e c'heller empennañ ez emdroio ar C'henvarc'had en Europa, da skouer, **war-du** an Dreist-stad rakwelet gant Roparz Hemon hag e vo reolet Stadoù broadel an unvaniezh nevez gant gant ur c'henwir bennak. Hogen disoc'h an emdroadur-se a zo dreistfaltazi evit ar poent. Rak petra a dalvez ur gwir hep nerzh na galloud d'e seveniñ ?

Gwelout a reer eta e dibenn ar pennad-mañ ez eo arabat reiñ d'an arnodskrid-mañ un dalvoudegezh dizave en istor an Emsav. E gwirionez e chom UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH ereet strizh ouzh deroù an eil Emsav. Diwar e lenn o deus dizoloet stourmerien an amzer-se ne oa Bro-C'hall ebet hag e c'helle Breizh bezañ sel evel ouzh ur vro, evel ouzh o bro. Roparz Hemon en deus torret an idolenn c'hall e Breizh. Komprenet o deus ar vrogarourion yaouank a neuze e c'hellent tremen hep Bro-C'hall, hepkorifi anezhi. Ur gavadenn vuzzhudus ez eo kement-se evit Brezhoned 1930, evel maz eo hiziv evit kement hini a zeu d'an Emsav.

+++++

A R R A K S K R I D   D A
 D R O I D I G E Z H   H A I L H E V O D
 A N   A O T R O U   D O U E "

Diskleriet hon eus dija e deroù ar studiadem-mañ pennañ tuadurioù preder ar skrivagner diwar-benn stumm ar yezh hag he zonkad hag ivez a-zivout ster ha talvoudegezh ar stourm politikel brezhon hag an Emsav, a-zivout ar vuhez dre vras eta. (1). Tu a vefe ivez da bennaouñ amañ hag a-hont e-barzh AR BED KELLTEK pe AL LIAMM un toullad pennadoù o tennañ da gudennoù ar yezh, al lennegezh pe ar stourm broadel e Breizh. Arabadus avat e vefe - ha difrouezh a-walc'h moarvat - sevel renabl an holl bennadoù-se. Karout a rafen evelkent ober un addispleg bennak d'ur pennad berr a-walc'h a zo anezhañ ur rakskrid da'n droidigezh eus oberenn Cervantes "Hailhevod an Aotrou Doue" aozet gant Youenn Drezen. Daoust ma asur Roparz Hemon er skrid-mañ end-eeun n'eus ket anezhañ nag ur "prederour" nag ur "politiker" e talv ar boan dielfennañ ar mennoziou a zo displeget ennañ dre ma roont marteze unan eus alc'hwezioù preder ar skrivagner.

Er rakskrid-mañ, dres, ez arnod Roparz Hemon reiñ un alberz eus natur ar vuhez koulz hag hini al lennegezh en taolenn. Anien al lennegezh, dres, avat, ez eo ar "mont-dreist" :

"War ar 'mont-dreist', a lavaro darn, emañ diazezet lennegezh mab-den en he fezh..."

Dre se ez eo dic'hallus d'ar skrivagner bezañ eeun ha didro (tamall Voltaire, Anatole France ha Callaoued ar "juste milieu" a ra ar skrivagner amañ, moarvat) :

"Pa glask ar skrivagner bezañ eeun ha naturel

(1) Tu a vefe, eveljust, da venegiñ "La langue bretonne et ses combats" embannet e galleg goude ar brezel diwezhañ hogen n'eus er skrid-mañ mennoz arbennik ebet o vezañ ma ca mennet an oberenn-mañ da ober bruderezh evit ar yezh hepkon.

ez eo klañv ar sevenadur. Pa ur c'hazh ur
c'hazh ez eo brein..."

E gwirionez avat n'eo ket kement-se ar stumm a rank
bezañ dreistordinal, an danvez ne lavaran ket. Setu a-hend-
all, komzoù Roparz Hemon :

"Ra vano an darvoudoù, an trowardroioù pezh
ez int ; ra viro an diavaez e neuz ordinal.
Eus don an ene e tle dont al lusk : un ene
feuls, entanet, o vresañ, o fregañ, o vruzhunañ
pep gwirionder, aze emañ an dalc'h ; aze emañ
sichenn pep lennegezh kadarn a ya ganti...
Mont dreist bevne an den e unan... An danvez
trec'het dre nerzh an Huñvre. An harzoù
diskaret, ar muzul torret, ar galluster
diereet..."

Ar skrivagner betek an hini brasañ ne ra nemet
chaokat ha daskiriad an hevelep mojennoù..."

Meneget hon eus an arrouden-mañ en hec'h hed peogwir
ez eo arouezius eus dodennoù boaz Roparz Hemon, evel m'en
diskouez, a-hend-all, implij ar ger "huñvre" a zo ul "leit-
motiv" en oberenn ar skrivagner. Marteze avat e c'hellfed
diverzout amañ un heklever eus troioù-lavar IMRAM a oa bet
nevez embannet gant ar skrivagner e-barzh ar rummad SPERENN
diouzh ma klote an troioù-lavar-se gant meizadoù ar skriv-
agner e sigur "kehelerezh an Haroz". Dodenn an "haroz" a zo
staget ouzh spered Roparz Hemon e-pad ar brezel dreist-holl ;
n'eus nemet kounañ tudenn bennañ e varzhoniezh d'ar mare-se
hag a zo KOUC'HOULIN, hag ivez an droidigezh eus pennadoù
eus CARLYLE bet embannet e-barzh GWALARN dres goude ma oa
distroet ar skrivagner diouzh ar brezel e 1940-1941. Pezh
a gave Roparz Hemon dedennus e tudennoù zo eus Cervantes evel
Don Kic'hote ha Kristobal e oa dres o "harozerezh" a rae
anezho mevelioñ ha mistri an "Huñvre" war un dro. Hogen
menegomp adarre komzoù ar skrivagner :

"An Tad Kristobal a zo breur Don Kic'hote. Mevel
an Huñvre eveltañ ha mestr an Huñvre. Mar kavan
Don Kic'hote disked e-keñver an Tad Kristobal
ez eo marteze peogwir ez eus en hidalgo re eus
ar Mevel ha re nebeut eus ar Mestr, evit d'ar
romant bezañ kant gwech a-us d'ar pezh-c'hoari..."

Hag ouzhpennañ a ra Roparz Hemon :

"Ar muzul a rank chom e-kreiz an divuzul...
Ne ve ket a Dad Kristobal hep Lagartic'he..."

Ha pelloc'h :

"Rak e-kichen ar "mont-dreist" ez eus un danvez
fonnus d'an oberenn a lennegezh : an "entremar",
an den war ar vevenn, etre galv an douar ha
galv an neñv, etre an ober hag an nann-ober,
etre ar bezout hag an nann-bezout..."

An arroudennoù-mañ, evel m'hon eus merket, a zo da geñv-
eriañ ouzh arroudennoù all a gaver amañ hag a-hont en oberenn
ar skrivagner hogen dreist-holl ouzh ar barzhonegoù. Heverk eo
evelkent an droienn "Mevel na Huñvre ha Mestr an Huñvre" a
dalvez hepken e tle ar stourmer bezañ spiswel ha didouell p'emañ
dres oc'h en em aberzhiñ hep spi ebet d'en em adkavout e neb
lec'h. Da geñveriañ e vefe ivez al lavarenn "ar muzul a rank chom
e-kreiz an divuzul..." ouzh tro-lavar pe dro-lavar en em ziskouez
e PIRC'HIRIN AR MOR a anvav n'eo ket gouest d'en em aberzhiñ
penn-da-benn de uhelvennad pe ouzh ar homm "na fur na foll"
lakaet e kont stourmerion zo.

Ret eo anv ivez koulskoude n'eo ket anat a-grenn
mennoz ar skrivagner ; da vihanañ, n'eo ket sklaeroc'h eget
e lec'hiennoù all eus oberenn Roparz Hemon. Daoust ha relijiel
ha kristen eo al lavarennoù implijet gantañ ? Unan a vefe techet
a-walc'h da grediñ, dreist-holl goude bezañ lennet ar skridvarn-
adennoù all savet war-dro ar brezel e sigur skrivagnerion saoz
katolik pe droidigezhioù diwar ar varzhoniezh katolik, saoznek
pe get, war-dro an hevelep mare. Ha moarvat ivez e ranker kontañ
gant levezon un oberenn evel IMRAM deuet er-maez e 1941.
Se a vefe da verkañ ivez. Padal e kav din ez eo hevelebekaet ar
"sent" ez eus anv anezho e skridoù seurt-mañ ouzh harozed Carlyle,
1

hag int gouest da vont dreist dezho o unan hep karantez evit Doue na skoazell eus E berzh; hep karantez evit den na skoazell digant den, kennebeut; rak e unan penn emañ an Haroz. Ur vent Nietscheat en defe eta Don Kristobal kentoc'h eget kristen (pezh na dalvez ket n'eus darempred ebet etre an "dreistden" nietscheat ha sent zo da vihanañ : an endro hag an dremmweliad eo a zo disheñvel hag a gomm ster ar santelezh e-keñver an harozerezh). Ar c'hemm groñs a zo graet ivez etre an douar hag an neñv, an ober hag an nann-ober, ar bezout hag an nann-bezout h.a. n'eo ket kristen kennebeut, - 'manikeat' ne lavaret ket, evel maz eo manikeat ivez ar voudaadegezh a gendaon a-grenn bed ha bezout hep diazezañ darempred ebet etrezo.(1)

Bezot pe vezot, gwelout a-walc'h a ver e c'hell ur pennad berr a-walc'h evel ar rakskrid d'un droidigezh teurel sklerijenn war unan eus arvezioù pouezusañ preder Roparz Hemon.

=====

E ser ar voudaadegezh, notomp en doa embannet Roparz Hemon studiadenñ Remont Jestin diwar he fenn a-raok ar brezel war WALARN.

B A R Z H O N I E Z H R O P A R Z H E M O N

Oberenn varzhel Roparz Hemon n'eo ket ec'hon meurbet. Dalc'het eo en ul levrenn a gant pergont pajennad bennak en embannadur 1967.

Eviti da vezañ enk he deus bet a oberenn-mañ ur pouez hag ul levezon vras el lennegezh vrezhonek goude ar brezel bed kentañ. A-benn kompren mat doare al levezon-se ha nevezted barzhoniezh ar skrivagner ez eo da lenn ar pennad en deus moulet e-barzh GWALARN hag a zo bet advoulet e-barzh UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH diwar-benn ar varzhoniezh end-eeun.

Pa zeuas ar skrivagner d'al lennegezh vrezhonek ne oa, hervezañ, barzhoniezh vrezhonek ebet. Gouez da Roparz Hemon, ne oa gouest ar varzhed vrezhonek nemet da sevel danevelloù rimet a seurt gant re La Fontaine, ha netra ken.

Strizh hag amreizh e oa ar varnadenn-mañ, d'hor soñj. Erwan Berthou ha Taldir a oa estreget rimerion. An hini kentañ en doa graet eus e varzhoniezh un doare prezegerezh, gwir eo, hogen helavar e oa ar prezegerezh-se; gouest e oa da zisplegañ mennozioù a bep seurt; dre se ez eus enni muioc'h eget un dezrevellerezh plaen a seurt gant an hini a oa pleustret gant ar skrivagnerion boblek tamallet gant Roparz Hemon. Evit Taldir, gouzout a ouie diavaezañ en e bezhoù ur gizidigezh diun a-walc'h; a-hend-all, dacust d'ar pezh a lavare Roparz Hemon, ne oa ket levezonet kement-se gant ar varzhoniezh c'hallek klasel, gant an hini gembraek, ne lavaran ket (houmañ, gwir eo, a denne kentoc'h da varzhoniezh europat an 18vet kantved); c'hoarvezet eo gant Taldir, a-hend-all, ober gant gverzaouerezh ar c'hrennvrezhoneg en e varzhonegoù.

Dacust ha ken arnevez-se eo barzhoniezh Roparz Hemon e unan ivez? N'eo ket, war a seblant. Lavarout a ra ar skrivagner a-hend-all ne c'hell ket al lennegezh vrezhonek heuliañ gizioù al lennegezhioù europat arnevez a glask bepred neveziañ hep dont mat a-benn. Pezh a zo sur eo n'en deus ket dalc'het kont Roparz Hemon eus al luskadoù barzhoniell evel an hini a zo anvet "surréaliste" e oad krog da anavezout e Paris war-dro ar

bloavezhioù ugent, d'ar mare va voe diazezet "Gwalarn" end-esun. En hevelep pennad a venogen bremañ e tiskleir ar skrivagner ivez ez eo arabat d'ar skrivagnerion vrezhonek pellaat diouzh ar bobl oc'h heuliañ albac'hennoù al lennegezhioù arnevez diviet a fell dezho kuzhat an diouer a awen dindan ur stumm luziet ha disklaer da sabatoñ.

Dre se eta ez eo chomet Roparz Hemon ur barzh dilorc'h ha sklaer bepred, a c'houlenne digant e genvreudeur bezañ didro ha gwirion, diskuliañ penn-da-benn o askreadoù hep ober ardoù didalvez. Er c'heñver-se, e gwir, e tenn barzhoniezh Roparz Hemon da hini ar marevezhioù klasel ha romantel a Europa; an dibarder pennañ a zo enni a zo dreist-holl, he gwirionded, gwirionded ur bersonelezh diseurt (sed perzh pouezusañ ar skrivagner: un oberenn lennegezh ne dalv nemet ar pezh a dalv an den e unan). Rak, evit pezh a sell ouzh ar stumm, n'en deus graet Roparz Hemon nemet azasaat a-wechoù doareoù gwerzaoua ar saozneg ouzh ar varzhoniezh vrezhonek; a-hend-all eo c'hoarvezet gantañ ober gant gwerzennoù dieub ha, tro pe dro, gant kenganez ar c'hrennvrezhoneg.

Personelezh Roparz Hemon, e vennozhioù hag e ved diabarzh, an hini eo a zo dedennus, da gentañ, en e varzhoniezh, daoust ma tiskouez ar skrivagner bezañ ur gwerzaouer ampart meurbet war e vicher-penn-da-benn d'e varzhonegoù.

Studiomp, en demoù, eta, danvez ar varzhoniezh-mañ. Dre vras avat e c'heller lavarout ez eo awenet barzhonegoù ar skrivagner gant e vuhez hag e donkad emsaver. Moarvat ez eus bet embannet en dastumad-mañ un dornad pezhioù livek ma taolennet enno tudennoù hag ardremezhioù Brest, ar gêr ma vevas ar barzh enni etre an daou vrezel ha m'eo chomet an tresoù anezhi garanet don en e eñvor, evel m'en diskouez ur pezh skrivet e Dulenn, en harlu, e 1956 hag a zo "PORZH" an talbenn anezhañ:

"Ho tasman, tiez, porzh ha straed ha bleuñ
a zougan kloz em eñvor dre maz an;
hogen ho samm zo pounner hag a bouez
pounneroc'h war va choua a c'hoañv da c'hoañv."

E devoud ez eo bezant kêr Vrest e meur a bezh liesseurt o awenadur a-hend-all. Da skouer, e-barzh MARONAD savet e 1931: kanañ a ra ar varzhoneg-mañ tonkad ar martolod skoet abred gant ar marv goude bezañ anavezet ar bed.

Porzh ha tolead Brest eo a zo taolennet ivez er varzhoneg war-lerc'h "BUHEZ" hag ivez "KIMIAD"; dodenn ar 'c'hoar henañ' en em ziskouez amañ: dilezet e vez ar merc'hed gant ar vartoloded o verdeiñ a borzh da borzh, hag ivez er varzhoneg hiroc'h: AL LESTR e-lec'h e par ur gêr Vrest a faltazi:

"Gwernioù a vern o krenañ war an oabl,
gwenn holl ha yen..."

Un arvez all eus Brest a zo deskrivet e-barzh AR ROZENN DU, fabourzhioù ar vicherourion a boagn er bed ijinerezhel a vremañ, heñvel a-walc'h ouzh un hurlink; daoust d'ar villed a samm ar bed-se e tizh an dud sevel ur gened bennak a-benn ar fin. Evel m'en diskouez, dres, ar pezh diwezhañ a-hend-all, n'eo ket kêr Vrest an hini eo a zo pennañ testenn ar pezhioù-mañ, - hini an "tec'h" pe an Emsav dre vras, sellet ivez evel un tec'h diouzh ar bed (bezañ en Emsav a zo koulz hag en em zigenvezañ diouzh an holl), ne lavaran ket; pe, mar karit, o tec'hout emañ an den e unan penn; mervel a ra e unan penn, pell diouzh an holl. An dra-se a zo anat, dres, e-barzh MARONAD. Ar martolod a ra tro ar bed, a anavez e holl gened hag e holl binvidigezh, e unan penn bepred, hag en diwezhañ e teu da luniñ en ur bez dianav, en ur vro e-lec'h n'en deus na par na kar. Er "beajoù pell" e kavomp an hevelep dodenn, hini an "tec'h" bepred. Eztaolus a-walc'h eo a-hend-all an titl "KIMIAD": ar moraer - an emsaver - a rank lezel ar vaouez a gar war ar c'hae. Evit an eil hag egile n'eus da c'hortoz adarre nemet ar vuhez distro ha dizarempred. An hevelep keal, moarvat, a c'hellfed diverzout er varzhoneg arouezennel "AL LESTR" bet meneget endeo. Amañ adarre ez eo "al lestr" arouezenn an emsav hon diframm diouzh ezamantoù ar vuhez voutin e-kreiz arvar ar meurvor; skeudenn an enouestladur en emsav ez eo al lestr eta, ha souezh ebet ma venegas Roparz Hemon ar pezh-mañ pa adsavas GWALARN e 1940, o c'houlenn digant e gensensaverion

kemer perzh adarre e labour an Emsav, daoust da zañjerioù ar mare. Anzav a ra ar barzh ned eo al lestr nemet ur "c'hozh lestr" hogen dougen a ra, emezañ, 'holl gened ar bed'. En taolennadur a ro deomp eus al lestr e vesk ar barzh adarre munudoù gwirion ar gwirvoud pemdeziek gant keal arouezennel an Emsav. Brest, sur-mat, eo a zo treset, porzh Brest peurgent:

"Bremaik e trido ar straedoù, ar marc'hallac'h..."

hogen, pelloc'h e teu

"c'hoarzh drant ar merc'hed hoc'h amheulio, put..."

da vezañ merk an eurvad dilezet, tra ma teu ar Veaj hec'h unan da vezañ an 'Huñvre' - ur ger a zeuy en-dro evel ul leitmotiv e-barzh oberenn Roparz Hemon, ur ger hag a skeudenn pep uhelvennad hag a

...vir d'an den

un tammig eus al lore'h, an haelded kent

bet kollet gant ho preudeur war an tir..."

Ster al "LISTRI NOZ" bet savet war-dro an hevelep mare n'eo ket ken anat. Mesket eo er pezh-mañ, moarvat, dodenn an"tec'h", an tec'h diouzh ur gwirvoud ankenius ha gwaskus hag hini avañtur an Emsav. Un dodenn en em ziskouez enni hag a zo meret ivez e deroù "PIRC'HIRIN AR MOR" a zo hini an "divadur". Ar re a grog da vont gant hent an Emsav a ya laouen war-raok, o soñjal emaint o vont d'ober "burzhudoù marzh" - evit implijou un droiem bet arveret gant Taldir gwechall - , da zizoleiñ broioù kaer iskis dianav :

"Hoalerezh dous ar morioù-hont...

.....

Palmez bras, spikanardenn flour

ha frouezh bruzhus, fouist ha bourr..."

hogen ne bad ket pell ar strobinnell - kounomp an talbenn LISTRI HUD - ; un den achantet eo an Emsaver en deroù hag hep dale e verz pegen kriz e vo an hent en devo da heuliañ ; a-barzh pell eta e steuz ar breoù :

"Perak e pleg ken pounner ho penn ?

Perak e skoelf er beure gwenn

Ho lagad, evel tud o deus

merzet ur welidigezh euzh...?

Emberr en em 'c'houlennno an Emsaver hag-efi n'emañ ket o krouiñ ur gened aner peogwir ne vo prizet gant den ebet. Daoust ha n'emañ ket ar skrivagner brezhonek o skrivañ en ur yezh varv evit ur vroad varv ha na vo dassorc'het biken ? Setu ster ar varzhoneg anvet : "D'UR PLAC'H YACUANK O KUTUILH BLEUN'LOU DA SERR-NOZ" savet e 1930 e-lec'h e kaver peurgent ar poz arouezius -mañ :

"Perak, er skeud,

ñ plac'hig aketus,

enkik, bihanik,

o kas a vriadoù

ar gened aner

d'ar c'hambroù serret mat

tra ma troiell a-us ar c'horoll sebezus flamm?

a ranker keñveriañ ouzh dibenn PIRC'HIRIN AR MOR : an holl gened a vo bet krouet gant ar skrivagner ne vo dizoloet nemet dre zegouezh e don ul levraoueg en un dazont diasur, gant un denig ha na ouezo petra ober ganti. Daoust ha ne vefe ket an Emsaver, adarre, par d'ar plac'h yacuank taolennet er pezh barzhoniezh SKEUDEENN hag he deus aon ivez rak ar vuhez hag a chom ivez er "c'hambroù serret mat" - hini al lennegezh peurgent - peogwir n'eo ket gouest da gemer perzh er stourm evit bevañ:

"Digenvez e tro ar bed en-dro d'az penn,

da jod hir,

ha da c'hourrenn hiroc'h, hiroc'h..."

Ma lakaer eta a-ziforc'h daou bezh barzhoniezh savet e 1926 - MINNIN, boem an ober kinniget evel ur beure - hag AR C'HELOU MAT aozet e 1940, d'ur mare ma krede ar skrivagner e c'hellfe e stourm dougen frouezh en diwezh en abeg d'ar c'hendegouezh politikel a neuze e ranker anzav ez eo gwall desñval awenadur barzhoniezh Roparz Hemon ha se a zo anat dreist-

holl er varzhoneg hir brudet PIRC'HIRIN AR MOR a voe savet etre 1929 ha 1933 ha embannet evit ar wech kentañ e 1933 end-eeun. Ar wazhwelouriezh-se a c'hellfed diskleriañ marteze, evit darn, dre enkadenn an Emsav d'ar mare-se - hini BREIZ ATAO hag ar Strollad Broadel e 1931 - hogen ivez dre ziaesterioù personel ar skrivagner war an dachenn labour en devoa dibabet e Breizh, hini al lennegezh vrezhonek : ret e oa da Roparz Hemon sammañ e unan darn eus mizoù moulañ ar gelaouenn, da skouer ; d'ar c'houlz-se ne oa ket en tu-hont da 250-300 koumananter da WALARN. Digenvezet e oa Roparz Hemon a-grenn d'ar mare-se eta. Ouzhpennomp e oa deuet ar skrivagner da gompren neuze ne oa ket tu da gas an Emsav war-raok gant al lennegezh hepken. Di-c'halloud eo ur skrivagner en ur vroad ha na oar mui he yezh. E seurt degouezh ne servij al lennegezh da netra. Evel ma verka 1929-1932 a zo bet marevezh an tre hag an divamadur p'en deus meizet Roparz Hemon e rankje kregiñ gant ul labour kevredigezhel ha n'en doa ket un darempred strizh nag anat zoken gant al lennegezh. Kement-se en deus displeget e-barzh pennad diwezhañ UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH.

Bezot pe vezet, un heklever eus enkreiz an emsaver dirak e labour aner a glever er varzhoneg hir-mañ a zo anezhi un doare emziskuliadur e yezh-plaen kellusket kentoc'h eget ur varzhoneg wirion daoust d'un nebeut pennadoù barzhoniell klenket bep an amzer e-kreiz an dezrevelladenn.

Graet ez eus bet eus PIRC'HIRIN AR MOR patrom an Emsaver etre an daou vrezel, patrom ar "breizhatavad" evit komz resisot. Ha moarvat lod eus prederiadennoù c'hwerv ar "Pirc'hirin" a c'hellje bezañ bet graet gant n'eus forzh peseurt stourmer eus an amzer-se (en eil emsav ne stourmed ket evit ur Vreizh keal-iadel evel ma c'hoarvez en trede emsav hogen evit ur boblañs resis a oa dreist-holl hini gouerion Vreizh-Izel). Ar boblañs-se avat n'he doa nemet ezhommoù danvezel hag en he soñj ne c'helle an Emsaver bezañ nemet ur "furlukin"

"da ober dezho c'hoarzhin paz int skuizh o leñvañ..."
N'eus tu ebet da saveteiñ Breizh ha neuze :

"..Perak bepred
"steuiñ ul labour aner deiz ha noz
gwastañ dudi ur vuhez verr evit netra
pe washoc'h eget netra..."

ha chom

"sebeliet en ur c'heler yen a geuz..."

A-hend-all ez eo an Emsaver un den disrannet diouzh an holl, diskoazell a-grenn :

"Harperion ?
Antronoz

e oant tec'hed da vat..."

Ha diwar se e tastum ar skrivagner ne c'hell ket mab-den dont er-maez anezhañ e unan ha ne gar e gwirionez nemetañ e unan :

"Ne ouies ket
e heuilh pep den e froudenn ha ne gar
nemetañ ? Dre ar bed a-bezh ne glask
nemet adskeudenn wan e galon vreïn..."

Hag en e sigur e unan e teu ar skrivagner da wiriañ ar vreïnadurezh-se eus mab-den (alies e vez estaolet ar c'heal-se gant Roparz Hemon); ouzhpennañ a ra, e-giz pa vije etre krommennoù, koulz lavaret :

"Biken
ne ouezin nac'h va c'hoant na reiñ hepken
un darn ac'hanon d'ar gefridi veur
on ganet da seveniñ..."

E ser an anzavadenn-se, a-hend-all, e verzer aes penaos e teu ar skrivagner da veskañ e zegouezh personel-efñ gant hini an Emsaver dre vras ; digenvez ar barzh avat n'eo ket heuliad e ober hepken hogen ivez frouezh e natur. Re yen eo e zoare ha ne c'hell ket dedennañ ar garantez a garfe kacut koulskoude :

"Da unan penn!
Ya, sav ha kerzh. Atav
etrezout ha da vreur ul latar yen

a vougo flammig lent ar gengarantez
kerkent ha ganet...

Douster, hegaratted,

Madelezh kuñv...

Te 'oar ned int netra mar chom da zremm
difiñv 'vel dremm un delwenn..."

Dont a ra ar barzh da veizañ en diwezh holl penaos,
dre e natur zoken, ez eo barnet d'an Emsav koulz lavaret. Er-maez
eus an Emsav ne vefe mui netra. Moarvat ez eo houmañ e gredenn
hogen daoust ha diazezet eo war ur gwirvoud bennak ? Rak ur
wech enouestlet betek ur poent zo ez eo pep emsaver barnet d'
an Emsav, koulz lavaret. Bezet pe vezet, ar mennoz-se eo a zo
displeget, padal, er gwerzennoñ-mañ :

"...na vefen hepmuiken
hepzañ met - ha me bev - ur bernig traezh
a bilhoù hag a eskern 'mesk ar pri..."

Aes eo kompren goude-se gant pebezh c'hwervoni ez eo
intret an oberenn-mañ penn-da-benn. Hogos eo d'ar skrivagner
neuze plegañ da dentadur an Netra : Doue E unan n'eo nemet an
hini

"hag a glev hep selaou tamm..."

hag ar vuhez, tuhez ar skrivagner pe an arzour n'eo nemet

".. Ur glogorenn
a sun an oabl ha livioù kaer an deiz
da darzhañ trumm..."

Echuiñ a ra ar varzhoneg gant degounadur an dreistvuhez
lu a zo miret d'an Emsaver en deus gouestlet e vuhez d'al lenn-
egezh : bezañ anavezet dre zegouezh, a-benn kantvedoù ha kantv
edoù marteze, gant ur "razh levraoueg" bennak o tizoleiñ e
skridoù dre un taol chañs hep bezañ gouest, evit keloù se,
da reiñ ur ster bennak d'e vuhez; an "denig seven sioul" a
gemer lec'h Doue hag a zassorc'h en e spered hag evitañ e unan
e-doug ur predig amzer an den ijinnet dreist en devo bevet,
stourmet ha gouzañvet meur a gant pe a vil vloaz a-ziagent.

Evel m'hon eus merket, klotañ a ra PIRC'HIRIN AR MOR
gant ur marevezh anken hag arvar etre 1929 ha 1932. E 1925,
avat, pa ne oa GWALARN nemet ur stagadenn lennegezh da vBREIZ
ATAO ne oa ket sammet spered ar barzh gant e atebeged hag
anerded wirheñvel e strivoù. Kalz sederoc'h e oa neuze stumm
ha ton barzhoniezh Roparz Hemon evel m'eo anat er "vBARZHONEG
EVIT KREIZ AR BLOAZ".

E meur a geñver ez eo enebet ar pezh-mañ, e gwirionez,
ouzh PIRC'HIRIN AR MOR. Gwerzaouadur ar varzhoneg kempennet
er bloavezhioù '30 a zo dieub, daztroc'het, dielc'het, oc'h
emaozañ bepred ouzh lusk an awen hag an drivli, tra maz eo
hini ar vBARZHONEG EVIT KREIZ AR BLOAZ - anezhi un heuliad
sonedennoù diouzh giz ar Saizon - strizh ha pervezh war un
dro, harpet a-hend-all war ur frazennadur start, hogozik reut
a-wechoù. Anzav a ra ar skrivagner e-lec'h-all, e-barzh unan
eus ar pennadoù a embannas e-barzh "UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT
BREIZH" en devoa ar pezh barzhoniezh-mañ koustet kalz a labour
dezhañ hogen ne oa ket laouen a-grenn gantañ daoust da se.
En desped d'an diforc'hoù-se, koulskoude, e kav din ez eus un
darempred tost a-walc'h etre ar vBARZHONEG EVIT KREIZ AR
BLOAZ ha PIRC'HIRIN AR MOR. Lavarout a ra Roparz Hemon en deus
fellet dezhañ taolennañ e-barzh ar vBARZHONEG... ar "stourm
souezhus etre ar spered hag ar galon" (rannet eo ar pezh e
div lodenn gemblac'h a zo talbennet "Eñ" - ar spered - hag
"Hi" - ar galon - , eben o respont d'egile). Er skrid-mañ avat
e hañval ar stourm-se bezañ kempouez a-walc'h ; ar spered hag
ar galon a zeu a-benn da "genvevañ" ha d'en em glevout. Er
c'hontrol ez eo trec'h ar Spered" penn-da-benn e PIRC'HIRIN
AR MOR, ma intenter dre "spered" ar "poell" hon doug d'en em
zibab ha da saveteiñ hor bezoud, - tra ma vefe ar Galon -
anvet "Huñvre" a-wechoù, er varzhoneg-mañ end-eeun - an nerzh
dall ha diskiant'hol luskfe d'en em aberzhiñ ha d'en em zistrujañ,
hep abeg ebet, evit un uhelvennad bennak, en degouezh-mañ hini
an Emsav. Moarvat, evel ma verko Roparz Hemon er varzhoneg-mañ
ha meur a wech all a-c'houdevezh, ez eo an "Huñvre" mamm o
frankiz hag o youl ; en em gemmeskañ a ra ar galon gant koust-
iañs disklaer un dlead didec'hus ha n'eo ket anat ar ster anezhañ.

"Me ' glev un hiboud gwan a sav em c'hreiz..."

War un dro ez eo ar galon ur c'halloudezh kevrimus eus an ene a ra dezhañ dizoleiñ Doue en tu all d'ar bed :

"Ha kened holl ar bed-mañ ne ra din nemet, e kuzh, kounaat ur gened all..."

Evit sentiñ ouzh galv difraezh ar galon e ranker dilezel pep hoal-vat douarel, gant keuz moarvat hogen hep distro :

"A! Mignon, siwazh din ha siwazh dit
P'hon eus dilezet 'vit an dour a red
ha kemmet 'vit ar sked a nijo kuit
Gant skleur hor c'horf, donezon balc'h ar bed..."

Er gwerzennoù-mañ en em ziskouez eta dlead an Emsaver evel ul latarenn difetis ha tasmantel enebet ouz "donezon balc'h ar bed" en em ginnig da neb a deurvez e skrapañ.

Bed ar meiz, en eneb, a zo bed an emgarantez ha c'hoarvezout a ra, da gentañ, eus an tec'h d'ar broioù dianav, pell diouzh an dachenn-emgann e-lec'h e rankimp dioueriñ hon eurvad. Lennomp, da skouer, lodenn gentañ BARZHONEG EVIT KREIZ AR BLOAZ ar poz diwezhañ :

" "A! Chom e porzh burzhudus sklaer hor c'hoant
Kavet hon eus d'hor stur an aber don,
An havr diogel, tad an avel drant,
a lazh ar c'heuz, a stlabez pell ar c'houn..."

.....
Amañ e kouezh an huñvre, sioul, hep spont,
ur balzam flour ha fresk d'an ene skuizh..."

....
Kavet hon eus antir ' zo leun a hud
ha, bamet, mouezh hor glac'har a zo mut..."

Ar poz-mañ a c'heller poellañ aes a-walc'h, a gav deomp. Anv a zo ennañ eus "porzh...hor c'hoant" - "c'hoant" o talvezout amañ "emgarantez" - hag an "havr diogel" - pell eta diouzh tregas ar stourm emsavel "a lazh ar c'heuz" - hini ur Vreizh n'eus mui ha na vo biken anezhi (ho pezet soñj eus ar bomm :

"sebeliet en ur c'heler yen a geuz...") a stlabez pell ar c'houn" - hini Breizh hag an Emsav bepred ; rak pa baouezet a sentiñ ouzh broud an "huñvre", da vihanañ, e kaver ar peoc'h:

"Amañ e kouezh an huñvre, sioul, hep spont,
Ur balzam flour ha fresk d'an ene skuizh..."

Pezh a dalvez : ur wech m'eo bet dilezet an uhelvennad e vezer disammet kaer ; an den skuizh n'en deus mui striv ebet da ober, nemet en em lezel da vevañ, evel ar re all ; an dilez a zo eta ur "balzam".

Ret eo notañ koulskoude ne sell ar barzh nepred ouzh an dilez evel ouzh un devoud natur. Neb a gav ar 'peoc'h'-se a zo staliet en un "tir ' zo leun a hud" ha n'eo "mut" mouezh e "c'hlac'har" - diwar chom hep tizhout paliou en Emsav -nemet peogwir ez eo "bamet" e unan.

Tem peurbadus ar stourm etre anien an emviroù hag hini an emreiñ a zo meret eta er varzhoneg-mañ.

§§§§§§§§§§

An tem-se eo, moarvat, a zo e diazez an div varzhoneg hir a voe savet hag embannet gant ar skrivagner e-pad ar brezel diwezhañ : "LAZHADENN UNVAB ALFE" ha "GWARIZI VRAS EMER". Tonnet en deus Roparz Hemon an danvez anezho en arourgerzi iwerzhonek eus deroù ar grennamzer. E-barzh notennoù, a-hend-all, e c'hoarvez gant ar skrivagner menegiñ arrouden pe arrouden eus ar barzhonegoù iwerzhonek. Nevez e oa e Breizh an implij-se eus al lennegezh iwerzhonek en hol lennegezh-ni hag emichañs n'en deus graet Roparz Hemon nemet skouer skrivagnerion saoz-iverzhonat zo eus deroù ar c'hantved ; n'eus forzh penaos en devoa ar skrivagner troet meur a arourgerz iwerzhonek e brezhoneg, diwar un doare soznec avat (1).

N'eo ket an dra-se, eveljust, a ra talvoudgezh ar barzhonegoù-mañ, - ar gizidigezh hag an arz anezho, ne lavaran ket.

(1) Ouzhpennomp en doa ar skrivagner kembraer T. Gwynn Jones a oa anavezet e Breizh er bloavezhioù '30 arveret ar meurzanveolloù iwerzhonek en e varzhonegoù.

Evit kompren ervat ster ar skridoù-mañ e ranker kounañ e peseurt degouezh ez int bet savet. Aozet eo bet unan anezho etre 1941 ha 1942 d'ur mare ma venne ar skrivagner soñjal e c'hellfe an Emsav e Breizh en em vataat eus ar plegennoù politikel a neuze evit ober berzh (dic'halloud e oa ar Stad c'hall d'an ampoent ha ranket he doa aotren meur a ziarbenn a-du gant ar yezh er skolioù). D'ar c'houlz-se ivez en em gave e unan e penn an "emsav sevenadurel" e Breizh : rener ar Framm keltiek e oa, rener ar skingomz vrezhonek ivez. War ar marc'had e oa an Emsav oberiant tre d'ar mare-se ha krediñ a c'helle unan e oa tonket dezhañ ober berzh. Da gement-se, moarvat, e ra dave gwerzennoù diwezhañ LAZHADENN UNVAB AIFE :

Gwazed a stov dirazon hag a venn daskoriñ din o frankiz hag o youl.
 Paotred a dro davedon dremmoù sklaer;
 Broud diganin hag atiz a c'houlennont;
 Merc'hed a ziskouez din o askre noaz,
 damzallet gant va splannder..."

hag a glot gant saviad an emsaverion a neuze.

Er c'hontrol, e 1943, pa voe echu an eil barzhoneg a zo he zalbenn "GWARIZI VRAS EMER" e oa steuziet ar goanag e vije tu da adsevel ur Vreizh politikel ha kimiad Fand, penntudenn ar varzhoneg (un doare arourgerzi a zo eus an div varzhoneg-mañ) a c'hell bezañ meizet evel kimiad an Huñvre. Anat e oa neuze ne vije ket trec'h an Emsav d'e enebourion.

Padal ne laka ket ar c'hendegouezh politikel kement-se a gemm etre awenadur an div varzhoneg-se hag a van ken c'hwerv an eil hag eben. E-barzh an hini gentañ e tezevelller penaos e c'hoarvezas gant Kouc'houlin, pennrener Uladiz, lazhañ e vab hep gouzout hag hep mennout dezhañ, diwar c'hoari. Pa verz e fazi e tarz e zic'hoanag, re zivezhat avat :

"A! Paour kaezh tad divabet, dre an houl,
 e tougis kig va c'hig betek an aod
 ..... Ha va c'heuz
 o sevel hag o sevel 'giz al lanv..."

Ouzh hevelep azrec'h ne servij ket estlammadeg pobl Uladiz deredet da youc'hal d'o haroz, evitañ da vezañ emroet holl dezhi :

Va febl,
 Va zud,
 padal o c'haran,
 ha bepred,
 galvet e vin d'o difenn ken na gouezhin..."

Meizañ a ra Kouc'houlin, neuze, en deus aberzhet e eurvad - rak arouezenn an eurvad dilezet ez eo ar mab lazhet gantañ e unan - evit sentiñ ouzh e zlead a zo ivez e donkadur, ur Ret na c'hell ket tec'hout dioutañ anez en em zistrujañ e unan (kv. dres ar gwerzennoù eus PIRC'HIRIN AR MOR hon eus meneget a-gent : Ne vefen hepzañ met ur bernig traezh a bilhoù...).

Dre se ne c'hell ket an haroz dinac'hañ an aberzh a zo kinniget dezhañ da seveniñ. Amañ e par eta dodenn romantel ar gouron barnet d'an digenvez ha d'an dieurvad :

"Mab,
 pa savfes laouen lintrus eus an donn,
 da lazhañ ' rafen c'hoazh, divroad taer..."

Disoc'hañ a ra ar preder-se d'un doare stoikouriezh :

"Ret eo din klozañ
 bremañ va glac'har den e skrin va c'haoded:
 leñvañ ' zo gwan ha tevel a zo gwell..."

Ha dreist-holl :

"Heol, desk din dere'hel strizh da hent ar Ret
 ...
 Bevañ ha daoust d'an amzer bevañ c'hoazh;
 strivañ, strebotiñ, bezañ trec'h..."

Er varzhoneg-mañ eta e oa erruet ar barzh en unan eus barroù al lusk en douge a bep eil war-du an asant reut ha leun a boan d'un dlead oc'h en em gemmeskañ gant e blanedenn ha tantadur an tec'h diouzh an ober hag an Emsav en dije aotreet dezhañ marteze tizhout un eurvad personel bennak er-maez eus ar stourm.

Moarvat n'eo ket ken anat an hevelep stoikouriezh e-barzh ar varzhoneg veur GVARIZI VRAS EMEER a chom amsteriek e meur a geñver.

Beun a-walc'h e hañval bezañ an destenn hec'h unan a zo tennet diouzh danevelloù-meur Iwerzhon, awenet eta gant ur marzherezh diseurt ha barzhonius (bezet soñj deomp amañ eus ar pennad a embannas Roparz Hemon e-barzh GWALARN diwar-benn pouez al lennegezh iwerzhonek kozh evit Breizhiz), heñvel, er c'heñver-se, ouzh LAZHADENN UNVAB AIFE. Dre ur merk all ez eo kar d'ar varzhoneg-se ivez : diazezet eo an danevell war ur faziadur hag un emdouelladur ; Kouc'houlin a gemer e vab evit un estren, un enebour, hag e lazhañ a ra ; en dro-mañ e tizolo ez eo an Alarc a felle dezhañ pakañ evit e brofañ d'ar merc'hed a vev war e dr en e lez ur vaouez kenedus, an hini a gar dreist an holl hag a gar anezhañ ivez. E-pad ur bloavezh e kred da Gouc'houlin en deus bevet e-tal Fand, e vuiañ-karet. Huñvreal n'en deus graet ken, a ziskleir Emer, e wreg, d'he fried, pa zeu d'e vez e dro. Padal emañ Fand aze e gwirionez hogen gwel e vo ganti dilezel ar gour a gar eget stourm ouzh ar geveilez he deus ambrouget Kouc'houlin penn-da-benn d'e vuhez.

E gwirionez ez eo kejet en danevell un elfenn varzhnek a zo hini an arougerz iwerzhonek hag un elfenn voutin eus ar vuhez pemdeziek : ar stourm etre ar pried kozh hag ur garedig yaouank e kalon ur gour. Anat eo an elfenn voutin-se e dibenn ar varzhoneg dreist-holl hogen en em c'houlenn a c'hello unan ha reizh eo reiñ ken bras pouez d'ar gevrenn-se eus an oberenn hag a zo bet ijinet - hag ouzhpennet marteze -, war a seblant, evit pourchas ur c'hlozadur poellek bennak d'un danevell a zleje bezañ manet marzhnek betek ar penn. Ne gav ket deomp-ni, atav, e klot mat al lodenn diwezhañ-mañ gant al lodennoù all eus GVARIZI VRAS EMEER.

Fand an hini eo a zo eta alc'hwez an oberenn, hogen piv ha petra eo Fand ? Moarvat e vir an dudenn perzhioù skouerel ar vaouez pe, kentoc'h, ar werc'hez, hervez an arougerz iwerzhonek e unan :

"Da gened, Fand, ha da c'hlanded..."

Hogen kalz mui eget kement-se ez eo Fand avat. Bez ez eus anezhi Doue emziskouezet en Istor, oc'h oberiañ dre ar brofeted hag an harozed hag oc'h en em gemmeskañ ganto en ur stumm ; bez ez eus anezhi ar Spered hag an Awen a vroud an oberourion ha, peurgent, an emsaverion. An awen-se n'he deus avat seulvez ebet diouti hec'h unan :

"N'em eus youl ebet nemet ez youl e ve. Ned on netra nemet ar skeud ac'hanout, ennout ganet, a stljez war da lerc'h..." (1)

Ha d'ar gouleml :

"A beban e teuez-te?"

e respont :

"Eus don an amzer, Den, kent dit da vezañ den, ez kreiz emañ, ar gened holl, ar c'hlanded holl, ar gwirañ gwirder a oufes ; dre gant peurbadelezh ennout o strivañ. Er c'hreistevezh-mañ a vil ha mil kreistevezh a zo bet, setu ma noaz dirazout..."

O lenn ar gwerzennoù-mañ e soñje unan ez eus anv amañ eus un Doue a vefe orin, mammenn ha finvez ar bed hag an Den, an Doue kristen, en ur ger, hogen diwar lenn pizh e veizo adarre n'en deus an Doue-se gwirvoud ebet dioutañ e unan. Ouzhpennañ a ra Fand :

"Siwazh, ned on nemet an Huñvre daoust maz on da huñvre dit, ar gorriganer a zalc'h pep den en e greiz....
....
Da youl hepken a roio din ar vuhez..."

(1) Kv. Tem ar Skeud e-abrzh oberennoù europat eus ar marevezh romantel.

Moarvat e c'heller kompren diouzh an arroudenn-mañ e rank Doue ober gant an dud ha ne c'hell seveniñ mennad ebet en istor hep o asant hag o c'henlabour hogen pezh a fell d'ar barzh merka dreist-holl, a gav deomp, eo n'eo ket anat na sklaer youl Doue en Istor hag e tle pep oberour sammañ ar riskl a faziñ hag a zianken.

Fand, eta, a zo unan gant an Huñvre, da lavarout eo ar Pal dreistdiraez ha diseulvez ma rank pep haroz en em aberzhiñ dezhañ. Rak koustus eo selaou an Awen ha dañjerus seveniñ an Huñvre, da lavarout eo klask tizhout ur mennad istorel bennak ha na vo tapet biken ganeomp :

"An daspren a c'houlennor
a vezo pounner dit : da vadoù holl,
da vrud, da c'hlad, da goskor ha da vreudeur,
ha c'hoazh, da garantezioù..."

Hogen ne c'hell ket ar barzh en em zistrobañ diouzh an Awen egiz ma karfe. Ha setu o parañ adarre tem an Emsav a zo dlead ha planedenn war un dro :

"Tasmant, ha dit da vezañ moged, deuet
ez out em c'hig, em eskern hag em gwad
evel pa vijemp unan ha ne ouzon
harz ebet mui d'az kalloud. Te hepken
a c'hell daskoriñ din va ene kent."

Ret eo eta da Gouc'houlin plegañ da vevañ gant an Huñvre, e-kreiz an dieurvad ha daoust dezhañ rak, ne vern penaos, ne bad nag ar madoù nag ar c'harantezioù :

"Huñvre,
me ennot ha te ennon ne vo biken
astal d'hor poan. Petra eo din va madoù
.....
Ha c'hoazh va c'harantezioù ? Stummet dec'h,
distum arc'hoazh. Ar broud, ar broud hepken
a van, hag ouzh ar broud e sentan..."

Intentomp dre ar ger "broud" amañ al lusk a vount ar stourmer war-du an emgann a ziazezo ar wirionez, ar reizhded hag hag ar gened war an douar ; ar "Wirionez", hor bezet soñj, a zo kalz santeloc'h eget Breizh hec'h unan, evel ma lavar Roparz Hemon e-barzh UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH. Ret eo eta da neub a venn kavout Doue diskar an euzhviled a zrailh hag a zis-neuz ar bed, a laka ar vilded hag ar mac'homerezh da ren ennañ:

"Bugale hakr ar spered,
gevier o anv lorc'hus
.....
adal deroù ar bed
er spouron engehentet..."

evel ma reas gwechall an harozed end-eeun, e Gres hag er broioù arall. Ar pec'hed eo a zo da zistrujañ dre an ober. Tennañ a ra ar bed dizenel taolennet e-barzh GWARIZI VRAS EMER da hini ar vougev livet e-barzh MARI-VORGAN oc'h arouezenmañ holl zrougiezh ha dic'hlanded ar bed ha mab-den. Unan eus degounusañ hag askreüsañ pozioù an oberenn a gavomp dres el lodenn-mañ eus GWARIZI VRAS EMER, evel ma c'heller gwiriañ er gwerzennoù-mañ :

"...ez eus spezoù
ganet eus ar gwalaz brein ha diloc'het
war vered ur ouenn illur..." (1)

Ouzh euzhviled an ifern-se ez a Kouc'houlin da stourm :

"... da stourm ouzh an tasmantoù
e c'hede labraid hag e bobl an Den,
Kouc'houlin a Iwerzhon

.....
"Ar spezoù treut, ar spezoù kuilh,
'mesk bouilh ha bouilhard o ruilhal
a-dro, a-dreuz, a-drell, a-drak,
a glevas div vran o koagal..."

(1) Damveneg eus Breizhiz a c'heller merzout en droien "ur ouenn illur".

Ha dreist-holl en diwez :
"Ar semeilh mezhus, Senach,
an aon da vezañ Den..."

Unan a c'hello daelañ ne ra Roparz Hemon nemet heuliañ steuenn an arourgerz iwerzhonek el lodenn-mañ eus e oberenn hogen kavout a ra deomp daoust da se e c'heller reiñ un dalvoud egezh arbennik da gement ger a zo implijet gantañ. Amañ, peur-gent e wisk ar ger "Den" moulet en ul lizherenn vras, ur ster diseurt. Kouc'houlin, eta, n'eo ket hepken an Emsaver pe ar stourmer politikel hogen an Den e unan a venn seveniñ emañ mennad Doue war an denelezh, un doare Krist eta en un doare. Evit tizhout Doue enkorfet e Fand e rank an haroz distrujañ da gentañ mistri ar gevier, an drouksperedoù liesseurt a glask e zallañ hag e chademañ. Gwerzh e silvidigezh eo ar gwallstriv-se :

"Sed ar priz
lakaet da Fand. An arnod hag an daspren..."

En em ziskouez a ra Fand eta evel pried an ene grataet d'ar c'houroned :

"Ha pa voe lazhet ("ar semeilh")
'n he sav e-tal Kouc'houlin edo Fand..."

Hogen daoust ha Fand a vo tizhet ha perc'hennet ? Pegouls ha penaos hag e peseurt bed ? Kement-se, ret eo anzav, n'eo ket gwall sklaer. E devoud e hañval an arvar en em silañ e dibenn eil lodenn eil lodenn ar varzhoneg :

Sed ar vaouez o tont dit
....
Dalc'h hi mat 'tre da zivrec'h
er beurevezh glan a-vec'h
dihunet na ve tec'het
e krinder an devezh hir.
Eus da huñvre act da wir,
petra, den, a vo miret ?

Penaos spisveizañ an arroudenn-mañ ? Soñjal a ra deomp e ra ar skrivagner dave dreist-holl da zistresadur ha da zislesberadur un oberenn istorel diwar wall ar rumadoù nevez o tont da heul ar grouerion gentañ. Perak stourm neuze ma n'omp ket sur e vo miret hor c'hemennadurezh gant ar remziadoù war-lerc'h ?

Distroomp avat d'ar gudenn a oa stignet bremaik. Ha Fand ? Daoust hag hec'h anavezout a raimp da vat ? N'arvat e hañval ar barzh reiñ da gompren e vo sevenet hon denelezh en doueelezh a zo estren ouzhimp evit ar poent :

"Bleuñvenn an noz e kalir gor an deiz
peurc'hraet e vin ez estrenelezh kuñv..."

Arrouezenn an noz an hini eo a bar en div werzenn-mañ ; talvezout a ra an noz amañ kement ha Doue, Doue oc'h en em gemmeskañ gant ur vamm degemerus, enebet ouzh an Deiz a zo unan gant ar bed ha kiriek ivez d'ar stourm ha d'ar brezel (1) Keal an noz a c'houveregfe ivez ne vo tizhet an doueelezh nemet en tu-hont d'ar marv, pe c'hoazh, ne vo kaset da wir mennad an Awen - Fand - nemet en tu-hont d'an Amzer, evel m' en diskleirfe ar gwerzennoù-mañ :

"Arabat eo
e klaskfes mui va gwelout ken na vin
ganet a-grem..."

N'eus forzh penaos, adal ar bed-mañ e c'hell an ene, meizet evel galloud hud an den, distag diouzh ar c'honf koulz lavaret (kv. dodenn an eil buhez e-barzh MARI VORGAN) :

"Ha trumm ez a
pell dirazout..."

merzout Doue a-dreuz an Natur :

"A, diskiant,
pa gredez out dilezet, sell er bed :

(1) Mat e vefe kaout soñj eus ar meulgan d'an noz eus Novalis, ar romantelour alaman, a vo lakaet e brezhoneg gant Roparz Hemon hag embannet e-barzh GALV e 1941.

n'eus mann na lintr na skiltr na drid ganin.

Hogen daoust ha peurbad pe verrbad e vo an darempred-se etre an ene ha Doue ? Pe daoust na ne dalvez an darempred-se nemet evit ar vuhez-mañ ? Tonkad an 'ene' a vefe neuze distreiñ da Zoue hag en em goll ennañ evel m'en em goll en-dro an elienenn en tantad m'eo tarzhet dioutañ. Ret eo anzav adarre n'eo ket boull mennoz Roparz Hemon er varzhoneg-mañ. Ha se a zo aes da gompren : evel e-barzh MARI VORGAN, da skouer, en deus fellet d'ar skrivagner heuliañ ur steuenn resis, hini ar veurzanevell iwerzhonek, e-barzh GWARIZI VRAS EMER, peurgent (anat eo er gentañ hag en drede lodenn eus ar varzhoneg). Dre zegouezh eta en deus eztaolet e breder e-barzh an oberenn-mañ evel e-barzh MARI-VORGAN ha bepred en deus diwallet da gafunañ ar re-mañ dindan gouel ar varzhoniezh hec'h unan. O keñveriañ avat an arroudennoù hon eus meneget ouzh arroudennoù all e-barzh ar peurrest eus e oberenn e c'hellomp damwelout kendrec'hadurioù donañ ar skrivagner. Diouzh ar c'heñveriadur-se ha daoust d'ar ster a hañval kaout arroudennoù zo eus GWARIZI VRAS EMER bet meneget ganeomp e teu anat ne gred ket ar skrivagner nemeur en hanvoud gwirion an ene en tu-hont d'ar bed-mañ. Ne gred e baradoz ebet ; keal ar baradoz, evel m'eo taolennet e-barzh KOROLL AR VUHEZ HAG AR MARV eus Langleiz (1) a seblant dezhañ kinnig d'an den un eurvad sukr-roz (ha lu un tammig en abeg da se). Evit Roparz Hemon petra eo ar vuhez ? Menegifa a raimp ur wech ouzhpenn PIRC'HIRIN AR MOR :

"Ur glogorenn
a sun an oabl ha livioù kaer an deiz
da darzhañ trumm..."

Daoust ha Doue hag an Den a zo diforc'h ? Prest eo ar barzh brezhon, da heul ar barzh persat Omar C'hayyam m'en deus troet darn eus e varzhonegoù end-eeun da respont "nann" !

Un nor a zo : nep tro n'he digorimp;
ivez ur ouel : he sevel ne c'hellimp.
ME, TE, lavar ha safar ur mare !
Ha Me ha TE morse mui ne glevimp.

(1) Embannet e-barzh SAV a-raok ar brezel.

P'hor bo nesaet ouzh ar poz -mañ klozadur ar pennad en deus gouestlet ar skrivagner da Yann Schier da geñver e varv e 1935 hag a ziogel kredenn Roparz Hemon e distrujidigezh personelezh ar stourmer war-lerc'h e dremenvarc'h bo diskouezet a-walc'h e ve arvarus reiñ da eil lodenn GWARIZI VRAS EMER ur ster kravezel hengounel. D'ar c'houlz-se, da vihanañ, ne grede ket ar skrivagner e lieselezh ar boud a zo diazez pep relijion. Roll Fand eta ned eo nemet reiñ da oberenn ar stourmer ur vent trabedel ; hogen d'an oberour e unan ne ro, e gwirionez, ment trabedel ebet. An dañjer eo e hañvalfe an Awen koll he zalvoudegezh hag he gwirvoud zoken ur wech ma ra tro-wenn an oberenn hec'h unan. Ha setu dres ar pezh a c'hoarvez er romant MARI VORGAN. En oberenn-mañ, war a seblant, e kemer "Levenez" lec'h ha roll Fand ; hi an hini eo a c'halv an den d'an avañtur, d'an Huñvre hogen ne ro netra en eskemm ; a-benn ar fin en em goll pemtudenn ar romant, ar mezeg, a zo ivez an daneveller, o klask tizhout Levenez. Diboufañ a ra an oberenn war an netraouriezh peogwir eo c'hwitet ar striv da seveniñ an oberenn istorel a felle d'ar stourmer kas da benn. Er c'heñver-se e c'heller notañ ez eo kadarnoc'h GWARIZI VRAS EMER eget MARI-VORGAN hogen anat eo ivez ne c'helle Fand nemet disoc'hañ da Levenez adal ma ne ginnige d'ar stourmer nemet un tonkadur douarel : en ur bed barnet d'an netra e koll pep oberenn he ster.

Keal an diskuizh - stag zoken ouzh ar bed - en em ziskouez en diskuliadur kristen a zo estren ouzh tro-soñjal ar skrivagner. An diskuizh nemetañ a c'hell kavout mab-den a zo hini an distrujidigezh hag an netraidigezh.

E-lec'h-all e klaskimp skrivañ ur ger bennak ouzhpenn diwar-benn bedveizadur ha mennoziadeg Roparz Hemon. A-walc'h a zo bremañ gant ar pezh emaoomp eo paouez displegañ e ser penmañ oberenn varzhoniell ar skrivagner, an hini deurusañ moarvat eus an holl bezhioù en deus dastumet en e v"BARZHONEGOU".

E devoud, ar pezhioù a zo bet savet gant ar skrivagner en harlu, goude ma voe aet d'ober e annez en Iwerzhon n'int ket ken arouezius, ma lakaer a-ziforc'h aozidigezh e brezhoneg barzhonegou Omar C'hayyam.

Goude 1947 avat ez eo barzhoniezh Roparz Hemon kentoc'h ur varzhoniezh diouzh an degouezh, gwellwelour a-walc'h a-hend-all - se a zo da verkañ - awenet gant an darvoudoù, gant an Emsav hogen politikeloc'h ha muioc'h enouestlet en ur stumm eget PIRC'HIRIN AR MOR. Ar varzhoneg hir-se a oa e gwirionez difetis a-walc'h e keñverioù zo ; merat a rae degouezh ar stourmer emroet d'un embregadenn dispi ha diboell kentoc'h eget hini an Emsaver evel m'edo o stourm e Breizh d'an ampoent ; personel rik e oa e gwirionez PIRC'HIRIN AR MOR hag arvarouriezh Roparz Hemon ne oa ket lodet gant an darn-vuiañ eus an emsaverion. Hogen ret eo gouzout n'eo ket bet diskredoni Roparz Hemon diavaezet e-barzh ar varzhoneg hir-se hepken. Parañ a ra e zigalon e meur a bezh all savet pe embannet war-dro an hevelep mare. KANENN VREIZEL (1926) a ziskouez dreist-holl anerded ar stourm hag ar marv : ar soudard diskaret n'en doa c'hoant gwirion ebet d'en em gannañ ; e gwir, ne ouie ket re vat petra a rae. An HUNVRE GOZH ne ra nemet eztaolñ an hevelep dic'hoanag, diskan ar c'hwitadenn hag an divamadur a zo andon PIRC'HIRIN AR MOR, koulz ha KLEMNGAN a zo, kentoc'h, ur meulgan d'an Netra : ar stourmer n'en deus da c'hortoz nemet mezh ha trubuilh en emgann ; ar marv hag an netra a roy dezhañ, a-benn ar fin, ar peoc'h hag ar c'hlanded.

Kavout a ra deomp, er c'hontrol, ez emdro preder Roparz Hemon en e varzhoniezh war-du ar wellwelouriezh tamm ha tamm, adal 1939 - gant ar ROZEENN DU, LAZHADENN UNVAB AIFB e 1942 ha GVARIZI VRAS EMER e 1943. Hogen anatoc'h c'hoazh eo an tuadur-se adal 1950, goude an doullbac'hidigezh hag an annezad en Iwerzhon. Neuze e tiwan ar goanag adarre e kalon ar brogarad dre ma kemer perzh a galon er stourm a zo kaset war-raok e Breizh adarre. D'ar mare-se a-hend-all e pled Roparz Hemon gant SKOURR BREIZH AR C'HEMDALC'H KELTIEK hag ez embann e gelaouenn AR BED KELTIEK. Neuze ivez eo e teu Roparz Hemon er-maez eus e zegouezh personel-efñ hag anv a ra eus darvoudoù politikel resis. Da skouer, ar gKANENN EVIT DEIZ AN ANAON e 1948 a ra, dave da zroukvarv Yann-Vari Perrot hag hini Jason, fuzuilhet e 1946 :

N'eus dit bez ebet,
te ' oar,
kouezhet eo da vab
evit Breizh
gant plom o lezenn
toullet-didoullet
e gorf nerzhus.

Ha pelloc'h :

Beleg,
lazhet war lez an hent evel ur c'hadour...

Evel m'hon eus merket, ober a ra Roparz Hemon, diwar vremañ, anv eus an darvoudoù hag ar stourmerion. Hogen ar pep heverkañ a zo ivez ar goanag nevez a garg ar varzhoneg. Gwiskañ a ra Breizh neuze ur bezoud hud, dreist d'an amzer ha d'an egor ; Breizh en em geomesk gant ar stourmerion o unan (un tammig evel e-barzh SKIANT VREIZH Gawain embannet e-barzh GWALARN e-pad ar brezel) :

Ha pa ve o eskern en tu all d'an douar,
emaint e Breizh
ha Breizh a zo dezho ;
int a zo Breizh
ha Breizh zo int...

Douar Breizh zoken a vir un doare emskiant eus ar bobl he deus bevet warnañ a-hed ar c'hantvedoù :

Pep geotennig hir hec'h eñvor
a lavar ez eus bet tud war al ledenez-mañ...

Ha tarzhañ a ra ar goanag kroñv ha nerzhus e dibenn ar varzhoneg :

An Doue yaouank a nevez
ar bed
evit mervel
ha dassorc'hiñ da viken...

Hag izeloc'h :

Had, trid en douar pounner
loened, bezit laouen en ho krevier ton
ha te, kantreer ar beuznoz,
argas diouzhit truilh an arvar...

Er varzhoneg-mañ e oa awenet ar skrivagner gant douar ar vro, tost da galon an harluad, gant ur vrogarouriezh elfennel. Ar pezh a zo da evezhiañ ivez eo penaos e komz ar barzh outañ e unan evit en em annoug da gemer kalon. Goude holl, emsaverion zo o deus kollet muloc'h eget an **eurvad** o stourm evit Breizh : o buhez o deus kollet. En ur varzhoneg all, a-hend-all, e-barzh GALV AR BEZIOU e kejer gant an hevelep youl d'en em galonekaat evit ar stourm. Diavaezet eo ar youl-se gant ur stumm strizh, pozioù peder gwerzennad, enno klotennoù diabarzh a zere a-walc'h ouzh an dro-bluem grennlavarek a zo arveret gant ar skrivagner penn-da-benn d'ar varzhoneg-mañ. Komz a ra ar barzh ouzh un dam emsaver e-giz pa vefe e soñj kenteliañ anezhañ war ziaesterioù ha retderioù e stourm ; diskouez a ra peseurt tonkad a zo ouzh e c'hortoz ha peseurt hent en devo da heuliañ. Lec'hiet eo an Emsaver gant ar skrivagner en hentadenn hir ar Vrezhoneg o deus krouet ar vroad ha difennet anezhi a-hed ar c'hantvedoù (ha n'eo ket an emsaverion diwezhañ evel er varzhoneg kent). En deroù e tiskouez ar barzh e vo sellet an emsaver evit un "huñvreer":

"Difenn an enor
e Bro-Arvor a zo torfed

....
Stourm evit Arvor ? Valgori,
reze, belbi, c'hoari anef !

Hogen arabat eo evit keloù se dilezel an ober ; annouget eo an danvez emsaver d'ar stourm gant ar barzh :

"E roued an arvar nag a re
difonn, dizamant, a gantre...

.....
Hogen pa varvi-te, bezet
diwezhat, va mab, pe abred,
sav divorc'hed naet davedon..."

Marteze e soñj ar barzh enañ e unan hag e tentadur an arvar en deus e sammet ergentaou pa ra meneg amañ eus an "arvar"; hogen tromenet eo marevezh an dic'hoanag :

"Ha Breizh a yae en ezeved
e-giz ur baourez dilezet

....
a glevo trumm dre ar vrumenn
ar c'hleier laouen o seniñ."

Ar pezh a sko spered al lenner er varzhoneg hir-mañ ez eo ar sederni, an habaskted, an asurded a intr anezhi penn-da-benn ; ivez, un elfenn all a c'helle diverzout enni : un doare fetisadur eus an Emsav a gemer ur vent istorel. Breizh ha Breizh istorel eo a zo meneget ha n'eo ket "ar vro" evel e-barzh "Pirc'hirin ar Mor" pe ar barzhonegoù a zo bet savet betek dibenn ar brezel (hogen an dra-se a c'heller diskleriañ marteze dre an damant a gemere ar skrivagner er bloavezhioù-se ouzh istor Breizh : hini lâ Borderie en deus kroget da lakaat e brezhoneg p'edo o vevañ en harlu e Dulenn). Adarre eta, hag en un doare souezhus a-walc'h e hañval Roparz Hemon bezañ enouestlet muloc'h neuze eget p'edo o vevañ e Breizh end-ocun.

E-barzh div varzhoneg all en em ziskouez gwellwelouriezh Roparz Hemon e prantad an harlu. Da skouer, GOULEIER BIHAN :

"Gortoz a reont, gortoz a reont,
o strivañ padus
da argas an noz yen..."

Hag eben a zo he zalbenn D'AR GOANAG :

"Pet gwech em eus da voustret dindan va zroid

....
Hag atav, aze emacut,
izelek ha balc'h,
tener ha seder,
kizidik ha kreñv..."

An div varzhoneg-mañ a zo bet savet e 1962 pa oa Breizhia oc'h emouezañ ouzh saviad o bro hag an Emsav o tilezel abated

ar goudevezh-brezel hag o klask hentoù nevez da dizhout ar pal.

Moarvat e veze sammet ar barzh neuze gant an digalon a-wechoù, e-giz pa vije bet e askre oc'h heuliañ lusk ur momeder ; hogen an digalon-se ne oa ket mui devoudet gant meizadur ur stourm aner, gant an droughirnez, ne lavaran ket. Chomet eo Roparz Hemon stag ouzh kêr Vrest e-lec'h en deus bevet en e vugaleerezh hag e yaouankiz, e-lec'h en deus kroget da stourm evit Breizh hogen gouzout a ra ne adwelo mui moarvat ar gêr-se a zo diverket ar c'houn anezhi en e spered tamm ha tamm dre ma tremen an amzer. Sed ar pezh a verz ar barzh er pezh a zo e dalbenn MELEZOUR :

"O! Na c'hoazh ma c'hellfes daskor dreist latar yen an tremened ar skeudenn a weñv em eñvor ha tamm ha tamm a ya da get."

Ar varzhoneg-mañ a zo bet savet e 1967 hogen dija e 1956, unnek vloaz a-raok, e tinode an hevelep hiraezh er pezh a zo e dalbenn PORZH :

"Ho tasmant, tiez, porzh ha straed ha bleuñv a zougan kloz em eñvor dre maz an ; hogen ho samm zo poumer hag a bouez poumeroc'h war va choug a vloaz da vloaz..."

E gwirionez, ma kemer perzh Roparz Hemon dre ar spered er stourm a zo o ren e Breizh e vank dezhañ bezañs fetis douar ar vro dindan e dreid. E spered, evel hini nouspet harluad, a zo chomet er vro hogen dre an eñvor hepken e c'hell empentiñ an douar-se evel ma ra ar "bednerez" a zo taolennet gantañ en ur varzhoneg savet e 1960 :

"An eñvor a zo c'hoant, balafenn a vres hec'h eskell en ur c'hastell dir e ziri diniver hag e fell dezhi nijal er-maez, er-maez, davet an heol, davet ar mor..."

Dre nerzh e faltazi e c'hell ar stourmer emellet hepken gant e emgann krouiñ un amzer hag un egor dezhañ e unan evel ma ra ar MARC'HEG BALE-BRO a zo deskrivet evel henn e 1960 :

"Traonienn pe run, douar-ed pe ouelec'h, n'o gwelan ket. Din-me int holl heñvel. Goañv pe hañv, glav pe heol, kalm pe avel, n'eus din na warc'hoazh nag hiziv na dec'h."

Ne c'heller ket keñveriañ koulskoude ar velkoni sioul-mañ ouzh li c'hoanag c'hwerf ar bloavezhioù '30. E-barzh div varzhoneg hepken e tarzhe adarre an enkreiz azonus eus marevezh kentañ barzhoniezh Roparz Hemon. Pozioù zo eus PLAC'H ASKALOT - awenet gant ur vojenn gembraek eus ar grennamzer -, da skouer, a zegas da soñj arroudennoù zo eus PIRC'HIRIN AR MOR, KLEMMGAN pe FEST AL LEUE LART :

"Lezit an dour d'am dougen d'ar bed-hont a zo dianav deoc'h hag a vezo serret ouzhoc'h da viken, c'hwi an dud vat, a oar hep mall, aketus, ober kont ho levez, enoret en ho pro..."

Ha da c'houde :

"Torret em eus ar reol ha n'em eus ket, siwazh, torret c'hoazh chadenn an eñvor. Va lezit, tud, va lezit, emezon. Ar gwir ' zo ganeoc'h, am eus lavaret. Va lezit, sioul, da vont betek ar mor, d'an noz zo dreist da damall pe bardon."

Evel ma verken uheloc'h, kar eo awenadur ar varzhoneg-mañ - a zo kaer kenañ he stumm a-hend-all - ouzh hini ar pezh KLEMMGAN ; enno o daou e tiverzer an hiraezh d'ar marv ha d'an netraidigezh ; ar vuhez-mañ a zo sellet evel ur c'housiadur (kv. ivez MARI-VORGAN) hag an dieñvor (anv a zo er varzhoneg a derriñ "chadenn" an eñvor), an anemskiantekadur, evel barr-uhelañ ar wenvidigezh : an "Nirvana" eta a vefe pal diwezhañ ar vuhez (daoust ha n'hor befe ket amañ ur roud eus levezon R. Jestin, azer ar "BOUDDHA hag ar Voudhaadigezh" embannet gant Roparz Hemon end-eeun e 1936 ?)

Ret eo an zav ez eo kreñv an tuadur netraclour-se e spered ar skrivagner ; hag en arbenn anezhañ ez eo bet degaset ar barzh, moarvat, da lakaat e brezhoneg barzhonegoù "OMAR C'HAYYAM", ur barzh persat eus an 11^{vet} kantved. Hemañ a oa ur c'hevrinour eus ranngrèdem "Soufiiz". Un den a feiz e oa, sur-mat, Omar C'hayyam ha marteze ne oa an netraouriezh hag an arvarouriezh a hañval awenañ e varzhoniezh netra nemet "eironegezh" eus e berzh. Hogen krediñ a rafe a-walc'h unan ez eo bet dedennet ar barzh brezhon dre gant an netraouriezh hag an arvarouriezh-se a anad e pozioù an dastumad troet gant Roparz Hemon.

Gwir eo e vefe furoc'h merzout e barzhonegoù ar skrivagner tehoù soñjal, tuadurioù ha tentadurioù kentoc'h eget kendrec'hadurioù gwirion. Er varzhoniezh ne vez eztaol ar mennozioù nemet a-dreuz ur ouel. Roparz Hemon e unan a lavar n'eus ket anezhañ ur prederour. Netraouriezh ar skrivagner en dastumad barzhonegoù-mañ n'eo ket frouezh ur preder arvez un askreegezh diseurt, ne lavaran ket. An hentadur nemetañ a vefe da evezhiañ outañ er BARZHONEGOU a vefe hini un oberour o tilezel emgreizennerezh ankeniet ar bloavezhioù yaouankiz evit tizhout emzilez seder hag habask ar gozhni.

Pezh na gemm ket avat ez eo ampartiz an arzour. Houmañ a zo anat koulz e trede lodenn an dastumad-mañ hag en div gentañ. Barzh ebet en hon amzer n'en deus tizhet hevelep mestroni war ar yezh, ar frazennerzh hag ar gwerzaouerezh, hini ar c'hlotennoù diabarzh peurgent. Liesseurt eo a-hend-all arz ar skrivagner hag azas bepred ouzh e venad ; ne implij Roparz Hemon ar c'hlotennoù diabarzh hag ar gwerzaouerezh brezhon hengounel nemet diwar ur ratozh resis ; e plegennoù arall e kav gwell arverañ ar gwerzaouerezh dieub a zo bet pleustret gant Maodez Glanvour dreist-holl. En un degouezh pe egile e tiskouez krouit un anaoudegezh eus ar yezh ha peurgent eus he geriadur a zo ledan hag asur war un dro ; an anaoudegezh-se en devoa gounezet o studiañ al lennegezh krennvrezhonek en ensavadur an uhelstudioù keltiek e Dulem. Dre an holl arbennoù-mañ eta oebrenn ar skrivagner hag a c'houlema bezañ lennet gant ar brasañ aked.

III

"A N A O T R O U
B I M B O C H E T
E B R E I Z H"

Bez ez eo an danevell-mañ da renkañ e prantad "gwellwelour" Roparz Hemon en em astenn eus 1923 da 1928, war-bouez nebeut, da lavarout eo, ar marevozh ma embannas Roparz Hemon e-barzh BREIZ ATAO ha GWALARN ar pennadoù burutellerezh a zlee pourchas danvez e armodskrid "UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH". Kenlabourat a rae d'ar mare-se en un doare strizh a-walc'h gant e genseurted eus BREIZ ATAO ha ne oa ket c'hoazh mui pe vui digenvezet evel ma voe adal ar mare m'en em gavas e unan penn o ren GWALARN. Evel meur a hini neuze en doa kredet Roparz Hemon e oa an Emsav o vont d'ober berzh ; 1925-1928 a zo prantad ar c'hendalc'hoù e Rozporden ha Kastellin, prantad an darempredoù gant Elzasiz ; ne oa ket bet diskaret c'hoazh an emsav er vro-hont. Kredapl a-walc'h e oa zoken neuze e vije kreñv a-walc'h Elzasiz evit lakaat gouarnamant Paris da blegañ. 1925 a zo ivez bloavezh krouidigezh WALARN ha deroù an emdouell kenedelour. Anzav a ra Roparz Hemon e unan e penn-kentañ PIRC'HIRIN AR MOR en doa soñjet neuze en dije bamet ar bed a-bezh gant ur "sonerezh ramzel". Ne ouie ket c'hoazh d'ar mare-se pegen start derc'hel en he sav un tammig kelaouenn lennegel evel GWALARN a ranke lakaat moulañ diwar e goust e unan pe a-drugarez d'un nebeut mignoned evel F. Vallee.

Bezot pe vezet, AN AOTROU BIMBOCHET a zo bet savet a-raok amzer ar c'horse ha reiñ a ra un albertz, evel m'en diskleir ar skrivagner er rakskrid savet evit an eil embannadur e 1942, eus mennadoù ha goanagoù ar stourmerion yaouank a oa o paouez diazezañ an Emsav broadel war-lerc'h ar brezel kentañ. B ser amzeriad an eil embannadur-se e 1942 e vefe a-hend-all un addispleg bennak da ober. 1942 a zo barr-uhelañ un eil prantad gwellwelour aroueziet gant GWARIZI VRAS EMER, da skouer, pa

soñje Roparz Hemon e oa an darvoudoù a-du gant an Emsav hag e c'helljent kas da wir rakweladurioù an danevell a faltazi-mañ; notañ a raimp ivez n'en deus ket kredet er c'hontrol e talvez e ar boan adembann d'ar mare-se UR BREIZHAD OC'H AD-KAVOUT BREIZH, pezh a ziskouezfe a-walc'h e wele ar skrivagner dazont Breizh muioc'h a-dreuz an danevell eget a-dreuz an arnodskrid.

E gwir, dezo kentañ ar romantig "dazontelour"-mañ ez eo reññ un daolenn eus Breizh adsavet diouzh mennadoù ar vro-garourion deuet da gemer perzh en emgann adal 1919. Kontañ a reer deomp eta beaj ur c'helenner gall dileuriet gant ar GHEVR-EDIGEZH EVIT ADC'HALLEKAAT AR B. OIOU KOLLET GANT BRO-C'HALL en ur Vreizh dieub eus an eil kantved warn-ugent. Hemañ eta a zo deuet da Vreizh gant ar spi da adkavout, da vihanañ, ur roud bennak eus ar sevenadur gall bet o vleuniañ gwechall el ledenez. Siwazh, kouezhañ a ra buan e viz-meud en e zorn : e neb lec'h e Breizh ne gomzer - ha ne gomprenet ket zoken - tamm galleg ebet. Abaoe pellzo ez eo bet brezhonekaet Breizh-uheliz, daoust da eneberezh berrboell un toullad studierion ha warlerc'hiegezh un nebeut kouerion dizesk war ar maez e reter ar vro. Kennebeut all ne oar ar Vrezhoned a neuze tra ebet diwar-benn istor Bro-C'hall. An arbennigourion war ar galleg zoken ned eont ken da Paris, aloubet gant poblañsoù estren liesseurt, da zeskiñ galleg, - da Vro-Gebeg, ne lavaran ket. Breizhiz n'int ket mui ur bobl eus ar c'hreisteiz diwar neuze ; dre o zro-spered koulz ha dre o stumm-korf int deuet da vezañ ur bobl eus an hanternoz, troc'het ganti kement liamm he stage ouzh pobloù ar mor kreizdouarek. Gant ar pobloù keltiek all o deus ar Vrezhoned darempredoù strizh kenañ; pleustriñ a reont an hevelep sportoù hag int hag alies e vez kevezadegoù etre Breizhiz hag ar pobloù keltiek all.

Diorreet eo da vat armerzh Breizh ha Brest, a-benn ar fin, a zo deuet da vezañ ur porzh-mor treuzatlantel. Diwar an tremened gall ne chom mui nemet, amañ hag a-hont un nebeut lastez tiez a zo deuet da vezañ enforlec'hioù ar sklavelezh kent.

Setu pezh a vez tamm ha tamm an aotroù Bimbochet, kelenner gall, o pourmen dre Vreizh, ambrouget gant Donald, merc'h ar c'helenner brezhon, an aotroù Kerlaban en deus roet bod d'an estrañjour en e di. Ken mantret eo ar paour kaezh kelenner gall o verzout ez eo aner e c'hoanag da welout Breizh o tont da vezañ gall endro ma varv gant ar glac'har o tistreiñ d'e vro.

Setu danvez an danevell. Ouzhpennomp avat ez eus klenket enni - evel e meur a danevell faltaziek all aozet gant ar skrivagner - eil-danevelloù ha n'int ket stag da vat ouzh ar penn-danevell ; bez ez eus anezho div huñvre a zo mennet da reññ un daolenn eus Breizh ar sklavelezh hag eus an Emsav e deroù an ugentvet kantved. Hogen war an eil-danevelloù-se hor bo tro da zistreiñ pelloc'h.

Evel ma verk Roparz Hemon e unan e-barzh rekskrid embannadur 1942 n'eo ket ar skrivagner e unan a zispleg e vennoziou personel diwar-benn dazont Breizh, - re e genstourmerion e deroù an eil Emsav, ne lavaran ket. Ned eo Roparz Hemon eta el levr-mañ nemet heklever hag embanner paotred "Breizh atao" er bloavezhioù 1920-1930. Moarvat, lodañ a rae Breizhataviz **dar eus** mennadoù ar c'hentañ Emsav, da skouer, an etrekeltiegezh, an darempredoù tost gant Iwerzhoniz, peurgent, a oa diouzh ar c'hiz adal deroù ar c'hantved hogen dreist-holl a c'houde 1910.

Hogen e keñverioù all ez eo disheñvel a-walc'h mennadoù an emsav nevez diouzh re an emsav kozh eus deroù ar c'hantved. Hemañ, gouzout a ouzomp, a felle dezhañ mirout e Breizh ar gevredigezh plouezet hengounel. Hogen daoust d'ar 'c'hoefoù' ha d'ar 'porpantoù breizhat' en em ziskouez e romant Roparz Hemon ne bar ket an disterañ kouer pe goueriedez e danevell beaj an aotroù Bimbochet. Eo, reiñ a reer deomp da welout ur 'bugul' o kerzhout "war ribl an hent, e vlev kribet mat, ruz e zivjod gant an avel ha lufus gant ar soavon, ur wialenn en e zorn, div vuoc'h a vont dirazañ, skrivellet ha lintrus o c'hostezioù" hogen o livañ ar mesaer yaouank-mañ ne fell d'ar skrivagner nemet sevel un daolenn varzhonius, ha dizarbenn an tamall a veze graet gwechall d'ar Vrezhoned diwar ar maez bezañ lous ha digempenn. E Breizh an Aotroù Bimbochet

n'eus lec'h ebet ken evit ar stuzegezh henvoazel a wechall. Nag ar relijion nag an Iliz n'o deus perzh ebet er vroad nevez-se ; Breizh a zo hepken ur vroad diorreet e-keñver an armerzh ; Breizhiz a zo deuet da vezañ pinvidik : tri c'harr-tan a zo e karrdi an aotrou Kerlaban (ha n'en deus e unan nemet daou vugel) ; hag an tiez-soul a wechall bet kanet gant ar varzhed pobl a zo miret hepken evit kounañ da Vreizhiz e pebezh dienez e vevent en amzer ar sujedigezh. "Talvoudus int da skeudenniñ d'ar vugale penaos e veve o zadoù da vare ar C'hallaoued ..." Ret eo anzav, a-benn ar fin, ez eo Breizhiz an eil kantved warn-ugent gwall heñvel ouzh Skandinaviz hag an Amerikaned er grez-mañ.

Hogen estreget diorren o armerzh o deus graet ar Vrezhoned ; gwellaet o deus o gouenn ha deuet int da vezañ adarre hanternoziz rik. Se a verkemp bremaik. Ne gav ket deomp avat e ranker kavout amañ ul levezon bennak eus gouennelouriezh ar genelwerinourion alaman ; houmañ ne grogas d'ober he reuz e Bro-Alamagn nemet er bloavezhioù tregont ; a-hend-all n'eus meneg ebet a Yuzevion nag a ouenn a is ebet el levr-mañ ; kentoc'h hon eus afer eta ouzh un doare diuzouennouriezh pe "heganouriezh" ha n'o doa netra da welout gant gouennelouriezh Hitler diazezet war veliezh ur ouenn zo ha distrujidigezh ar gouennoù arall. Ne oa gouennelouriezh ar c'hentañ hag an eil Emsav nemet un tu d'ar stourmerion da ziogeliñ dibarelezh ar vroad vrezhon e-keñver ar vroad c'hall. Pezh a felle d'ar stourmerion neuze e oa diforc'hañ Breizh diouzh Bro-C'hall. Houmañ, avat, en amzer-se, a roe ur pouez dreist d'he "latinelezh" (ra soñjor e lec'h al latin en deskadurezh eil derez gall eus deroù ar c'hantved) ; ober a rae eus ar sevenadur kreizdouarek klasel pennpatrom ar "sevenadur hollvedel". Un dra natur e oa eta d'an Emsav reiñ brud da "hanternozelezh" -sañset - Breizhiz o lakae distag diouzh diouzh ar C'hallaoued. Hogen lennomp an arrouden-mañ da heul a ro da gompren doare gouennelouriezh an eil Emsav en e zeroù :

"Deuet eo Breizhiz, en ur ober daou-c'hant vloaz da vezañ heñvel ouzh pobloù an hanternoz hag i heñveloc'h gwechall ouzh pobloù ar c'hreisteiz..."

Hogen ne felle ket d'ar skrivagner ober eus ar ouenn un devoud korfadurel ; un devoud speredel e oa ar ouenn, da gentañ, evitañ. A-walc'h eo bet da Vreizhiz kemm o "doare-bevañ" evit dont da vezañ hanternoziz adarre.

"Kemmet hon eus hon doare-bevañ. Hanternoziz omp bet a-viskoazh. Kerkent ha distaget diouzh Bro-C'hall, ouzh an hanternoz hon eus sellet evel un nadoz-vor diverglet..."

Albac'henn ar ouenn ne oa, e gwirionez, evit ar c'hentañ hag an eil emsav nemet un arvez eus "nac'helouriezh" ar stourmerion a neuze a glaske bepred termeniñ Breizhiz e-keñver ar(1) C'hallaoued. A-raok dont da vezañ Breizhiz ha krouiñ ur sevenadur brezhon - rak n'oa sevenadur brezhon ebet betek neuze - e oa ret d'ar vrogarourion nac'hañ ha disteurel Bro-C'hall. Dre 'n arbenn-se e c'heller diskleriañ ar flemmerezh enep-gall a ren penn-da-benn d'an obereñ. Bourrañ a ra Roparz Hemon oc'h empennañ diskar Bro-C'hall : ne van roud ebet eus levezon Vro-C'hall hag he yezh er broioù bet dalc'het ganti gwechall. Lavaret hon eus ne ouie mui Breizhiz an 22vet kantved na ger gallek ebet na arrouden ebet eus istor gloriuz Bro-C'hall. E Bro-C hall end-eeun, da heul aloubadeg labourerion deredet a bep bro (ar welidigezh-se a zo e gwir un enverad eus dodennoù ar c'hentañ Emsav a ziskulie alies enbroerezh al labourerion estren e Bro-C'hall) ez eo aet ar galleg, er rannbarzhioù ma vez komzet c'hoazh, d'un trefodaj disneuz disheñvel tre diouzh ar galleg a ziagent. Setu, evel ma lavaremp, d'ar C'hebeg e ranker mont evit deskiñ galleg mat. H.a.

Goap a ra Roparz Hemon amañ ouzh fogaserezh ar C'hallaoued a grede start - ha startoc'h c'hoazh neuze goude ar brezel bed kentañ bet gonezet ganto - e oa kevreet strizh ar sevenadur denel gant ar yezh c'hallek hec'h unan.

"Harluit ar C'hallaoued diouzh ur vro," eme Bimbochet ar Gall skouerel, "hag e tigorit frank an nor d'an

(1) En trede Emsav e kaver un nac'helouriezh a seurt se gant gromadoù zo, evel hini E.S.B., nemet durc'haet war un tu all : d'ar c'houlz-se e klaske ar stourmerion en em ziforc'hañ koustet pe gousto diouzh an eil emsav.

diouiziegezh..."

Ha pelloc'h ez ouzhpenn Bimbochet bepred :

"Da stummañ spered un den n'eus netra a dalv yezh Bro-C'hall..."

Da hemañ eta e respont Roparz Hemon dre c'henoù Donald :

"Ne gredomp ket e komz ar furnez er yezh-mañ-yezh muioe'h eget en eben..."

Hag izelloc'h :

"Ne glaskomp ket stummañ speredoù ; o digeriñ, ne lavaran ket..." ur bomm-lavar a eztaol un uhelvennad a frankizouriezh bet embannet alies, ret eo lavarout, gant Gallaoued an trede Republik ha troet amañ a-enep dezho. Ar seurt frankizouriezh speredel a awen un darn vat eus ar pennadoù a oa bet moulet gant ar skrivagner e-barzh BREIZ ATAO ha GWA-LARN d'ar mare-se.

Netra souezhus a-hend-all ma tro Roparz Hemon ar spered burutellañ-se a-enep d'an Emsav e unan, evel ma ra e-barzh UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH. Setu pezh a zispleg Donald a hec'h unan :

"Na gredit ket," emezi, "e tamallan kalz da Vro-C'hall bezañ heskinet hor yezh p'edo e barr he galloud. N'eus nemet ar re drec'het a c'houlenn ar pezh a anvont ar gwir..."

Ar youl-se da chom hep en em douellañ bepred a zegas Roparz Hemon da anzav - pe da ober van da anzav - ne oa ket ar vrogarourion gentañ ken dic'hoantek ha ma karje o diskribion bezañ lakaet an istorourion da gredañ. Brud hepken eo a glasko ar skrivagnerion vrezhonek kentañ.

"Mary ar provañseg ? Gwell a se ! "eme vBimbochet, "Kement-se ne voe nemet lorc'hentez. Kement-se, da lavarout eo, an emsaviou broadel-se, saveteerezh ar yezhoù-se, a vije bet gwelloc'h mont da get... Namn, ar pezh o deus graet an dud-se o deus graet evit o flijadur nemetken..."

Moarvat, en diac'hinadoù-mañ - rak an diac'hinerezh a gemer ul lec'h bras en oberenn-mañ - e ranker merzout tentadur

an arvarouriezh hag an netraouriezh. Hag en oberenn-mañ e hañval ar skrivagner ober eus ar politikerezh un oberenn-tidelour ha youlelour, hep diazez kempoell ebet : ar re a grou ur sevenadur nevez n'o deus ezhomm a zigarez nag a reizhabeg ebet. Prest a-walc'h e vefe da zegemer ne oa arbenn mat ebet da ober eus ar brezhoneg ur yezh vroadel na da skarzhañ ar galleg diouzh Breizh. Setu pezh a zo bet graet padal, ha kement-se hep doujañ ar gwir marteze, adarre :

"...edo ar vrezhonegerion o heskinañ ar galleg d'o zro o kredif kaout ar Reizh diouzh o zu. Meizet o deus Breizh-Uheliz, a-nebeudoù, e vije o gounid deskif ar yezh vroadel ha dilezel ar yezh all, daoust m'o deus ar gouerion, pell amzer, e lec'h pe lec'h, kendalc'het da gomz trefodajoù gallek..." (1)

Rak a-benn ar fin :

"Lezem ar bed-mañ eo ar brezel..."

Ar stourmerion - ur wech trec'h - eo a grou an talvoudoù. Ha diaes eo d'ar c'houlz-se komz eus ur reizhded trabel bennak. Marteze a-walc'h e vefe da merzout amañ ul levezon bennak eus mennozioù Nietzsche a oa anavezet kalz mui e deroù ar c'hantved - gant Emil Masson, da skouer - ha betek ar brezel diwezhañ eget bremañ.

(1) Gwir eo ne grede ket Roparz Hemon, en ul levr sirius evel UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH mont keit all war hent an un-yezhañ broadel. En un notenn eus ar pennad A-ENEF D'AR GHELENN-ADUREZH DIVYEZHEK e hañval asantif d'an divyezhegezh e par Breizh daoust ma seblant "Breizh-Uheliz" er saviad ompennet gentañ bezañ trevadennet gant "Breizh-Izeliz" peogwir ne c'hellfe o sevenadur bezañ nemet un dameuc'h eus hini "Breiz-Izeliz". Hogen ne vern penaos ez eo ret anzav ne glot mui savboent Roparz Hemon en danevell-mañ koulz hag en armodskrid gant emgav yezhel gwirion Breizh hiziv. Aet eo da get ar "bloc'h brezhoneger" eus deroù ar c'hantved-mañ; hag an trefodajoù gallek eus reter ar vro a zo aet da get kerkoulz all.

Ken pell ez a Roparz Hemon hag ober van da anzav ne ouie ket mat an emsaverion gentañ peseurt ster na peseurt talvoudegezh en devoa o ober.

"Izili ur bobl, pa vez dare da gouezhañ, a striv da virout he c'hempouez e meur a zoare, hep gouzout mat perak gwelout a raent splann edo broadoù bras Europa o vervel, broadoù nevez o vont da gemer o lec'h. Meizañ a raent e vije aner dezhi sevel he mouezh e yezh he mistri. Setu penaos eo bet dasorc'het Breizh..."

Moarvat e komze Roparz Hemon amañ eus e zegouezh personel hogen ivez, eus hini e genstourmerion, pe darn anezho, ar gefredourion - ne gav ket din e oa Debauvais, da skouer, da renkañ e-touez ar re-se. Evel kefredour avat e oa techet ar skrivagner-mañ da vurutellañ e obererezh politikel hag hini e genemsaverion (marteze en un doare re nac'hus met se a c'hoarvez gant ar gefredourion a chom serret en o c'hambrou-studi evel paozred E.S.B. deus renet en o amzer an hevelep burutellerezh e-keñver diazezoù an Emsav). Pezh a ra Roparz Hemon ez eo eta dougen ur varnadenn diwar-benn labour emsaverion e amzer-efi ha, peurgent, hini ar stourmerion evit ar yezh. Prest eo ar skrivagner da zarbenn o deus graet ar yezhoniourion vrogar meur a fazi daoust d'o youl-vat er grez-se. Hogen, eme Roparz Hemon :

"Daoust m'o deus alies, dre ziouiziegezh pe re ouiziegezh, dre leziregezh pe dre c'hred graet muioc'h a zroug eget a vad dezhi, e tlemp bezañ anaoudekok'h en oc'heñver..."

Hogen er bloavezhioù-se e oa tuet Roparz Hemon da welout an arvez yaus eus ar stourm e oa o kas war-raok neuze (daoust ma tiskouez ivez pebezh marevezh teñval, diaes ha kriz ez eo bet an agentvet kantved evit ar vrogarourion a oa neuze "divroidi" en o bro) (1). Donald a eta a ziskleir :

(1) En eil-danevell klenket er skrid-mañ HUNVRE DONALDA ez eo distroet Donald a Vreizh an agentvet kantved ha n'he deus kavet enni nemet Bimbochidi ; hi an hini eo a oa un "divroadez".

"Karet em bije bezañ unan eus ar Vreizhiz-se o devoa da addeskifiñ o yezh evel ur yezh estren..."

Plijadur ha levez e devoa neuze o santout :

"...ur yezh nevez flamm o kemer stumm etre o bizied..."

Levez ar grouidigezh eo a vez santet, dreist pep tra, en oberenn-mañ. Drantiz a zo en ACTROU BIMBOCHET E BREIZH hag an drantiz-se en em ziskouez dreist-holl er flemmerezhañ a intr an oberenn penn-da-benn hogen, peurgent, en eil-danevell diwezhañ MARC'HEKADENN BIMBOCHOMAROS a zo kemblac'h da HUNVRE DONALDA. Evel ar pennad-mañ n'he deus an danevell-se nemet un darempred laosk tre gant ar pep brasañ eus ar skrid-mañ. Enni e venn Roparz Hemon ur wech ouzhpenn ober goap ouzh e alba'h-ennoù e unan. D'ar c'houlz-se edo o lakaat e brezhoneg danevelloù meur Iwerzhoniz ar Grennamzer gant an dezo - embannet fraezh - e rojent tro da emsaverion an agentvet kantved da stummañ dezho o unan ur spredigezh keltiek rik, war-bouez o lenn-dilemm dibaouez moarvat, evel un aviel. Evit dejanal ar mennad-se - a oa e hini - en deus savet Roparz Hemon ar vMARC'HEKADENN... Bourret en deus ar skrivagner o sevel pennadoù diouzh giz-komz skrivagnerion iwerzhonat ar grez-hont. E deroù an oberenn, da skouer, e c'heller lenn ur pennad kazetennerezh sportel skridaozet diouzh ar c'hiz-se. E-kerzh an eil-danevell-mañ e kejer ivez bep an amzer gant dilinennadoù kempennet e mod ar varzhed iwerzhonek a neuze :

"N'en doa ket re c'hortozet pa verzas a-bell ur goumoulen a yeas d'ur vogedenn, a yeas d'ur boum-poultr, a yeas en diwez d'ur plac'h yaouank..."

Ha pelloc'h :

"Ne zispleger ket petra a c'hoarvezas ganto betek ma weljont ar menez bras..."
"Ha setu ar c'henn a oa etre an daou loen : lart tev e oa an hini gwenn ha treut eskern e oa an hini du..."

Er frazenn diwezhañ-mañ ez eo anat al lutrevezhañ hogen ne gensell ket al lutrevezhañ-se an danevelloù-meur iwerzhonek eus

ar grennamzer hogen ivez eus kontadennoù pobl zo hag eus skridoù arnevez liesseurt, hini Renan, da skouer :

"Ganet on, Doueez lagadet glas..."

ha skridoù brezhonek kempred pe eus ar c'hantved a-raok, Gwerz Kêr-Iz, Inis er Vertu, ar Roc'h Toull ha dreist-holl, war a seblant, ar SKETLA SEGOBRANI hag albac'henn ar Gelted kozh dre vras (dizrouk eo avat dejanerezh Roparz Hemon ha rak-se moarvat ne zalc'has ket. Frañsez Vallée na Meven Mordiern drouk-rañs ouzh Roparz Hemon evit keloù se)

Un tammig krisoc'h eo ar goaperezh ouzh ar 'Varzhed' damveneget en arroudeñn gouestlet da obidoù "Spered Breizh" e ser ar sorbienn talbennet "Leñverezed Koad an Noz" (un talbenn dambrezet diouzh giz-skrivañ ar c'hontadennoù pobl) ; en arroudeñn-se e liver obidoù lu ur c'hadour :

"Unan eus ar maouezed hag a leñve un tammig mnebeut-oc'h eget ar re all a eilgerias : e anv oa Spered Breizh. Lazhet eo bet dre douellerezh gant an Drouized, an ovizion hag ar varzhed..."

Er pajennoù da heul e pismig Roparz Hemon luskad an Drouized dre vras. Ne oa ket e unan oc'h ober : ho pezet soñj eus GORSEDD DIGOR hon eus meneget endev ; ha tamall a ra dezhañ, peurgent, ober hepken gant ar galleg. Ar rebech-se, kennebeut, ne oa ket nevez hag a oa bet graet gant ar varzhed o unan ouzh izili K.B.B. ugent vloaz a-gent hogen ret eo krediñ o devoa ar varzhed o unan abaoe ar mare-se pleged d'an hevelep tech :

"Brasañ souezhenn he devoe merc'h Gerlabanos a vee klevout ar re-mañ o tivizout e galleg etrezo. Ar brezhoneg, heñvel, a oa miret evit prezegennoù, kanaouennoù ha lidoù santel ar c'hendaic'h..."

Siwazh, estreget komz galleg etrezo a rae ar "varzhed", gouez d'ar skrivagner : ur yezh trefoet eo a skrivent pa c'hoarveze ganto sevel ur skrid bennak e brezhoneg. Aliañ a ra Roparz Hemon dezho eta skrivañ diouzhtu e galleg, ar pozh a vefe ar pep gwellañ evito.

Echuiñ a ra an oberenn gant un taolennadur eus Breizh hag an Emsav evel ma oant e dibenn ar bloavezhioù ugent : pobl Vreizh a zo arallekaet a-grenn ha kollet ganti pep emskiant vroadel ; aloubet eo gant an estrenion ha breinet gant an "douristed" ; rannet, dister ha dic'halloud eo an Emsav. Setu a-hend-all penaos e liver hemañ :

"Enezenn ar saverion bernioù mein (1)... Hogen ne labour ket ar re gozh gant ar re yaouank. Pep unan a labour diouzh e du, o sevel ur bernig mein amañ hag ur bernig mein a-hont. Hogen buan e save tabut ha rendael etrezo hag ez aent an eil diouzh egile. Re all a oa ivez o vont-dont dibaouez, oc'h ober goap d'ar saverion pe o tiskar o labour..."

Unan a lavaro n'eus ket bet kemmet kalz tra en Emsav abaoe amzer an eil Emsav hag ez eo heñvel mik an trede Emsav ouzh an eil er c'heñver-se. Da eo an taolennadur-mañ e gwirionez ha dreist-holl er pajennoù diwezhañ pa ziskouezer ar Vrezhoneg e dalc'h ar c'hemplezh izelded a vir outo a embregerezh hag a grouiñ netra.

"Ma ve holl acour ar bed en o c'herz, e reiñ a rafent evit bezañ ganet e-lec'h-all..."

A-hend-all, ne ginnig Roparz Hemon louzoù ebet da barañ nammoù ar vro koulz ha re an Emsav. Hogen daoust da se e laka da da barañ un tammig sklerijenn evit an dazont :

"Na gredit ket," emezi, "e ouelan gant ar glac'har. Rak ar vro-se, hag hi kouezhet izel, a savo adarre..."

Pal al levr end-eeun a oa lakaat da splannañ dirak an daoulagad sevenidigezh ar goanag-se, ha Bimbochet a zo test eus ar burzhud-se a varv gant ar glac'har hag ar rannalon o veizañ ne c'hello biken adc'hallekaat ur Vreizh a zo bet saveteet da vat, diouzh an dañjer gall da vihanañ.

(1) Seurt talbenn a zo amprestet diouzh an 'Imramoù' iwerzhonat.

Dre vras eta e c'heller lavarout ez eo AN AOTROU BIMBOCHET E BREIZH - en deus hegaset meurbet bepred al ledemsaverion e Breizh - un oberenn liesdoare ha pinvidik, enni, e-hend-all, ur c'hemmesk souezhus a entan hag a zigalon, a wellwelouriezh hag a wazhwelouriezh. Bez ez eus anezhi war un dro un danevell a faltazi hag ur flemmskrid, ul lutrevezskrid lennegel hag un arnodskrid politikel. Ar yezh anezhi a zo c'hoazh amparfal e lec'h pe lec'h hogen chom a ra an oberenn-mañ evelkent unan eus ar re founmusañ hag aroueziusañ bet savet gant ar skrivagner e bevder ar yaouankiz.

+++++

"A R V U G A L E F A L L"

Evel "UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH" hag "AN AOTROU BIMBOCHET E BREIZH" ez eo AR VUGALE FALL da renkañ er prantad politikel gwellwelour eus oberennoù Roparz Hemon. Bez ez eus eus a skrid-mañ ur romant diechu a voe moulet a bennadoù war WALARN etre nevez-amzer 1928 ha nevez-amzer 1930, etre an niverenn 13 hag an niverenn 21 eus ar gelaouenn, war-bouez ur pennad e-barzh pep niverenn. N'eo ket bet adembannet biskoazh AR VUGALE FALL. Ha, moarvat n'eo ket bet graet an dra-se dre maz eo manet ar romant un oberenn diechu.

Dres, bez e c'heller en em c'houleñn perak n'en deus ket kendalc'het ar skrivagner gant ar romant war-lerc'h 1930. Unan eus an abegoù a voe, moarvat, ar c'hemm a zegasas Roparz Hemon e unan e ment hag e mareadegezh ar gelaouenn. O vezañ graet anezhi un dastumadenn vizek en doa ranket ivez krennañ niver ar pajennoù anezhi ; diaesoc'h e oa dezhañ, goude-se, klenkañ pennadoù e romant - hag int hirik a-walc'h a-wechoù - e-barzh niverennoù deuet da vezañ treutik diwar neuze. War ar marc'had en devoe Roparz Hemon da embann, adal 1930, skridoù pouezusoc'h eget ur romant, da skouer UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH, ha dre se e tilezas an oberenn lennegel gentañ a oa mennet da daolemañ an Emsav hag an emsaverion. Arbennoù all a c'heller faltaziañ. A c'houde 1930 ez eo echu prantad kentañ BREIZH ATAO, an hini a zo taolennet er romant end-eeun; tamm ha tamm ivez etre 1925 ha 1930, ez eo bet distennet al liammoù a stage Roparz Hemon ouzh BREIZH ATAO. Er c'heñver-se eta ez eo bet AR VUGALE FALL un doare kimiad d'ur yaouankiz aet e-biou a-benn neuze. Hogen emichañs n'en devoa mui ar skrivagner kalz c'hoant da chaokat un tremened a oa steuziet da vat d'ar mare-se. Dre an holl arbennoù-se e c'heller diskleriañ dilezidigezh un oberenn a oa awenet war-eeun gant an Emsav.

Soñjal a c'heller ivez en deus doujet Roparz Hemon na vije bet anavezet hini pe hini eus renerion pe bersonelezhioù eus an Emsav a-dreuz an tudennoù a oa livet gantañ en danvez

romant-mañ. Padal, diwar brederiañ, e kav deomp en deus fellet d'ar skrivagner deskrivañ 'patromennoù' hollek eus an emsaverion kentoc'h eget tudennoù resis. Pezh a venne Roparz Hemon e oa diskouez peseurt rummoù stourmerion a oa bodet en-dro da vBREIZH ATAÖ hag int o tont eus holl renkadoù ar gevredigezh vreizhat a neuze : bourc'hizion etre ha bourc'hizion vihan, micherourion, martoloded h.a., an holl avat eus goueled ar vro, se, koulskoude, a zo da verkañ.

Roger Korffdir, da skouer, unan eus ar stourmerion yaouank se a zo mab ur **barner** eus Brest, dileuriad ar reizhveliezh c'hall e Breizh eta, radikal, enep-kloerelour hag o kas e vab d'al Lise Alan Kerdiner, avat, a zo mab un ofisour-a-vor, a-du gant an Ilin hag o kas e vab d'ur skolaj kristen. Setu ar "vourc'hizion" vreizhat. Diouzh un tu all e kavomp Erwan a zo ur micherour ; Dina, he c'heniterv, a zo un implijadez vihan en ur stal-genwerzh ha Renan, o mignon, ur martolod oc'h ober e servij e merdeadurezh vrezel Bro-C'hall. Ar re-mañ holl a zo standilhonoù skouerel eus an emsaverion a neuze, chalet hepken gant silvidigezh ar vro, nemet ivez pep hini anezho da addeskiñ ar yezh vroadel a zo bet berzet outo ha laeret diganto (e devoud n'eus nemet Renan a oar un tammig brezhoneg a vihanik) hogen Erwan hag eñ o deus darempredoù gant brezhonegerion diwar ar maez, kar dezho, **nemet** a nac'h, eveljust, ober gant ar yezh p'en em gavont ganto. Holl, ivez, ken bourc'hizion, ken gwerinourion, e tistaolont ar stourm etre renkadoù evit un abeg anat : kas a reont holl a-gevret ar stourm broadel evit Breizh (e gwirionez, en ur strollig arlezat evel an emsav a neuze - pe zoken a hiziv - n'en deus ar stourm etre renkadoù ster ebet).

Setu ar penntudennoù, an emsaverion wirion. War o zro e tifret ledemsaverion, brizhemsaverion, falsemsaverion ; Feliz, al lennegour kenedelour o klask en emsav fromadennoù ha trivliadennoù diseurt, danvez d'e oberennoù da zont. Diouzh an tu all e kejer gant an ao. de la Chablière, ezel eus an Emsav kozh, feal d'an Estourbeillon moarvat ha dic'honest, eveljust, da rannañ ger ebet e brezhoneg. Evel an holl yaouankizoù deuet d'ar stourm goude ar brezel kentañ e tistaol Roparz Hemon al

luskad rannvroelour hag ivez ar falsemsaverion a implij an emsav evit o aferioù-int hag a c'hounez arc'hant diwar goust ar vrogarourion, hep reiñ gweneg ebet en eskemm d'ar stourm.

"An aotrou Goger ne rae netra. Hogen komz a rae atav... Meneg a veze gantañ alies eus ar pezh a oa d'ober evit saveteiñ Breizh hogen morse n'en doa graet prof ebet da gelaouenn na kevredigezh ebet..."

Hag eveljust e komz galleg :

"E yezh a viskoazh ha da viken..."

Nag eñ nag an ao. de la Chablière n'anavezont GWALARN ; n'o deus ket klasket, eveljust, gouzout petra ha piv a oa kuzhet a-dreñv an anv-se.

"Tud GWALARN, dimezell, eme an aotrou de la Chablière, na gomzit ket ouzhin eus an dud-se. N'o deus chomlec'h ebet. Ur voest-post a zo enkik evel sal-degemer. Pell amzer em eus kredet e oa Roparz Hemon ur vojenn pe ur goumoulem..."

A hend-all, ned eo gouest ar brizhemsaver-mañ nemet da zispenn brud-vat

"renerion ha blenierion an Emsav ha ... da zislonkañ droug diwar o fenn..."

Bez ez eo an Emsav e unan eta penmañ danvez an oberenn-mañ. Pezh en deus fellet d'ar skrivagner diskouez e ser an taol-ennadur en deus livet anezhañ ez eo penaos emañ ar stourm brezhon en tu-hont d'an eneberezhioù a zo bet krouet er gevredigezh oziou Roparz Hemon ez eo mat menegiñ ar c'homzoù a zo bet lakaet gantañ e genoù ar penntudennoù hon eus anvet a-ziagent. Goude bezañ displeget tezenn ar varksourion dre gomzoù un dudenn ben-nak : "Hiziv n'eus nemet un dra : tud paour ha tud pinvidik... Dre-holl bourc'hizion o vevañ diwar labour ha c'hwez ar vicherourion..." e respont ar skrivagner dre hanterouriezh Renan, ar micherour brogarour :

"Ne vo ket saveteet Breizh gant an dud pinvidik, a respontas Renan, sioul ha kompez e vouezh, gant labour ha studi ar beorion, tud vunut evel d'omp, kouerion ha micherourion. Setu va c'hredenn... Bourc'hizion a zo, n'eus nemet bourc'hizion... Kasoni ebet outo. Hogen ur vezh eo deomp, Erwan, ur vezh eo. Ne 'garfe gwelout Breizh difennet gant ar werin..."

Hogen, dres, breinet eo bet ar werin gant an ideologiezh vourc'hiz c'hall pe gant an ideologiezh varksat a zo gall ivez, pe, da nebeutañ, divreizhat. A-hend-all ez eo deurus a-walc'h ar mennoziou en arroudenn emaoomp o : t'ouez menegiñ rak lakaat a reomp anat adarre peseurt emzalc'h en doa Roparz Hemon dirak ar stourm etre renkadou e Breizh : dre ar brezhoneg adperc'hennet ganti e teuy ar werin - dreist-holl ar gouerion - da vezañ mestr e Breizh. Displeget eo an dezenn-se ivez e-barzh UR BREIZHAD OC'ADKAVOUT BREIZH, evel m'hon eus gwelet.

Diwar-benn komunourion e amzer e Breizh avat, setu ivez petra a soñj ar skrivagner. Bepred emañ Renan o komz :

"Ne garan ket, eme Renan, o doareoù. Ne garan ket ar gasoni a lakaont en o stourm. An urzh o deus a zo brav. Hogen mogañ a ra ac'hanon. Spontet on bet o welout pegen strizh eo o mennadoù. Da hini ebet anezho n'em eus gelllet ober kompren kudennoù Breizh..."

Al linennadoù-mañ a zo da dostaat ouzh ouzh an arroudenn hon eus advoulet uheloc'h. Nac'hañ a ra ar skrivagner eta lodañ kasoni ar gomunourion a-enep d'an holl vourc'hizion a hañval tennañ d'un doare gouennelouriezh diboell. Penaos kasaat ar vourc'hizion pa ranker kenlabourat gant darn anezho evit savet eif ar yezh hag ar vroadelezh ? Tamall a ra Roparz Hemon ivez d'ar gomunourion ha d'ar varksourion dre vras o danvezelouriezh strizh. Selaouomp Erwan adarre :

"Ne c'hellan ket evelto plegañ va spered da lezennoù ar materi. Hag evit gounit un tammig muioc'h a amann war va bara dilezel kement a zo tost d'am c'hallon..."

Ne fell ket eta d'ar stourmer brezhon a zo enkorfet en

dudenn Erwan, eta, kemer perzh da vat e saviad hag e stourm ar vicherourion ; e-lec'h-all emañ e stourm, setu holl, goude ma rankfe gounit e vara e unan evel micherour (n'eo ket muioc'h stag ouzh e stad vicherour eget ned eo stag un emsaver kelenner er reizhiad-kelenn gall ouzh e saviad a gargiad gall). Dibennañ a ra pep spi a adsavidigezh evit Breizh ha renkadou gwasket Breizh diouzh krouidigezh ur rummad frammataerion ha na vint moarvat - da soñj ar skrivagner - ereet ouzh renkad ebet, da gentañ. El linennadoù-mañ da heul, adarre, e kaver un heklever eus UR BREIZHAD OC'ADKAVOUT BREIZH :

"En deiz ma vo e Breizh ur strollad tud desket war draoù ar vro, he yezh, he douaroniezh, hec'h istor, ezhommoù he fobl, - neuze ne vo ket saveteet hogen tost bras da vezañ..."

Dedennus a-walc'h eo moarvat an arroudennoù hon eus meneget uheloc'h hogen arabat eo vefe gwelout enno danvez an oberenn penn-da-benn na dreist-holl ur burutelladur eus ar varksouriezh. Evit arbennoù a gizidigezh pe a galon, mar karit, e tistaol ar stourmer brezhon ar gelennadurezh-se. Danvezel rik eo paliou emgann ar varksourion da soñj ar skrivagner, ha dre se, ivez, int didalvez. Ret eo kompren an emzoug-se evel ersav natur ur brogarour en deus lec'hiet e strivoù war ur bazenn diforc'h a-grenn diouzh hini ar gomunourion. Dav e vefe spisaat a-hend-all ne oa ket diwanet c'hoazh e-touez komunourion Gornog : uropa d'ar mare-se ar rummad kefredourion a zo deuet da harpañ an emsav marksat dreist-holl abaoe ar brezel diwezhañ. Dre se e oa techet meur a gefredour divarksat da sellout ouzh al luskad-se evel ouzh ul luskad kentidik ha gouez, dister e nerzh e Breizh a-hend-all, un tammig evel ar gleizelourion hiziv an deiz.

Ne vern penaos en deus merzet mat Roparz Hemon saviad politikel diseurt an Emsaver dreist-holl en e amzer, serrat en un doare geto, dispartiet diouzh ar bobl, o klask zoken en Emsav un tu da dec'hout diouzh e gendere, werin pe vourc'hiziezh. An disparti-se etre an Emsav hag ar bobl a zo, dres, unan eus dodennoù ar romant-mañ. O vezañ ma tinac'h ar bobl ar brezhoneg

pe ma ne car mui nemet un trefodaj disneuz n'eo ket mui an Emsaver evit kaout un darempred reizh ganti. Unan eus tudennoù ar romant, a orin poblek, a lavar, da skouer :

"Evit lakaat va mamm da gomz brezhoneg ganin n'eus netra d'ober..."

Hag er pennad diwezhañ e tiskouezer deomp Alan Kerdiner aet da chom evit ur pennad e Kraozon hag o kejout eno gant pesk-etaerion ha kouerion :

"Petra o dije lavaret d'ur paotrig kêr, unan hepken e-touez an divroidi ?"

Ha pelloc'h :

"A-wechoù e chome o selaou ouzh tud o vrezhonegañ, you leizh o genoù... a-boan ma komprenne ur ger."

Evel-se eta, ar brezhoneg addesket n'eo ket un tu zoken da nesaat ouzh ar bobl ha da skoulmañ darempred ganti. E unan penn e chom atav an Emsaver gant e huñvre ; aze hoc'h eus adarre unan eus temoù PIRC'HILIN AR MOR.

Ret eo lavarout a-hend-all ne gred ket tudennoù ar romant dre vras e gwengel ur werin hag a vije dougerez an holl vertuzid. En em santout a ra an tudennoù-se dispartiet diouzh ar "bobl", an "engroez" pe ar "yoc'h" dres dre maz eus emsaverion anezho, goude ma teufent eus ar werin hec'h unan. O lenn ar pennadoù-mañ eus ar romant e komprenner ez eo diframmet an emsaver ken diouzh ar gevredigezh vreizhat arallek ken diouzh e renkad orin ; o kemer perzh e buhez an Emsav e teu tre en ur gevredigezh vrezhon vihan, ur gorrgevredigezh, e-lec'h n'en deus mui ar stourm politikel hollek ster ebet ken, evit darn dre m'emañ an Emsav end-eeun re bell diouzh ar galloud. Bevañ a ra an Emsaver en ur gevredigezh istorel faltaziek ; setu dres ivez pezh a damall ar stourmerion "renkadelour" d'an Emsav :

"Breizh ha Bro-C'hall," eme unan anezho er romant, "n'int nemet sorc'hennoù eus an amzer dremenet..."

Bugale int e gwirionez, a-boan deuet er-maez eus o c'hrennardiezh. Evel hem e komz ar skrivagner diwar-benn unan anezho :

"Evel-se e tiskargas e galon, e galon vogel leun barr a c'hwervoni..."

Reiñ a ra an holl re-se pouez ha gwirvoud d'un istor a zo paouezet abaoe meur a gantved zo. Pezh a ra "rwan, da skouer, eo lakaat e geniterv ha Renan d'ober anaoudegezh gant istor Breizh. Un istor ken difetis, a-benn ar fin, hag ar brezhoneg lennek a veze desket er "Breton en quarante leçons" ha na veze komzet neuze e neb lec'h. Ha Roparz Hemon da ziskouez deomp e dudennoù oc'h heuliañ o "huñvre diabarzh" e-pad ur vodadeg eus an "Emsav" :

"...hemañ e Breizh-Veur gant ar Gelted kozh, henhont war ribl ar Blavoezh gant Janed Flamm..."

Prest a-walc'h e vefe zoken ar skrivagner da zegemer ar c'heal eus dreistpadelezh hud un tremened aet da get a-grem, diwar welout, da vihanañ, ar c'heal eus levezon an Anaon a fell dezho dreistvevañ pe advevañ en o diskennidi (ar c'heal-se a vo eztaolet pe zameztaolet, da vihanañ, e-barz ar pezh-c'hoari DOUR AR C'HALVAR). Ne vefe istor an Emsav nemet adc'hanedigezh ur vroad ; pep emsaver a vefe, koulz lavaret, adenkorfadur an harozed a wechall :

"Ar mennoz a entanas gwechall rouaned, duged, a oa deuet da chom en un nebeut kalonoù..."

Met daoust hag an emsaverion-se a zo gouest da grouiñ un istor nevez ? E gwirionez e vefe ar skrivagner prest a-walc'h da grediñ, diouzh un tu all, e oa eus ar stourmerion yaouank-se paotred ha merc'hed re gizidik evit bezañ gouest da gas da benn un dispac'h ha da grouiñ ur gevredigezh nevez. Arzourion a zo anezho, emaozet fall ouzh ar metou tro-dro a zistaolont e stumm pe stumm ; un tu da dec'hout diouzh ur gevredigezh skors ha lu ez eo an Emsav evit ar re yaouank-se (an divarvegezh-se d'en em glenkañ en ur gevredigezh reizh a zo namm meur a dudenn eus

romantoù pe gontadennoù Roparz Hemon ha na reont dave ebet d'ar Emsav a-wechoù ; kv. AR C'HOAR HENAN pe VMARI VORGAN e-touez re all) :

"Perak e laka an tonkadur eneoù fur ha poellek, blizididik, douget da zibab atav ar pep uhelañ, da wellaat e-kichen eneoù boutin, laouen gant ar pezh ez int, loenneñvel..."

Setu ar soñjennoù a sav e spered Dina, ur plac'h yaouank o tont eus ar werin, gwir eo, evel ar "c'hoar henañ" hon eus ma eget.

Mibion ar vourc'hizion er romant n'int ket emaozet gwella ouzh o metou ; kasoni o deus ouzh o renkad ha c'hoant o defe distreiñ d'ar werin ; e gwir, an emsav a zo un tu evito da seveniñ o mennad. Netra souezhus e kement-se pa weler penaos ez eo diskouezet ar vourc'hizion gant Roparz Hemon en e romant. N'eo ket gwall dener ar skrivagner ouzh ar re-se hag ar poltred anezho a zo treset gantañ a denn un tamm mat d'un dresadenn lu. Ne vern ket e ve ar vourc'hizion-se a-gleiz pe a-zehoù. Roparz Hemon ne ra diforc'h ebet etre tadoù an daou emsaver, Rojer hag Alan hon eus graet anv anezho e deroù ar pennad-mañ, Korffdir, barner, bourc'hiz republikan ha lik, ha Kerdiner, hengounelour kristen, ofisour-a-vor ha lakaat a ra ivez keñver-ha-keñver o c'helennerion, "baraerion speredel", karget da stummañ eneoù Rojer hag Alan, an ao. Skiban, kelenner Lise hag an ao. 'n Eostig, kelenner en ur skolaj kristen, unan oc'h azeuliñ Michel Proudhon, Victor Hugo, egile o kehelañ Janed Ark ha Léon Daudet. Notit mat a-hend-all, ez eo tiegezh an ao. Skiban eus ar bobl (bez ez eus anezhañ ar skoliad mat aketus ha dellidus en deus kiet evit ober berzh en armodennoù hag a zo deuet a-benn da zont tre e Skol ar Vistri, ar c'hloerdi nevez) hag emichañ ivez ne vefe ket dav klask pell e tiegezh an ao. Korffdir hag an ao. Kerdiner evit dizoleiñ gwerinourion e-touez o gourdadoù enebet a vourc'hizion c'hall ha dre se int deuet da vezañ enebourion ivez an eil ouzh egile (daoust d'ar gevarzhelezh renkad a zlefe o lakaat d'en em glevout a-hervez). Hogen pe a-du gant

an Iliz pe a-enep dezhi e vefent, kement-se ne vern ket : holl int unanet gant ar gasoni a vagont ouz "o bro Vreizh" :

"An aotrou Skiban ne oa ket laouen ; an aotrou 'n Eostig kennebeut. N'edont ket a-gevret. Hogen ar soñjoù a dreuz ar mogerioù tevañ... N'o doa ket ezhomm bezañ a-gevret da vagañ ouzh o Bro-Vreizh an hevelep kasoni..."

Kemendall a c'hoarvez gant an ao. Korffdir hag an ao. Kerdiner en em gav adunvanet en un taol evit heskinañ ha barn an emrenerion fallakr. Pennaennoù frankizour ar barner a steuz kercent ha maz eus anv a zifenn Bro-C'hall hag a zistrujañ noueafis ar vrogarourion vrezhon a vez o touellañ ar yaouankizoù :

"Bezit dinec'h," eme an ao. Korffdir d'an ao. Kerdiner, "Lezennoù a zo ha ne vimp ket pell o tapout krog er gafifarded-se..."

E-mesk an nevez-vourc'hizion-se eta, - nevez-vourc'hizion e servij ar Stad c'hall ha n'eo ket kevalourion, e-giz ma liver ar vourc'hizion peurvuiañ, ne gaver nemet fouge, strizhder-spered, kasoni, dallentez, pilpouserezh, digalon. Plijadur e-leizh en deus moarvat ar skrivagner o tispenn brud an dud a-zoare-mañ gant ur mousfent kriz meurbet, ur mousfent a seurt gant an hini a intr an danevell faltaziek AN AOTROU BIMBOCHE E BREIZH. Er c'heñver-se ez eo prezegem ar barner d'e vab Rojer ur benn-oberenn moarvat. Tiegezh ar barner an hini eo a zo ar gwashañ drouklivet a-hend-all ; chin eo, peurgent, ar c'houblañ Ferdinand Korffdir hag e wreg ha kompren a reer mat n'en dije mab ur seurt kerent nemet ur mennoz en e benn : tec'hout diouz ar gêr hag adkavout ur meni peoc'h ha glanded o pleustriñ ar werin war-bouez kejout gant an emsaverion. Tiegezh Alan Kerdiner n'eo ket livet gant ken taer damgas.

Moarvat e ranker gwelout en evez-se un emsav personel eus stourmerion yaouank zo eus an eil emsav a-enep d'o zis-gezhioù bet intret gant ar gealiadurezh vourc'hiz c'hall a rae he reuz dreist-holl e deroù ar c'hantved e-touez "Republikaned" ar Gouled.

Gwelet hon eus ez aparchante holl dudennou ar romant-mañ ouzh an Emsav e doare pe zoare, pe evel izili pe evel enebour. Ret eo, koulskoude, reiñ ul lec'h arbennik d'un dudenn diseurt, ha n'eus anezhañ nag un ezel eus an Emsav nag un enebour dezhañ a chom, kentoc'h, war ar vevenn, un doare ledemsaer pe emsaver war an tu-gin. Anv a reomp amañ eus "Feliz", "an hini chañsus" hervez ster latin e anv. Ar Feliz-se ne c'hoari pennroll ebet er romant hag en em ziskouez a ra deomp dre zegouezh, koulz lavaret. Hogen arouezius a-walc'h eo e demz-spered evit ma klaskfemp dezramañ anezhañ. Un arvarour eo Feliz eta hag enebet krenn eo e arvarouriezh ouzh feiz ha gred ar stourmerion yaouank all. Moarvat e ra Roparz Hemon goap un tamm ouzh diegi ha "dilettanterezh" an dudenn-mañ hogen en em c'houlenn a c'heller koulskoude ha ne zerc'houez ket ar "Feliz"-se - a zo chañsus peogwir n'eo chalet gant netra e gwirionez, - un arvez eus personelezh ar skrivagner, an hini en deus distalet evel un tentadur end-eeun. Hogen sellomp ouzh Feliz ha klaskomp e gomp en:

"Feliz a ziskennas goustad gant an diri a gas eus ar straed Traverse d'ar vali d'Ajot, ul levr dindan e gazel hag ur sigaretem didan he fenn alaouret etre e ziweuz. Iskis, a lavare, en holl draoù a ran ez en un arvester... E pep lec'h emañ a-gostez ; a zo gwazh, e plij din bezañ... Emaon etre ar Reter hag ar C'hornog, ar Beajour..."

Evit anataat arz ar skrivagner hon eus isverket an troiennoù a zegoun skeudenn un den lezirek ha dinerzh ha n'eo gouest da grediñ e netra. Moarvat ne c'heller kemmeskafi Feliz gant Roparz Hemon, eveljust. Lavaromp eta, evel ma verkemp, eo Feliz an tentadur pe ar skeudenn-lu anezhañ e unan a laka ar skrivagner bepred dirak e zaoulagad evit diwall d'en em heñvel elaat outi. Hogen bommoù-lavar zo evel "en holl draoù a ran ez en evel un arvester" pe ar "Beajour" end-eeun a zegas soñj eus ar varzhoneg e yezh-plaen "Ar beajour skuizh" a zo bet embarnet war-dro an hevelep mare e-barzh GWALARN, pe an addisplegoù a ra ar skrivagner e-barzh unan eus pennadoù UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH d'e VARZHONEG EVIT KREIZ AR BLOAZ. Ar"beajour skuizh

da skouer, a arvest outañ e unan hag ouzh kement a ra ; gouzout a ra n'he deus ket e oberenn kalz a ster. Kenderc'hel a ra ganti koulskoude hogen nac'hañ a ra bezañ touellet ganti.

§§§§§§

Un danevell liesseurt, pinvidik ha buhezek eo ar romant diechu-mañ, a zo lec'hiet en ur stern fetis ha resis a zo kêr Vrest, en ur marevezh a zo ken fetis ha ken resis all hag a zo ar bloavezhioù '30. Dave a ra ar skrivagner zoken da zardoudoù zo eus ar mare-se evel prosez Sacco ha Venzetti er Stadoù-Unanet. Leun a vevder eo ivez e daolennadur eus ar gevredigezh vreizhat arallek koulz hag hini an eil Emsav o tiwanañ ; fromus eo zoken ar poltred eus ar stourmerion yaouank-se a fell dezho kas da benn un dispac'h ha n'int ket evit empennañ fraezh zoken, tud-igoù yaouank flamm e gwirionez, bugale hep skiant-prenet ebet, diskoazell a-grenn, gouest avat d'en em gannañ hep fallgaloniñ e-kreiz an diseblantted, an digomprenerezh, ar sottoni hag ar gasoni. Gwirlivek, barzhonius, damc'hoapaus eo, a bep eil, an danvez romant-mañ (fent a ra ar skrivagner gantañ e unan zoken, e ser e stumm-skrivañ gallek, da skouer), leun a dendered ha kriz war un dro. E gwirionez ez eo AR VUGALE FALL unan eus oberennou dedennusañ Roparz Hemon en e brantad kentañ, an hini a ranker lakaat dres e-kichen UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH maz eo ar skeudennadur anezhañ.

+++++

SKRIDOU HA KONTADENNOU KENTAN

A-raok komz eus KLEIER EURED hag eus kontadennoù ar skrivagner dre vras ez eo da lavarout ur geriennoù bennak diwar-benn ar skridoù kentañ embannet gant ar skrivagner a-raok 1930.

Er devoud ez eo diaes ober 'kontadennoù' eus ar penn-adoù-skrid savet gant Roparz Hemon etre 1925 ha 1930. Darn anezho, da vihanañ, a zo, kentoc'h, barzhonegoù e yezh-plaen; o klask talvezout merzadurioù ha buhezadurioù diseurt hag espar. Kemeromp, da skouer, ANHUN, moulet war niverenn 9 ar gelaouenn, nevez-amzer 1927. N'eus darvoud ebet o c'hoarvezout er skrid-mañ; ar gêriadenn ez eus anv anezhi ennañ a zo ur gêriadenn a huñvre; ha ken huñvreel all ez eo an dudenn a veneger ennañ, Elena:

"Heñvel ouzh son kloc'h faoutet ar chapel
eo c'hoarzh Elena.. Heñvel he blev rouz
fuilhet ouzh ar c'hinvi war ar voger..."

Petra eo eta ar gêriadenn eta, a-benn ar fin? Marteze, ar bed diwirion m'en deus ar skrivagner en em serret ennañ o kemer perzh en Emsav hag a zo dezhañ hepken. Seurt keal a vez eztaolet un tammig e pep lec'h en oberenn ar skrivagner:

"Va c'hêriadenn a zo din; n'he deus a wirion
nemet ar skeudenn dispis ha displann em envor...
din ha din hepken..."

a zo da nesaat ouzh ar bomm-mañ tennet eus PIRC'HIRIN AR MOR:

"Va bed a zo din, din-me hepken..."

Kelluskoù ha troiennoù zo a-hend-all a laka da soñjal e barzhoniezh ar skrivagner, ar frazenn-mañ, da skouer:

"Keuz d'an amzer a dec'h hag a sil hag a bleg
hag a dremen, skiltr ha c'hoarzhus evel dour..."

Anatoc'h eo c'hoazh tres ar varzhoniezh er pennad a zo e dalbenn AR BEAJOUR SKUIZH, deuet er-maez war niverenn 11 ar gelaouenn, diskar-amzer 1927. Un doare brouilhed evit LISTRI-NOZ

ha BARZHONEG EVIT KREIZ AR BLOAZ eo ar pennad yezh plaen barzhonius-mañ. Ennañ en em ziskouez temoù ar veaj hag an tec'h evel er pennad kent (e-barzh hennezh e tegoued an "tren" ha "div roudenn an hent-houarn evel an tonkadur dind-anon"). En dro-mañ avat e tamveneger ar broioù pell, ar broioù diamen marzhus : "Broioù va c'halon..." "Inizi, stêrioù" evel e-barzh LISTRI-HUD hogen ivez, adarre, kêrioù : "Kêrioù a glaskan ivez..."

Pouezus eo dodenn ar gêr e-barzh oberenn Roparz Hemon ivez. Soñjet al lenner er gêr a zo deskrivet e-barzh MARI-VORGAN ; hoalet eo Roparz Hemon kalz mui gant ar c'hêrioù eget gant ar maezioù hag er c'heñver-se ez eo disheñvel diouzh an darn-vuiañ eus ar skrivagnerion a zo bodet e-barzh SKOL WALARN, nemet MEAVENN, marteze, hag a zo manet stag a galon ouzh o maezioù genidik, peurvuiañ. E kêr avat ez eo bet ganet ha desavet Roparz Hemon hag er c'hêrioù hepken e vourr o vevañ. Mat e ve evit kompren tro-soñjal ar skrivagner er c'heñver-se lenn an tammouñ enivrennoù bugaleerezh ha yaouankiz en deus embannet bep an amzer e-barzh AL LIAMM.

Ne vern penaos avat, n'eo ket tem ar gêr a zo an hini pouezusañ er varzhoneg e yezh-plaen-mañ, - hini ar stourm etre ar spered hag ar galon, ne lavaran ket. Ne fell ket d'ar skrivagner sentiñ ouzh e spered rak hemañ ne ziougan dezhañ nemet netra ar vuhez hag ar bed.

"Kement am eus lavaret, kement am eus graet ne oa nemet evit tec'hout diouzh va spered..."

Disec'het e vez unan o plegañ d'ar spered ;

"Ha n'eus netra, ha n'eus nikun a zo stag ouzh va spered..."

En a-raok e taolenn ar skrivagner daouhanteradur personel an Emsaver a ren ur stourm ha n'en deus, a-benn ar fin, ster ebet

"En aner e fell din lakaat va spered da varn trivliadoù va c'halon... Va c'halon baour a ra he fenn; war he lerc'h ez a va buhez..."

Ha da glozañ :

"Ne ran ha ne lavaran netra gant asant va holl ene..."

a ziskouez, dres, an daouhanteradur hon eus nevez veneget.

Ned eo ket ken anat ster ar varzhoneg all e yezh-plaen. KENTTAVA deuet aer-maez war niverenn 12 GWALARN, Gouev 1927, nemet en em ziskouez enni marteze, an hiraehz d'ar c'hlanded a darzh e meur a lec'h en oberenn Roparz Hemon (betek e Mari-Vorgan, dre gremeneberezhezh ouzh hudurniezh ar vougev ma tiak enni LEVENEZ). KENTTAVA a zo ar vaouez kollet ganti he dian-tegezh ha kastizet en abeg da se :

"... e verzas trumm dremm he muiañ-karet. Antronoz, al loened a dec'he dirazi. Du he zreid gant ar riv. Ur samm pounner a oa war he c'halon tra m'edo kluchet war an traehz oc'h aozañ lein d'he gwaz..."

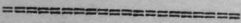
Disheñvel krenn eo avat ar gontadenn SANT-EVARDON a zo bet embannet war niverenn 15 GWALARN, diskar-amzer 1928. Ar wech-mañ hon eus afer ouzh ur gontadenn wirion, flemmus ha goapaus, dezhi un tamm mennad politikel anat : dejanal a ra ar skrivagner ar person arnevezour divreizhat a zispriiz relijion hengounel e barrezianiz :

"Ar person a erbedas d'e barrezianiz lenn "La Croix du Dimanche" ; prenañ a reas ur fiñvsk-eudennerezh evit ar patronaj. Difenn a reas ouzh ar mero'hed tremen dinoan kravazh Sant-Evardon..."

N'eo let ar pismigerezh-mañ a zo pouezus er skrid-mañ; kentoc'h, a gav din, eo dav merzout ennañ an doujañs en deus ar skrivagner diskouezet kaout a-viskoazh evit kredennoù ar werin daoust ha n'en dije ket karet Roparz Hemon, da skouer, kavout er c'hredennoù-se diazez prederouriezh an Emsav. En em c'houlemm a c'heller zoken ha n'eo ket prizet ar gristeniezh hag ar Feiz e-barzh DOUR AR CHALVAR, lakaomp, nemet diouzh ma aparchantont ouzh ar werin sellet evel mirourez ar 'Ouen' (krediñ a rafe ar skrivagner a-walc'h en ur spered bennak eus ar Ouen). Arouezius eus an dro-soñjal-se ez eo ar gontadennoù flemmus a seurt gant houmañ ne gaver ket kalz a gontadennoù flemmus a seurt gant houmañ e-barzh ar peurrest eus oberenn Roparz Hemon.

Dibar e chom eta ar skridoù-mañ en oberenn ar skrivagner ha rak-se, moarvat, n'en deus ket hemañ klasket o dastum a-c'houdevezh en un teskad bennak. Un arbenn all a zo bet ivez d'ar

gwallegadur-mañ : sellout a rae Roparz Hemon ouzh ar skridoù-mañ evel ouzh arnoù yaouankiz hep nemeur a dalvoudegezh. N'eo ket didalvez koulskoude rak, evel m'hon eus merket, parañ a ra enno adal neuze pennañ dodennoù ar skrivagner e-barzh ar peurl rest eus e oberenn.

KLEIER EURED

An dastumad KLEIER EURED a zo deuet er-maez e 1943 dindan stumm ul levrenn a 181 pajennad, enni pevarzek kontadenn ha div zanevell : AR C'HOAR HENNAH hag AL LAER AVEL. Ar skridoù-mañ avat a oa bet savet an darn-vuiañ anezho etre 1925 ha 1942 hag embannet e-barzh GWALARN. En em gavout a reont eta e-touez oberennoù kentañ ar skrivagner, marevezh Brest, ma c'heller lavarout, pa oa Roparz Hemon kelenner saozneg e Lise ar gêr-se etre 1925 ha 1940, ur marevezh berr a-walc'h, evel ma weler, peogwir emañ ar skrivagner o vevañ e Dulenn abaoe 1947.

E gwirionez ez eo diforc'h mat an dastumad kontadennoù-mañ diouzh an daou zastumad a embannas a-c'houdevezh. E-barzh KLEIER EURED, da skouer, e roer ul lec'h brasoc'h da livadur ar gevredigezh vreizhat eget e-barzh HO KERVEL A RIN EN NOZ pe WAR RIBL AN HENT; ur stern douaroniel hag istorel resis o deus kontadennoù ha danevelloù KLEIER EURED. Er c'heñver-se e c'hellfed o lakaat e skoaz da gontadennoù Jakez Riou pe Abeozen, da skouer, nemet n'en deus ket klasket Roparz Hemon livañ ar vuhez war ar maez ha n'anaveze ket mat a-walc'h (ur bourc'hiz eus kêr ez eo Roparz Hemon, se a rankomp kounañ), hini an dud vunut eus kêr, ne lavaran ket, dreist-holl hini vartoloded, implijidi pe genwerzhourion vihan, diwriennet ha divroet da Baris zoken a-wechoù (er c'hontrol, merkit mat, ne gaver ket nemeur anv eus gwalemm an divrocerezh e-barzh oberenn Jakez Riou). Ur martolod eo a zo penntudenn "Rouanez e galon", da skouer, "An toueller, "Ar c'hoar hennañ", martoloded e merdeadurezh ar stad, evel just; hini "gwannizi" ivez. Un implijad bihan eo a zo haroz ar gontadenn "Tad-kozh"; ur c'henwerzhour eus andremeziou Brest a zo unan eus tudennoù "Sav-Heol" h.a. Notomp evelato ur striv a-berzh ar skrivagner c'hoazh brezhonegerezh : "Irene" a laka ur skolaerez a-berzh stad war al leurem, ar skolaerez nemeti en em ziskouezje en hol lennegezh ma lekaer a-ziforc'h un tammig skrid savet gant ur skrivagner dizanv hag embannet e-barzh AN AVEL gwechall hag ivez, evel dres, Malvina, unan eus penntudennoù romant diwezhañ Roparz Hemon, NIENN JANI.

War un dro en deus deskrivet Roparz Hemon pizh a-walc'h kêr Vrest hec'h unan hag an tro-war-droioù ; ha, moarvat, kemeret se a zo ivez unan eus deurusterioù an oberenn. Resis eo an taolennadur-se hogen a-wechoù all ivez barzhonius, evel hini aod dindan an erc'h er gontadenn a zoug an talbenn-se end-eeun "Ereprederioù an dud vunut-se ; en un danevell evel "Ar c'hoar henn da skouer, ez eus danvez ur romant 'gwirlivek' e-giz an naontekvet kantved : gwelout a reer Eliza o vevañ e stal ur varc'hadour voteier, en he c'hozh lojeiz, gant he mamm gozh pe, c'hoazh, o pourmen e kêr Vrest gant he danvez pried. Nevez e oa seurt gwirliverezh el lennegezh vrezhonek e gwirionez.

Arabat e vefe krediñ evit keloù se e vefe mennet Roparz Hemon da brezeg un aviel politikel pe gevredigezhel bennak en oberenn-mañ. Moarvat e hañval ar skrivagner tamall strizhder spa ar bourc'hizezed a varn d'ar marv ur plac'h yaouank na sent ket ouzh reizhennoù an dud a zoare (e-barzh "Ar bec'herez", da skouer, hogen, dre vras, ha daoust ma c'hoarvez gant Roparz Hemon diskou gwall heuliadoù ar renerezh gall e Breizh - estrenvan an tadou-kozh a vez dispartiet diouzh o bugale bet rediet da c'hounit o zamm greun e Paris, pe sklavelezh ar vestrez-skol ha na c'hall ket kelenn hervez dibaboù he c'halon er skolioù gall e Breizh (e-barzh "Tad-kozh" pe "Irene") n'eo ket chalet ar skrivagner peurlviañ gant ar c'hudennoù politikel a sav e Breizh en ugentvet kantved. Ster ar vuhez, tonkadur mab-den sellet da gentañ evel un den, en e beurbadelezh, mar geller lavarout, sed ar pezh e zedenn en oberenn-mañ. Kemeromp, da skouer, penntudenn ar gontadenn-gentañ "Kaourintina" ; bez e c'hellfe ur politiker lavarout ez eo mezventi Gaourintina frouezh he saviad a Vrezhonez arallek en ur reizhiad c'hall (pe gevalaour) estren outi (ha betek ur poent e c'hellfe ar savboent-se bezañ gwir) ; hogen ratozh Roparz Hemon n'eo tamm ebet hennezh. Tonkadur Kaourintina eo bezañ mezvirez ; dre ma n'he deus ket bet chañs biskoazh en he buhez an hini eo he deus en em roet da evañ : "Gant hounnezh - hec'h amezegez - e oa aet pep tra da vat ; ganti e oa aet pep tra da fall..." Dre natur ez eo direizh an Tonkadur.

Dres, an tem eus direizhded ar blanedenn hag ar vuhez en em ziskouez amañ. An tem-se a zo meret alies en oberenn ar skrivagner, dre vras, lakaomp e-barzh "Est al leus lart". Darn a garez,

pe, kentoc'h, a zo karet gant an Aotrou Doue, ha reoù all a zo dilezet gantañ. E-barzh ar gontadenn "Erc'h" en em laz ur paotr yaouank en abeg d'ur pec'hed ha n'en deus ket mennet ober da vat. (1)

E gwirionez ez eo intret an dastumad gant ar c'hwervoni. Fallakr eo an dud, divarrek da garout, "emerc'hed", embunet warno o unan, dreist-holl - en un doare souezhus a-walc'h, - ar merc'hed. Evit ar wech kentañ e keomp e-barzh KLEIER EURED gant ar c'houbladoù plac'hed yaouank kozh serret warno o unan, Ursula ha Julia e-barzh "Ur bec'herez", da skouer, skeudennoù-lu tammig, ret eo lavarout, hogen arouezius meurbet eus drougiezh ar re na garer ket. A-wechoù ivez ez eo eilpennet dodad ar gontadenn : an hini a chom hec'h unan eo a zo korvoet gant he zud-kar ha na welont enni nemet ur vammenn a c'hounid evito. Un touell eo an tiegezh adarre neuze ; kevarzhelezh a c'hell bezañetre an izili anezhañ, marteze, hogen n'eus ket a wir garantez etrezo. Sed ar gentel drenk a c'heller tennañ diouzh "Ar c'hedourion" ; ha setu ivez stadadur divamet ar skrivagner : "Da zisec'hañ ar galon n'eus netra par d'ar gantez." N'eus ket a garantez wirion eta ; pep hini ne gar nemetañ ; adarre un heklev eus "Pirc'hirin ar mor".

An dudenn saouzanusañ er c'heñver-se ez eo moarvat hini ar gontadenn a zo he zalbenn "Ur vaouez vat", a laz he nizez a nebeudoù, o lezel anezhi da vervel diwar an dienez, evit dial an dismegañs he devoa graet dezhi, diratozh a-walc'h e gwirionez, en amzer wechall. Karget eo ar gontadenn penn-da-benn gant ur mousfent yen ha kriz a zere mat ouzh an destenn :

"An dimezell Mari ne zegas ket al lizher.
Hogen e regif a reas, ar pezh a zo tost
heñvel..."

En dibenn - dic'hortoz evel maz eo meur a wech dibennoù kontadennoù Roparz Hemon - e par an hevelp goparezh c'hwerv, an hevelp kasoni iskis ouzh ar "spered tiegezh" en em ziskouez

(1) Hevelp keal e-barzh "An ti gwashoc'h eget goulo" ; an dud nevez o deus inosanted da vugale hep bezañ kiriek. Ul lodenn a zroug a zo er bed ha na c'hellou mab-den trec'hiñ biken.

kontadennoù "Kleier eured" :

"Neuze, an dimezell Mari a brenas dilhad
kañv hag a lakaas korf an nizez da zont
en-dro eus Naoned da vezañ douaret e kav-bes
an tiegezh..."

Maz eo buhez darn reuziet gant fallagriez ar re a zo
war o zro ez eo buhez lod all dismantret gant laoskentez ar re
a zo an nesañ dezho, ar re o c'har a-hervez. Hemañ eo tonkadur
Eliza e-barzh "Ar c'hoar henañ". Dilezet eo gant an hini a gar
hag a gare anezhi, hep m'en dije bet hemañ an disterañ youl
d'ober droug dezhi. Gwanded ar re all a c'hell bezañ ivez hon
tonkadur.

Stag eo an dodenn-mañ - hini an tonkadur sammet warno
gant hon nesañ - ouzh hini an'divamadur' hag a zlee klotañ gant
tro spered Roparz Hemon d'ar c'houlz-se. Ho pezet soñj eus
gwerzenn "Piro'hirin ar Mor" :

"...divamet holl ha kozh..."

Ar garantez en em stag ouzh ur skeud difetis, - sed a
diskuliet deomp e-barzh "Rouanez e galon". Barzhonius e oa avat
danvez "Rouanez e galon" : ar garantez huñvre a zo a-walc'h da
hec'h unan ; krisoc'h avat ar goaperezh a anader gontadenn "Ar
weladenn" a zispleg gwallavantur un intañvez en em stag ouzh
ur paotr yaouankoc'h egeti hag a zizolo, da heul gweladenn e
vamm, ez eus anezhañ ur bredklañvour.

E-giz m'hon eus merket dija, awenet eo an dastumad-mañ
gant ur wazhwelouriezh arloupet evel pa glaskfe ar skrivagner
diskouez dezhañ e unan n'eus eurvad ebet da gavout er bed-mañ.
E neb lec'h ne bar an evurusted ha pa bar ne bad ket. E dibenn
ar gontadenn "Ar c'hedourion" e tisklerier :

"Ne gav ket din e reas Renea kalz a vad...
ha ma padas hec'h eürusted, da vihanañ..."

ha dreist-holl e diwezh "Ar c'hoar henañ" pa ra Roparz Hemon
dave da walleur hollek ha diremed an denelezh e ser gwallour
Eliza a soñj, goude kavout he breur marve Toulon, en "he
glac'har beuzet e glac'har divent an denelezh..."

Padal e kaver en dastumad-mañ un dodenn all a vo diazez
oberennoù all diwezhatoc'h, "Meurlarjez" ha "Mari-Vorgan" peur-
gent : hini an eil personelezh hag an tec'h. Marteze e c'hellfe
"An toueller" diskouez un arvez eus an tem-mañ en deus a-wenet
"Listri-Hud" pe "v'Maronad" e-touez ar barzhonegoù, tem ar mar-
tolod dieub ha n'eo stag nag ouzh strollad nag ouzh bodad na
bagad na broad na stad na tiegezh nag iliz, a zo dieub evel an
avel. Ret eo merzout en Ujen-se, an Toueller, enkorfadur an
droukhaol en deus heskinet ar skrivagner a-hed e vuhez. Roparz
Hemon en deus ervevet an Emsav evel ul lezenn pe ur rediezh
ma oa stag outo dellid e vuhez hogen en dije karet disteurel
alies.

"E oa Ujen eus ar rummad-se a zo ganet da
venel distag diouzh an douar hag an dud :
hep kerent, hep mignoned..."

Padal e vefe kredet a-wechoù e nac'h Roparz Hemon ober
eus ar stourmer pe an dispac'her - pezh e oa, goude ma ve en
desped dezhañ - uhelskouer vab-den evel m'eur techet d'ober hiziv.

"Hep kerent, hep keneiled, hep bro, hep kredenn,
hep speredelezh, hep vertuzioù kaer, hep techoù
fall... an dud an denelañ peogwir e tiwallont
o denelezh."

Dres an hevelep dodenn a zo meret e-barzh AL LAER AVEL,
nemet ez eo ar steuenn anezhañ disheñvel diouzh hini ar c'hont-
adennoù all. E-lec'h doare an danevell boblecour diouzh giz an
ugentvet kantved pe zeroù an ugentved - lakaomp er "C'hoar henañ"
- en deus pleustret Roparz Hemon doare an danevell pe ar romant
polis, un doare lennegezh en deus plijet a-viskoazh dezhañ. E
devoud ez eo AL LAER AVEL an danevell bolis kentañ bet savet gant
ar skrivagner, ha tremen a ra an darvoudoù anezhi, na petra, e
Bro-Saoz end-eeun, ur vro a zo anavezet mat gant Roparz Hemon,
n'eus forzh penaos, peogwir en deus graet e studioù skolveuriek
enni. E gwirionez en deus talvezet mat ar skrivagner aergelc'h
en danevell-mañ.

Perzhioù-mat an danevell bolis-se hec'h unan -taolenn-
adur resis al lec'hioù liesseurt ma c'hoarvez enno an darvoudoù,

tresadur pizh troioù-spered an tudennoù, n'int ket, marteze, elfennoù deurusañ an oberenn. An elfenn dedennusañ a vefe, kentoc'h, arveziou zo eus an awenadur a glot gant hini meur a oberenn all eus ar skrivagner. Adarre e ranker keñveriañ ar skrid-mañ ouzh oberenn alc'hwez Roparz Hemon, ar BARZH-ONEGOU, he peurgent, ouzh "Pirc'hirin ar Mor". Pa zispleg haroz ar romantig-mañ, da skouer :

"Fellout a rae din lakaat an tonkadur da blegañ d'am huñvreoù..."

ne c'heller ket chom hep soñjal, lakaomp, e deroù ar varzh-
oneg pa lavar ar Pirc'hirin :

"...boemiñ ar bed gant ur sonerezh ramzel....
h.a."

pe en anzavadenn a reas war-dro ar bloavezh '30 e-barzh ar
pennad "Gwalarn e Breizh" , penaos ne grede ken e oa tu da gas
benn un dispac'h e Breizh gant al lennegezh hepken. Divamadur
adarre. Temoù all a bar el LAER AVEL en em ziskouez ivez e-barzh
oberennoù all, hini an eil buhez marzhus ; profet ez eas neuze d'z
ene ur galloud hud e zieub diouzh amzer hag egor :

"E oa va ene neuze evel er-maez eus va
c'horf, dieub da gantren dre ar bed..."

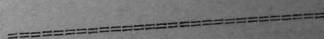
Ur c'heal damheñvel a zo eztaolet e-barzh MARI-VORGAN e meur a
lec'h. Kar ouzh hemañ ez eo tem an eil personelezh a awen MEURLAR-
JEZ ha MARI-VORGAN end-eeun, hini an eil personelezh kuzh ouzh
an holl, dianzavet hogen gouest da reiñ e frankiz dezhañ paz eo
kalonek a-walc'h evit plegañ dezhi. E-giz ma lavar al "laer avel" :

"Pell diouzh teodoù kriz ha selloù garv an
dud... dont da vezañ un den nevez, da lavarout
eo, dont da vezañ me va unan, diliamm e-keñver
ar bed, er-maez eus ar roued gwiet evidon gant
an amzer... Kuzhat e don va askre feulster va
c'hoantegezhioù..."

Evit se avat e rank unan dilezel e vuhez ordinal, termin
an holl zarempredoù en devoa skoulmet gant e gendud, en em zigenn
ezañ, oc'h ober eus an Emsav e unan un douar a harlu :

"an hiraeczh d'ar broioù dianav ha d'an darvoudoù
distur..."

Un oberenn wazhwelour ez eo eta "KLEIER EURED", evel
ar barzhonegoù kentañ ha "Pirc'hirin ar Mor" peurgent, awenet
gant kercennoù kentañ e vuhez emsaver. Iskis eo merzout avat
penaos ez eo kalz sederoc'h - er-maez eus ar stourm ivez, di-
amzerel - an oberennoù a savas ar skrivagner en Iwerzhon
a-c'houdevezh. Neuze eo e skrivas Roparz Hemon, un tu bennak
en AR BED KELTIEK, e teue da vezañ gwelwelour gant ar gozhni.
Meizet en doa neuze e oa an Emsav en tu-hont da c'halloud hag
ampartiz n'eus forzh peseurt emsaver.

WAR RIBL AN HENT

Kontadennoù diwezhañ Roparz Hemon a zo bet ad-embannet e 1971 en dastumad "War ribl an hent", ul levrenn dev a dri-chant pajennad bennak. Pa lavaran "kontadennoù diwezhañ" ne ran ket e gwirionez gant un dro-lavar resis rak darn eus ar skridoù-mañ a zeuas er-maez e 1928 pe e-pad ar brezel diwezhañ; kontadennoù n'eo ket ar ger klotus kennebeut rak danevelloù kentoc'h eget kontadennoù eo a gaver eb-arzh "War ribl an hent".

Stank eo an doareoù danevelloù a zo implijet gant Roparz Hemon en dastumad-mañ. Lakaomp, da gentañ, hini an danevell rikan danevell istorek ha n'eus anezhi moarvat nemet efivorennoù un tammig romantek aet e ser darvoudoù an eil brezel bed m'en deus ar skrivagner kemeret perzh ennañ kalz muioù eget en hini kentañ : "An alouber", "An dud dieub", danevelloù a zo savet evito o unan, nemet an eil marteze ma c'hoarvez an darvoudoù anezhañ e Berlin deroù hañv 1944 hag a dennfe da ziskouez ez eo ar c'hefredour hag an arzour dieub dindan n'eus forzh peseurt renad hag e-kreiz n'eus forzh peseurt darvoudoù.

Bez e kaver a-hend-all danevelloù polis klasel evel "Spered o tont da Jaketa" (gant diskoulm ar gudenn lakaet en diwezh) ; an danevelloù skrijus ; ar c'heñver-se ez eo an hini diwezhañ an hini gwellañ marteze : "Ar pezh acur" a gont istor un torfed misterius ; deuet mat eo ivez er rummad-mañ "Tasmant ar vali" koulz ha "Fin ar bed" a zezrevell un darvoud dreist-faltazi, gallus avat en ur bed foll : tec'hadeg Vreizhizeliz diouzh gourdrour ar marv atomel. An hevelep merzad a vister dreistordinal eo a blav er gontadenn "Sibylla" : bourrañ a ra ar skrivagner o tiskouez penaos e teu ur c'helc'hiad tud o vevañ a-gevret en ur c'harter da steuñ ur c'hevren diwar vunudoù ha n'o deus ster ebet drezo o unan; "An tri goulenn" a vesk ivez ar c'hevren gant ar vuhez ar muiañ pemdeziek. Kar eo ar seurt danevelloù d'an "danevelloù aergelc'h" maz eo "Beajour ar goañv" ar skouer splannañ anezho : o tont e darempred gant un tiegezh e trouksant ur gweladenner ez eo sammet e ostizion gant ur glac'har ha na gredont ket diskuliañ dirazañ hogen a zo dizoloet gantañ an abeg anezhañ a-benn ar fin, dre zegouezh.

Daou zoare all a zanevelloù en em ziskouez ouzhpenn-se en dastumad-mañ : an danevell c'hoapaus kriz a laka war al leurenn tudennoù boutin flastret gant un tonkadur kalet ha lu war un dro hogen a stourm ; "Mari-Stuart", da skouer, a gont istor ur mestr-skol a fell dezhañ, un daz bezañ ur c'hoarier meur ; an "div favenn" a zezrevell penaos e c'hell tonkadur an dud bezañ termenet gant darvoudoù dister (seurt tem a zo bet meret ivez e-barzh "Ho kervel a rin en noz"), en dro-mañ gant ur fazi c'hoarzhus. An hevelep awenadur - nemet n'eo ket ken c'hwerv evelkent, temzet ha maz eo gant un doare kendruez ha kengarantez evit an tudennoù - an hini eo a garg an danevell "Torfed Emma" : istor ur plac'h yaouank kozh a gavas gwell bezañ tamallet hec'h unan eget lezel ur paotr yaouank hag a gare da vezañ tamallet.

Disseurt a-grenn eo ar rummad diwezhañ a zanevelloù. Mennet int, da gentañ penn, da zisplegañ mennozioù ha prederia- ennoù ar skrivagner diwar-benn kudennoù zo : politikerezh ha kevredigezh - evel e-barzh "E Traonienn skeud ar marv" aozet war-lerc'h ar brezel kentañ, - diwar-benn an arz ivez, daoust maz eo an danevelloù-mañ war un dro danevelloù a aergelc'h pe a c'hoaperezh. E-barzh "An horolaj ruz", da skouer, ez arsell Roparz Hemon kudem an arz : pet stumm arz a zo ha pehini a vefe an hini gwellañ ? "An arz, petra eo ? E pelec'h emañ ?" Daoust hag arz ar foar, da skouer, a zo arz ? Petra eo an arz eta a-benn ar fin ?

An hevelep goulenn eo a zo graet en ur gontadenn all "Ar skeudennoù bev". Daoust ha pal ha kefridi an arz eo trevezañ an natur ? Ur goulenn kozh eo hemañ moarvat. Re hir e vefe addisplegañ amañ mennozioù Roparz Hemon ha na c'heller meizañ nemet e-keñver damkaniezhoù zo e-keñver an arz hogen notañ a ranker evelato e chom ar c'hontadennoù-mañ kontadennoù, da gentañ, dezho ar perzhioù a gaver e lodennoù all an dastumad, da lavarout eo an damc'hoaperezh, lakaomp, e-barzh "Ar skeudennoù bev".

Hogen, dres, petra soñjal eus arz Roparz Hemon el levr-mañ. Moarvat e c'heller lavarout diwar e benn ez eo lies-seurt ha pinvidik, evel m'en diskouez a-hend-all an doareoù danevell stank a zo pleustret e-barzh "War ribl an hent" hogen chom a ra

an danvez anezho dibersonel ha diamzerel a-grenn, e-giz pa vijent heklever ur vuhez islonket da viken en tremened ; se avat a c'heller kompren aes a-walc'h pa soñjer en deus savet ar skrivagner an darn-vuiañ eus an danevelloù-mañ en harlu, en Iwerzhon, hep darempred ebet gant Breizh. Rak-se e chom stern hag amdrou "War ribl an hent" bepred kafunet en un doare nivlenn dispis (ma lakaer a-ziforc'h an div gontadenn a zivar amzer ar brezel am eus meneget e deroù ar rannbennad-mañ). Bout ma ra Roparz Hemon dave dagêrioù ha da gêriadennoù resis eus Leon, e-giz Brest, Plougonvelen, Konk-Leon h.a. n' eus munud ebet o reiñ deomp da soñjal e tremen darvoudoù e zanevelloù e Breizh ; e dudennoù ne hañvalont dont eus neb lec'h peurvuiañ. E gwirionez ez int lec'hiet en ur meni "Tir Nikun" hogos dividedel ; bez ez eus anezho bepred an hevelep bourc'hizion disliv na gall na brezhon - marteze ar seurt en deus anavezet ar skrivagner en e yaouankiz - bepred ivez an hevelep koubladoù priedoù o koshaat o unan penn, hep levezeg ; an hevelep koubladoù plac'hed yaouank kozh serret en o buhez enk, gant o mitizhion ken distag all diouzh an diavaez hag int o unan ; ken klok en em gemmeskont gant o amdrou ma tiverzer anezho a-boan ; bez ez int un adsked eus bed diabarzh ar skrivagner o velezourañ ur yaouankiz steuziet a bell zo ; un adsked ez int ivez eus tonkad an emsaver digenvezet a veve gant e huñvre evel en un tu-hont tasmantel e-giz p'en dije e ene kuitaet e gorf endev (kv. "An horolaj ruz" dres).

Krennerebet eo diresisted ar bed unliv ha sonnet-se, paour a-walc'h e livioù, ouzh perveshted an tresadurioù a ra ar skrivagner eus traezoù zo a zo livet ken spis gantañ ma kredfe unan o gwelout e unan gant e zaoulagad o lemm an deskivadur anezho. E kement-mañ ez adkavomp arz an daneveller e-barzh an "Tri boulimig kalon aour" a ziskouez pegen kaer implij en deus graet Roparz Hemon eus an anaoudegezh eus ar brezhoneg en deus dastumet e ser e imboure'hadennoù yezhoniour.

Ha moarvat e par amañ, hag a-hont, penn-da-benn d'al leviz, un iskis a vousfent, diaes da dermeniñ, dibar e gwirionez, pa brest Roparz Hemon d'an traoù, lakaomp, trivliadoù an dud, mez horolaj an ti da chom war-lerc'h horolaj an ti-kêr, da skouer, e-barzh "Spered o tont da Jaketa".

"HO KERVEL A RIN EN NOZ"
ha marvailhoù all

An dastumad a zo e dalbenn "HO KERVEL A RIN EN NOZ", bet embannet e 1970 a zo disheñvel a-walc'h diouzh an dastumadoù istorioù berr, ken KLEIER EURED" ken "WAR RIBL AN HENT". Notomp da gentañ implij ar ger "marvailhoù" en talbenn e unan hag a ziskouez mat doare diforc'h ar skridoù-mañ ha n'int ket da geñveriañ ouzh "kontadennoù" KLEIER EURED pe zanevelloù "WAR RIBL AN HENT". Afer hor bez, peurvuiañ, en dastumad-mañ ouzh skridoù berr kenañ, teir fajennad dezho a-wechoù, hag a laka da soñjal e keñverioù zo en "istorioù berr" ar skrivagnerion saoz-amerikan. A-hend-all, ar ger "marvailhoù" a rofe a-walc'h da soñjal n'eo ket ar skrivagner e chal da livañ ar gevredigezh evel m'emañ ; e devoud ez eo ezvezant en dastumad-mañ, koulz lavaret, taolennerezh ar gevredigezh a zo stank a-walc'h e-barzh KLEIER EURED, da skouer, - nemet en danevell gentañ, a bled gant darvoudoù marzhus, moarvat, hogen a liv en un doare buhezek metou ar werin e Brest (1).

Ul lec'h ispisial a ranker reiñ eta d'an danevell-mañ. E devoud e tenn kalz an awenadur anezhi da hini kontadennoù KLEIER EURED. Goueled Leon a zo ar stern anezhi, da gentañ ; adarre ivez e kejer gant merc'hed eus ar bobl, tud vunut gwragez martoloded, emouestlet alies e merdeadurezh ar Stad c'hall, ar seurt a oa hag a zo stank meurbet bepred e kêr Vrest, na petra ! Ar merc'hed-se a chom nes tre d'ar bed henvoazel ; dalc'hmat o devez miret buhezegezh ar Brezhonezed kristen diwar ar maez eus ar c'hantved tremenet ha deroù ar c'hantved-mañ (evel ma c'hoarvez meur a wech gant ar skrivagnerion, e kav Roparz Hemon ur vammenn diheskus a awen en e c'hoarveznoù bugaleerezh ; n'eo ket kêr Vrest

(1) Abaoe pell e oa bet savet an danevell-mañ rak embannet e oa bet dres goude ar brezel e stumm ur c'haier liestennet.

e oad gour a zo taolennet e-barzh KLEIER EURIED pe HO KERVIEL A RIN EN NOZ, - hini e vugaleerezh pe e grennardiezh, ne lavaran ket).

Ur fazi e vefe krediñ koulskoude ez eo breizhek rik un danevell seurt-mañ. Tres al lennegezh saozne a ziverzer enni kerkoulz all. Petra eo e gwirionez HO KERVIEL A RIN EN NOZ nemet un istor tasmant a zoare gant ar re a gaver stank a-walc'h el lennegezh saoznek (pe gembraek, kv. Glasynys, da skouer) hag a zo kar, eveljust, da varvailhoù "Mojenn an Ankoù" e Breizh, (evel pep hini en e amzer en devoa lennet Roparz Hemon kontadennoù Anatol ar Bras ; a-hend-all, dre vras, e taole ar skrivagner kalla evezh ouzh al lennegezh pobl ez eo "mojenn an Ankoù" e Breizh unan eus ar skourroù anezhi). (1)

Un diforc'h bras a zo koulskoude etre kontadennoù poblek ar Bras pe ar c'hontadennoù poblek dre vras diwar-benn an Ankoù ha danevell Roparz Hemon : ar gonterion boblek e Breizh, lakaomp, a grede en Ankoù ; skrijus ha spontus eo aergelc'h o marvailhoù. E-barzh danevell Roparz Hemon ez eo doñvaet an Ankoù, deuet eo da vezañ pomdeziek, staliet er gêr ; ur werinoniezh dam-c'hoapaus a bar er gontadenn-mañ ; ha war un dro ur wellwelouriezh dic'hortoz a-walc'h en oberenn Roparz Hemon a zo c'hwerv peurvuiañ. Fellout a ra d'ar skrivagner krediñ e paouez ar stourm, an enebiezh hag ar gasoni en tu-hont d'ar bez ; adunvanet eo an holl er garantez. Un doare goanag kristen en em ziskouezfe amañ eta ? Marteze, war un dro gant ur furnez seder desket a-hed ar vuhez gant an hini en deus c'hoantegezhoù a zo stag ouzh ar stourm politikel zoken. Noued ar stourm a zo par d'an nouedoù all ha ken dallus hag ar re all.

Intret eo HO KERVIEL A RIN EN NOZ gant ur marzherezh hanter sirius hanter goapaus. An hevelep marzherezh, pe mar kerc'h an hevelep mojennelezh a c'heller merzout e-barzh marvailhoù arall, hini an tri spez - tri faotr o c'hoari ar spezoù - spontet gant ur spez gwirion, ar wech-mañ, hini "Ar vaouez re fall da vont d'an Ifern", aozet diouzh doare ar c'hontadennoù pobl a wechall, pe a vremañ, evel ar c'hoñchennoù o deus da destenn gouel Nedeleg

(1) Kounomp amañ en deus adembannet Roparz Hemon un dastumad kontadennoù pobl e-pad ar brezel a zo e dalbenn "Labous ar wirionez"

pe "Luduenn" a zo tennet diouzh ar folklor etrevroadel. A-wechoù all, erfin, e tro Roparz Hemon ar skiant-faltazi d'un doare folklor arnevez (pezh ez eo e gwirionez) oc'h en em harpañ war dezennoù Einstein war an hollgeveriezh ; e-barzh ul lizher e tegemer ar mab keloù a-berzh e dad en dazont. Marzherezh rik eo kement-se. E-barzh "Plad-nij Marijan" e ro ar skrivagner da gompren ne daol ket mui an dud pled ouzh pezh a c'hellfe bezañ marzh e gwirionez ; ne verzont ket ar burzhud muic'h eget al loened o unan.

Ouzh ar c'hontadennoù marzhiek e c'heller stagañ ar c'hontadennoù arouezennel proderouriezhel, diouzh giz an 18vet kantved. "An heklev" a lavar deomp ne ra an dud nemet uzañ teod ha ne servij ket, moarvat, an holl "gealiadurezhioù" da galz tra ; "Ar pemp prezeger" a resiz ar wirionez-mañ : n'eo ket ar c'homzoù a gemm speredoù an dud ; an oberoù, ar garantez, ne lavaran ket. "An amprevan na c'halled ket lazhañ" a ziskuilh deomp ur wirionez all a zo eriet evel henn : "Re a vadelezh, a lavar ar re fur, a ra muic'h a zroug a-wechoù eget falloni..." ur gwiriadur ma c'hellfe prederiañ warnañ atebien ar sevenadur holl-aotretis a vremañ.

E-barzh lod all eus ar c'hontadennoù-mañ en deus displeget ar skrivagner eñvorennoù diwar amzer e vugaleerezh. Moarvat en doa kroget Roparz Hemon da embann war-eeun seurt eñvorennoù e-barzh AL LIANM e tro ar bloavezh 1957 hogen adarre - evel ma c'hoarvezas e ser AR VUGALE FALL a zo ivez un doare kounlevr - ez eo chomet berr ar skrivagner gant e vonnad. A-benn ar fin en deus kavet gwell Roparz Hemon reiñ un tamm liv barzhoniezh d'an eñvorennoù-se o klenkañ anezho e-barzh kontadennoù. From ha trivli a anad a-hend-all e-barzh "Ur gentel da vamm-gozh", karantez a zivar lerc'h evit ur boud aet da get abace pell ; ha war un dro ez eo degoumet ar bed a vee e hini hag a zo steuziet a-grenn kerkoulz all, hini ur gêr a Vreizh-Izel a-raok ar brezel kentañ. Tremen a ra an darvoud a zo kontet e-barzh "Un endervezh hir" en ti bourc'hizion a zo bet hini Roparz Hemon en e vugaleerezh aergelc'h un endervezh hir enoëtis renet gant ur bugel na oar ket petra ober eus e amzer an hini eo a zo talvezet er goñchen-mañ,

gant un elfenn bersonel bennak, pa zispleg ar skrivagner e ali diwar-benn ar bredelfennerezh hag ar vredelfennerion.

Ur bugel eo a zo adarre penntudenn "Ar voest du" evel en "Endervezh hir". Heverk eo avat "Ar voest du" diouzh ma laka war al leurenn ur paotrig a zo diseurt e fallagriezh. An darvoud ha danvez an ober e unan a zo dister meurbet : hogen ar mennad, eztaoladur hon anien gwirion, an hini eo a ya d'ober talvoudegezh hon oberoù. Daoust hag, adarre, e fellfe d'ar skrivagner hol lakaat da gompren ez eo par bed ar bugel da hini ar gour hag o deus an eil hag egile kement (pe ken nebeut) a wirvoud ken e c'hell ar bugel en em zaoññ kerkoulz hag ar gour hag evit ken dister dra : avel ez eo, n'eus forzh penaos, ar pezh a fell d'an eil pe d'egile perc'hennañ. Diaes eo respont d'ar goulenñ-se a sav da spered lenner ar gontadenn-se. "Ar marc'hig du" avat a zo diouzh an hevelep awen ; ur wech ouzhpenn e kejer gant ur bugel o krouñ e ved-eñ hag o reiñ dezhañ kement a wirvoud ha da ved an dud en oad. Pep roue n'eo, goude holl, nemet roue ar skeudoù ; perak reiñ pouez d'ar vuhez neuze ? Da dostaat eo ar gontadenn-mañ ouzh romant Roparz Hemon "Alanig an tri roue". Kar eo ar mennoz hag an destenn anezhi d'ar r a ren kontadennoù all : un darvoud dibouez - da welout - a c'hell degas heuliadoù grevus e buhez an dud "Ur c'hi bihan" a adunvan daou garedig broc'het evit o buhez penn-da-benn. Den ne c'hell meizañ na prizon gwir bouez an darvoudoù o unan.

Eus ur rummad kontadennoù all e c'hellfed ober rummad an Nedeleg, pe rummad ar gouelioù, gwellwelour ivez, karget a vadelezh hag a denderded, evel maz eo kaer gortoz peogwir ez eus anv eus gouel Nedeleg peurgent. E-barzh an "Daou dagnouz" e konter deomp istor andaou bried trenket a zisoñj evit ur wech n'en em garont ket nemeur oc'h eñvorañ gouel Nedeleg o bugaleerezh. E-barzh "Ar vamm Nedeleg" ez eus mesket un tamm c'hwervoni lu un disterañ gant an denderded ; ur vamm gozh an hini eo en em zic'hiz evit ober plijadur d'ar vugale. Daoust ha fellout a rafe d'ar skrivagner er gontadenn-mañ reiñ da gompren o deus an dud ezhomm a vojennoù frealzus ? Se zo diaes da ziogeliñ. E-barzh "Tamm ar paour" ez anad ivez tem ar gouel, ar vuhez dreistorinal ; c'hoarvezout a ra darvoudoù ar gontadenn-mañ da zeiz kentañ ar bloaz ; hogen un temm all a zo meret ivez : hini

an haroz dianavezet ha dianav a zo dizoloet e dibenn ur mudi kontadenn bolis, en un doare dic'hortoz a-grenn (an tem-se a bar ivez er pezhig-c'hoari "Ur bugel a zo ganet" en deus da destenn gouel Nedeleg e unan).

E gwirionez, e nep dastumad kontadennoù ne gaver testennoù ha doareoù ken liesseurt. Daoust maz eo techet ar skrivagner da zidec'hout d'an tremened pe d'ur bed a huñvre ec'hoarvez gantañ - evel e-barzh "An dotroù Bimbochet e Breizh" - reiñ ur skeudenn flemmus eus ar sevenadur a vremañ. Istor ar c'harr-nezañ a zo arouezius a-walc'h eus ar flemmerez-se. Un addispleg eo ar gontadenn-mañ da sottoni "poblad ouez an douristiked" diskuliet e-barzh romant kentañ ar skrivagner. Ken flemmus all eo "An armodenn" a ra goap ouzh albac'henn ar bredarnoderezh en hon amzer, dreist-holl en embregerezhioù arnevez.

Moarvat, darn eus ar c'hontadennoù en dastumad-mañ n'o deus nemet un dalvoudegezh kalvezel, koulz lavaret, kontadennoù polis rik - berr kenañ - evel "Un tamm lien du" pe "Kambr ar rideozioù du" pe ur gontadenn droch evel "Ar pladoù saladenn" e-lec'h e klenk ar skrivagner er vuhez pemdeziek un elfenn dic'hortoz ha diboell a laka ar vuhez-se da dreiñ d'un istor tud sod (ur fenterezh yañ hag iskis a ra he blaz d'ar gontadenn-mañ) pe istor barzhonius ar c'hazh "Franken" a adkav e lestr izelvroat goude bezañ bet "ankounac'haet" e-pad ur veaj war ar c'hae gant ar vartoloded. Kement-se a gredfed a-walc'h hogen marteze dre fazi rak diwar lenn pizh ar skridoù berr-mañ e veizer e tarzha zoken er c'hontadennoù-se savet evit netra a-hervez tem pe dem eus ar skrivagner, peurlvuañ hini ar vuhez pemdeziek kemmesket gant an huñvre e faltazi an dud ; stag eo an tem-mañ ouzh hini an dic'hortoz, an disouezh pe an "divamerezh". Er gontadenn bolis "Kambr ar rideozioù du" e tizoloer a-benn ar fin n'eus kevren ebet er pezh a seblante marzhus d'ar c'hentañ sell. Kemendall e-barzh "Ar bizaoued" : ar walenn dizoloet er chapel n'eo ket hini un dudenn vojennel eus an tremened, - hini an amezeg-ez dianket eno dre zegouezh, ne lavaran ket ; ned eo ar burzhud nemet un darvoudennig ordinal tre.

Er c'heñver-se ez eo an hini aroueziusañ eus ar rummad kontadennoù-mañ marteze an hini diwezhañ eus an dastumad.

a zo he zalbenn "Tonton Ernest, an huñvreer". Haroz ar gontadenn-mañ eta en doa kredet rakwelout dre e huñvre darvoudoù meur spontus. Hag a-benn ar fin e kompren ned eo ar peñse meur da sabatuiñ en devoa huñvreet ennañ netra nemet hini ul lestrig c'hoariell trec'hohiet en ur poullig dour. Moarvat e c'heller merzout er gontadenn-mañ un dave da gerse personel Roparz Hemon en doa spiet ivez "bamañ ar bed gant ur sonerezh ramzel" ha ned e bet anavezet biskoazh nemet en ur c'helc'hiad strizh kenañ a broviñsidi dizremmwel hogen pelloc'h ez a emichañs mennad kuzh ar gontadenn. E gwirionez e vefe "Tonton Ernest - an hini sirius an Huñvreer" da geñveriañ ouzh "An tri bougomig kalon acur" : bet an dud sirius - pe an dud a gav dezho ez int sirius - ned eo e gwirionez nemet ur bed margodennoù ; bed an istor n'eo marteze nemet ur bed margodennoù. An dud veur wirion, ar Sent, n'int anavezet nemet gant Doue (kv. : "Ur bugel a zo ganet") Un arvarouriezh spiswel ha "divamet" a yafe eta d'ober awenadur un darn, da vihanañ, eus kontadennoù an dastumad-mañ.

=====

C'HOARIVA ROPARZ HEMON

En ur pennad embannet e-barzh unan eus niverennoù GWALARN hag adembannet e-barzh UR BREIZHAD GC'H ADKAVOUT BREIZH a zo e dalbenn "Arz ar c'hoariva" e tispleg Roparz Hemon ne c'hell ken an arz-mañ kevezañ gant ar fiñv-skeudennerezh, diouzh un tu, ha, diouzh un tu all, e ra diouer e Breizh an engroezioù a brize gwechall an arvestoù meur a seurt gant ar misterioù (kounomp enañ pebezh berzh a reas "Ar pevar mab Hemon" war ar maez e Kornog ar vro er c'hantved tremenet.) Kinnig a ra eta d'ar skrivagner brezhonek eus goudevezh ar brezel kentañ aozañ pezhioù c'hoari berr ha diginkl, klenket e fram strizh an tri under hag a c'hello bezañ displeget aes gant un nebeut c'hoarierion desket evit un toulladig arvesterion ken desket all : ur c'hoariva er gêr, mar karit, pe, c'hoazh, ur c'hoariva skingomz (e devoud, hiniennoù eus pezhioù-c'hoari Roparz Hemon a zo bet savet evit ar skingomz, "Roperzh Emmet", da skouer). Seurt c'hoariva, anat eo, ne c'hell bezañ nemet lennegel ha kefredel hogen hemañ a oa an hini nemetañ a zerce ouzh an dispac'h lennegel kaset da benn gant GWALARN adal 1925.

Merzet mat en doa Roparz Hemon ne oa tu ebet da virout ar c'hoariva poblek, kentelius pe brezegennus a oa diouzh ar c'hiz betek ar brezel bed kentañ (kv. pezhioù-c'hoari Taldir, Abalor a oa mennet da zisplegañ d'ar gouerion o c'hudennoù o unan). O kuitaat ar bobl, pe, kentoc'h, ur wech dilezet ganti, e ranke ar saver pezhioù-c'hoari brezhonek dont en-dro d'e ved disbarzh haklask diskleriañ kudennoù e ene dro ar c'hoariva evel ma rae a-hend-all o skrivañ romantoù ha kontadennoù. Dispac'h skrivagnerion WALARN - se a ouzer - a zo bet, da gentañ un dispac'h personel : klask danvez er bobl evit komz outi a oa mennad skrivagnerion an emsav kentañ; klask danvez en e berzonelezh-efñ, evel Brezhon, evit adstummañ ar bobl diouzh e batrom, hemañ a oa ratozh skriv-

Hemon gant ar werin war-eeun, evel ma ray Meavenn diouzh he zu en he c'hoariva a-c'houdevezh, diwar skouer c'hoariva Roparz Hemon marteze.

§§§§§§§§§§

Ar pezhioù-c'hoari en deus savet Roparz Hemon a-c'houde 1937, lakaomp, a zo bet aozet bepred diouzh an hevelep reolenn, berr ha nebeut a dudennoù enno hogen an awenadur anezho a zo deuet da vezañ muioc'h personel, a-wechoù stag ouzh tonkad emsavel ar skrivagner. Evel-se eta e ra Roparz Hemon ur mister eus "Dour ar C'halvar" embannet e miz Mezheven 1937, savet e gwerzennoù eizhsilabennek hag a zo kar an danvez anezhañ da hini "Pirc'hirin ar mor". Tanav adarre an destenn : ur stourmer faezh o reiñ d'ur vacuez nevez adkavet he buoc'h ganti an tamm korden en devoa kaset gantañ d'en em grougañ. N'eus nemet tri dremmour e-barzh "Dour ar C'halvar" hag, a-benn ar fin, n'eus ag ar pezh-c'hoari-mañ nemet unangomz un den aet skuizh divi, kollet ar feiz gantañ hag a adkav anezhi diwar gejjout gant ur vacuez kozh hag ur bugel.

Lavaret hon eus e oa "Dour ar C'halvar" da geñveriañ ouzh "Pirc'hirin ar mor". E gwirionez, - klokaat a ra a ra prederiadennoù an "Den" er pezh-c'hoari-mañ soñjennoù c'hwerv ar "Pirc'hirin" er varzhoneg ; en eil skrid koulz hag egile e par an hevelep digalon, e bommoù a seurt-mañ, da skouer :

"Er bed a-bezh
n'eus lec'h ebet evidon ken... O bro
va c'havell
dianav dit, dre'z hentoù
o vont bepred e-gizun estren; te
ken tost d'am c'halon..."

e-lec'h e par tem an emsaver estren en e vro e unan.

Er varzhoneg c'hoarivael-mañ ez anzav ar skrivagner e zic'halloud da lodañ ar feiz kristen :

"Krist, Doue kozh va zadoù..."
e-lec'h e ra eus ar C'hrist doue kozh e veuriad. N'eus peurvoud, na trabad ha dre se ez eo aner kement a ya d'ober mab-den e unan. An Emsav ned eo eta nemet ur fals relijion evel ar re all, ken aner, ken touellus ha ken kerseüs hag ar re all peogwir e c'houlemp pep tra digant neb he fleustr hep daskoriñ dezhañ netra en eskemm.

"Froudenn pe froudenn ? He chapeled brein gant hounnezh pe ganin va c'hoantoù gouez..."
Kement meurded pe vertuz, kement ampartiz hag ijin zo ivez a steuz hep mank e puñs an Netra digoret gant an Ankoù (seurt prederi eo a zo displeget e-barzh ar pennad a savas Roparz Hemon diwar-benn marv Yann Schier daou vloaz a-raok). C'hoari aner eo ar vuhez.

"O c'hoari hag o c'hoari ken na zeu ar marv da echuiñ holl. An Ankoù hepken a zo madelezhus hag a zigor d'an d'an holl paradoz an ankounac'h glan..."

Ar marv a zo eta un dieubidigezh dre an netra glan, ar vuhez o vezañ saotradur rik drezi hec'h unan, kinvi lor hepken, a-benn ar fin. Ar seurt keal eo a zo eztaolet er varzhoneg :

"O ene ! vo glanoc'h
hag e peoc'h e vezo..."

O tont e darempred gant ar geizh hag o klask lodañ o feiz (1) eo e venn an Den (2) - anezhañ ar c'hefredour disrannet diouzh ar bobl dre e c'halvedigezh end-eeun - tec'hout diouzh an netra ha reiñ ur ster adarre d'e vuhez. Un doare hiraezh en deus an dispac'her hag a nac'h degemer ar bed - da lavarout eo, ar gevredigezh e-giz m'emañ - da gemplegorezh ar werin hag a veve hep memad-meur ebet.

(1) En amzer-se e oa c'hoazh ar gristeniezh feiz ar Geizh e Breizh. Hogen hiziv ? Hogen daoust ha keizh ez eus bepred?
(2) Keal an Denelezh rik dere'houezet gant an Emsaver a zo eztaolet ivez e-barzh "CWALIZI VRAS EMER".

Ar re-se o devez atav - da soñj Roparz Hemon, - ur vuhez
sioul didrabas hag a vez gwelet mat gant an Tonkadur
(pezh n'eo ket gwir dalc'hmat, ret eo anzav) :

"Vel-se, d'ar re ' zo bras o fiziañs, sentus
o spered ouzh ar bed e tro da vat
o c'hoantoù dister ; ouzh an hini balc'h(1)
a venne lenn e kevrin an amzerioù
e nac'h e vennad gant goaperezh kriz..."

An distro-se d'ar bobl, an emdeuzadur en engroez,
a glot, en ur stumm, gant an "nevetted" a zo debarzhet
d'ar ouenn pe d'ar werin (evit Roparz Hemon, gouem ha
gwerin a zo unan). Er pennad eus 'Ur Breizhad oc'h dad-
kavout Breizh" a zo e dalbenn "Gwerinoniezh" e c'houlaka
Roparz Hemon e kavo an Emsav e ziazetoù prederouriezhel
er skiant prenet gant ar "bobl" - meizet evel ur boud
treadegek gwengelat - a-hed ar c'hantvedoù. Un doare
relijion eus ar gourdadoù en em ziskouez amañ eta, ur
relijion hep Doue na framm na pennwirionezioù hogen gouest
da reiñ kalon d'ar stourmer en em gav assammet e dialusk
an hollved ha kantreizhet dre se end-eeun. Dre genderc'hel
gant labour ar rummadoù kent o deus bevet war an tamm douar-
mañ e teu an Emsaver da vezañ. perzhiak e buhez an alvez
a-bezh.

"Krist ha Sent kozh,
n'ouzon tamm
perak e vijec'h madelezhuz ouzh
an hini a zizeskas war e hent
betek ar bedenn eeun a ouie kanañ
e-tal e vamm...
Emaoc'h o veilhañ warnon ha n'on ket
va unan penn..."

An "doueed"-se eo a gemmerzho an Emsaver en e stourm
evit ar geizh-se a vremañ hag ar re a zeuy war o lerc'h.
Ne vo ket anez eta striv ha bec'h an dispac'her a boagn

(1) E-barzh "Pirc'hirin ar mor" e lavarer deomp ez eo
tud ar bobl aes da zic'hoantañ. Kalz bourc'hizion, ent anat,
a zo aes ivez da zic'hoantañ. Hogen Roparz Hemon a gonte
war ar bobl hag a zo bet kerseet ganti.

bemdez e sell d'ur bed gwelloc'h:

"An avel but
a sourro din evel gwechall
on ganet d'ober marzhoù bras evit
ar re-hont..."

Distanet eo eta an dic'hoanag hag ar stoikerezh
a bar koulskoude en oberenn-mañ :

"Darn a zo gwan ha darn a zo kreñv,.."
darn a ra goap ha darn a leñv ;
furoc'h ar re a oar tevel..." (1)

§§§§§§§§§§§§§§§§§§

Muioc'h difetis eo, en un doare, ar pezh-c'hoari
hag a zo e dalbenn "UN DEN A NETRA. Seurt oberenn, a fell
deomp lavarout, n'emañ ket e darempred war-eeun gant an
Emsav nag, e keñver ebet, gant saviad ar skrivagner
d'ar mare ma aozas ar pezh-c'hoari. Moarvat e hañval
Roparz Hemon en oberenn-mañ plegañ d'ur meni holl-
arvarouriezh a dizhfe ster ha talvoudegezh an Emsav :
daoust hag an holl zispac'herion, ur wech act an trec'h
ganto ne droont ket da vireñ an Urzh hag o brientoù-
int ? Breinet eo ar stourmerion gant an Trec'h ? Ha padal,
penaos diouerñ an Trec'h hep diouerñ war un dro an
Ober e unan ? Evel ma lavar avat unan eus dremmourion
ar pezh-c'hoari :

"Pet anezho a gradfe aberzhiñ ur bilhed
kant lur zoken nemet da gaout mil
lur da c'hopr goude-se..."

Ma tisoc'h pep emsav glan ha kalet en deroù da

(1) Ar mennoz-se a zo eztaolet, tost-da-vat gant an
hevelep gerioù, e meur a lec'hienn all eus an oberenn.

hevelep breinadurezh en diwezh, daoust ha gwirion eo bet biskoazh ar stourmerion o komz ouzh ar vicherourion o deus kaset d'en em gannañ war var da goll o luhez, hep ma kemerfent o unan riskle ebet? Setu ar goulenn a ra dezhañ unan eus tudennoù an oberenn, Van Armeck :

"O zouellet hon eus, Rozenkranz..."

Hag hemañ a respont :

"En em douellet hon eus, Van Armeck..."

Evel ma verken tuchañtik, ne gav ket din e soñje R.H. en Emsava oa pelloc'h eget biskoazh e 1937 diouzh an trec'h hag ar galloud ; kentoc'h, marteze, er genel-werinelourion alaman a oa o paouez aloubiñ ar Stad alaman er bloavezhioù kent (pezh en diskouezfe marteze eo marteze an anvioù germanek a zo bet roet gantañ d'e dudennou) hag a oa deuet da vezañ gwaskerion antronoz o zrec'h, rastellerion vadoù ha me 'oar-me. Hogen suroc'h eo c'hoazh n'en deus ket ar pezh-c'hoari-mañ un dalvoudegezh darvoudennel hepken. Ur wech ouzhpenn e ra ar skrivagner dezhañ e unan ar goulenn en doa graet dezhañ e unan abaoe m'en doa kroget gant ar stourm politikel : daoust ha talvezout a ra ar boan da unan gouestlañ e vuhez d'ur pal diboell peogwir ne dizho a-benn ar fin nemet erlec'hiañ direizhderioù nevez ouzh direizhderioù kozh hag ur rumm nevez a vac'homerion ouzh ar rumm kozh ? Tentadur an netraouriezh hag an tec'h diouzh ar stourm an hini eo en deus awenet an oberenn-mañ adarre eta.

\$

MEURLARJEZ

Embannet eo bet "Meurlarjez" e-barzh niverenn 114 GWALARN, e miz Mae 1938. Ar pezh a zo heverk e ser an embannadur-mañ eo e voe moulet un droidigezh saoznek

eus ar skrid-mañ war un dro gant ar skrid orin brezhonek. Peseurt ster reiñ da gement-se? Unan eus arbennoù Roparz Hemon e oa marteze kavout gwerzh pe, da nebutañ, brud d'e skrid e Kembre ; lakaat a ra war al leurenn ur pastor kembreat, Alois, e wreg, Dora, o matezh, Gwen hag un dudenn varzhus "Meurlarjez" deuet er-maez eus ur voestad vlcunioù. An implij-se eus ar saozneg a zo da isverkañ, n'eus forzh penaos, rak er bloavezhioù 25-30 ez erbede Roparz Hemon arverañ an esperanteg evel yezh etrekeltiek hag embann a rae zoken ur stagadenn esperantek da WALARN.

Hogen distroomp d'ar pezh-c'hoari. En deroù eta en em zoug an teir zudenn gantañ evel ma c'heder e rafent : evel bourc'hizion emouez mat ouzh o dellid ha karget a zereadegezh ; Gwen, ivez, a c'hoari mat he roll a vatezh onest e ti ur pastor : strivañ a ra da vezañ ken parfet hag he mistri. Evit diskouez avat ne glot ket an doare siriuse se gant o gwir natur hag e talc'hont'holl ur roll ha na blij ket nemeur dezho o deus gwisket an teir zudenn ur maskl war o dremm. En diavaez e hañval ar pastor hag e wreg ren ur vuhez awenet gant kemennou an Aviel ; gwir eo ez eo Dora tagnouz un disterañ (er c'heñver-se, da vihanañ, ne c'hoari ket ur roll) hogen ar prederioù a drubuilh speread Alois, da skouer, a zo re n'eus forzh peseurt pastor. Dre vicher, a-hend-all, ez eo deuet Alois da vezañ didaer ha madelezhus. Lavarout a ra e wreg dezhañ : "Ne gavez tra ebet, den ebet da damall war an douar-mañ." Dora, avat, evel pep maouez a zoare, a gav abeg a-walc'h en he nesañ, en anv ar vertuz, na petra, hini an aviel en dro-mañ (met e pep sevenadur ez eus ur vertuz bennak daoust ma n'eo ket sur e ve koulz an eil hag eben). Evel pep gwreg dimezet ivez e fell dezhi e rafe berzh he gwaz hag e teufe er-maez eus e barrez vihan evit dont da vezañ dean pe eskob. Ar c'hoant sevel er gevredigezh en deus kemeret lec'h an huñvreoù-karantez :

"N'eus nemet un anv evit an den na glask ket uhelaat er bed-mañ : an den-se zo ur genaoueg!"

Kemm a ra an daolenn-mañ penn-da-benn pa zegouezh Meurlarjez. Stignet ez eus ur c'hinkladur nevez. Alois, Dora ha Gwenn a lam o maskloù. Parañ a ra un aergelc'h nevez a laka da soñjal en hini ar varzhoneg "Listri hud". Gwen an hini eo a huñvre e kement-se :

"Bemnoz ez an d'urbriñsez ... neuze ez on-me va unan... Sonerezh a c'hoarier evidon ; gwez palmez a hej o delioù war an dremmwel."

Ur wech ouzhpenn eta ez asur ar skrivagner ez eo an huñvre un eil buhez ken gwir hag an hini ordinal.

Estreget tennañ o maskloù o deus graet an tudennoù. Evit anataat ar c'hemm a zo deuet en o spered o deus gwisket pep a livrez a faltazi ; Dora he deus lakaet dilhad ur goueriadez a Vavaria hag Alois gwiskamant un Tiroliad. Dindan o stumm nevez e c'hell an tudennoù diskuliañ aesoc'h don o ene. Prest eo ar priedoù da anzav n'en em garont ken abaoe pell. Dora a ziskleir da Alois :

"A-gevret hon eus bevet e-pad ouzhpenn dek vloaz hep en em anavezout, dres evel estrenion... Kavout a ra dit e c'heller bezañ dimezet ha chom hep en em gasaat?"

A-greiz-holl e fell da Zora anavezout karantezioù yaouankiz he gwaz, evit kemer perzh enno, dre ar faltazi da vihanañ. Hi ivez he deus soñj eus he c'harantez evit Jones, ar skolaer. Hag adarre e vourrar skrivagner o tiskouez divamadur an dudenn o soñjal ez eus tremenet en tu-hont da ugent vloaz marteze abaoe an amzer-hont :

"Un tamm dibluet eo e benn ha dizale e vo lart evel ur varrikenn. N'oa ket ken divalav-se ugent vloaz zo..."

En un taol ivez e fell d'an holl tañva ar madoù difennet a-raok ma vo re ziwezhat, ar madoù a oa berzet ouzh bourc'hizion dereat ar grez-hont. "Evañ... butuniñ... selaou djazz..." Evit echuiñ e stag an holl da zañsal.

Ha Dora a ya da ziskoachañ un evaj krefiv kuzhet mat en ur c'horn distro eus armell-levrioù he gwaz, e-mesk an oberennoù a zoueoniezh, en ur ouzhpennañ :

"Na pegen izel e kouezh an den a ya da gantren pell diouzh ar skiant-vat..."

Hag hi da faltaziañ ez ay da gemer he flijadur er "Riviera", forzh pegement, d'en em zigoll a vezañ chomet keit all o tiouerif. "Naon du d'an amzer gollet..." sed an ad-displeg a ra Meurlarjez o respont da Wen en aters diwar-benn terzhienn nevez he mestrez, tra ma tegoun Alois bloavezhioù dibreder e yaouankiz pa veze o riboulat hag o kemer pochadoù gant e gamaladed.

A-benn ar fin e son dacuzek taol hanternoz.Steuiziañ a ra kuit Meurlarjez. Kerkent ez adwisk an tudennoù o maskl boaz hag adkregiñ a reont gant o buhez kent.

Gwelout a reer ez eo eun tre testenn ar pezh-c'hoari hag ez eo dister tre ar steuenn ; en em c'houlemm a c'heller zoken peseurt talvoudegezh reif dezhi. Anat a-walc'h eo houmañ koulskoude. Tem an eil vuhez a zo bet meret war-dro an hevelep mare e-barzh "Al laer-avel" hag a vo ivez testenn "Mari-Vorgan" an hini eo. En eil vuhez e heuilh an haroz e natur hag houmañ en degas a-wechoù da ren ur vuhez faltaziekoc'h ha dieupoc'h, distrobet di-ouzh pep hual kevredigezhel, war var da goll e enor, evel Mari-Vorgan er mougevioù. En holl oberennoù-se e tassion un heklev eus "Pirc'hirin ar mor" ; an haroz ne c'hell tennañ mad eus eurvad ebet, pe reizh ha boutin, evel er varzhoneg, pe zister hag izel evel er pezhig-c'hoari-mañ. Mari-Vorgan, pe zister hag izel evel er pezhig-c'hoari-mañ. Dre vras ne c'hell ket an haroz dilezel na disteurel e roll kevredigezhel ; atebek eo eus e bobl (pa ne ve ar bobl-se nemet ur barzeziad fideled) ; ret eo reif dezhi skouer vat evit dellezout hec'h heñchañ. Rak-se ivez ne ra Alois ha Dora nemet huñvreal en o dicubidigezh ; houmañ avat a zo dic'hallus a-gremm ha, zoken, diempennadus.

Diouzh an dic'halluster-se e c'houzañvont rak o galvedigezh ne zeu dezho a-berzh Ragevezh ebet ; hag ar groaz a zougont o deus sammët o unan, dre lorc'h koulz ha dre wanded rak dlead ebet n'o redie d'he c'hemer na da heuliañ an hent kalet ez eont gantañ. Harozed int daoust dezho hag hep gellout reiñ ur ster d'o harozerezh en em gemmesk evito gant un tonkadur didruez.

\$

"FEST AL LEUE LART"

Embannet eo bet "Fest al leue lart" nebeut amzer a-raok ar brezel, e-giz "Meurlarjez" hag eveltañ ez eo ivez un doare pezhig-c'hoari barzhoniell arouezennel. Dis-heñvel a-walc'h eo evelkent dre an destenn a zo tennet diouzh unan a zamegoù an aviel. : hini ar mab foran, nemet, eveljust, n'en deus ar skrivagner dalc'het kont ebet eus ster ar barabolemm-mañ en e oberenn-efñ. Haroz ar pezh-c'hoari n'eo ket, eta, ar mab yaouank a zistro d'ar gêr hag a ro levez d'e dad, - ar breur henañ a gemer erez ouzh ar yaouer en abeg da bardon an tad, ne lavaran ket, ha dreist-holl ur voereb kozh aet da vatezh e ti he breur, kar-nes, e gwirionez, d'ar vatezh Anna er pezh-c'hoari "An tan e ti Kermaspreden".

Drama an erez hag ar gourvenn eo eta "Fest al leue lart" a zo da stagañ ouzh rumm an oberennoù a c'hellfemp envel "emsavel" diouzh ma klask ar skrivagner taolennañ enno saviad an emsaver pe an 'dispac'her', mar karit, er bed. An emsaver pe an 'dispac'her' n'o devo biken gopr ebet, gopr douarel ebet, an hini nemetañ a c'hellfe o gwalc'hañ peogwir e stourm an dispac'her evit ar bed-mañ hepken. Anat eo ne dizho klod ebet hag e varvo divrud. E devoud ez eo an emsaver - "doujet evit ur gwel" peogwir ez eus anezhañ "an hini habask oc'h ober e labour ingal eus ur penn bloaz d'egile..." e-giz ma lavar ar vatezh a gomz en anv Roparz Hemon, an hini "a oar ober he dlead", (anezhi hec'h unan e ra meneg amañ), " hep mank, e pep amzer..."

Taolennañ an emsaver a fell d'ar skrivagner hogen ret eo anzav ne ro ket d'e daolennadur livioù dedennus. An emsaver n'eo ket gouest da garout. O komz ouzh he niz - rak ar vatezh-se a zo moereb ar mab foran koulz hag ar mab henañ - e tiskleir, da skouer :

"Petra eo din ar garantez ? Ma va unan a garan ennout..."

ur bomm hag a zo da geñveriañ ouzh gwerzennoù "Pirc'hirin ar mor" e-lec'h e tamaller "emgarantez" an emsaver.

Ar pezh na bar ket er varzhoneg avat hag a c'hellfed diverzout amañ eo ar mennoz ez eo hiniennoù zo barnet d' an ober, d'an emsav, d'an harozerezh dre ma n'int ket evit kavout an eurvad. D'he niz e lavar ar voereb kozh, da skouer :

"A ouenn omp daoust da se. D'az tad, d'az preur yaouank an enorioù, ar brud, an trouz, fifiv ha stirlink ar bed. Dit-te, din-me al labour, ar bec'h, an digenvez, an ankounac'h ; evel-se emañ..."

Ar re-se, moarvat, o deus ar roll kevredigezhel pouezusañ daoust ma ne oar den o anv :

"Ne reont van ebet ouzh ar vein boutin... ha padal, ar re-se ivez a zo aze hag e tougont an doenn..."

Un doare gwarizi he deus an dudenn-mañ eta ouzh ar re a zo gouest d'ober berzh er bed, o tegemer an traoù e-giz m'emañ hag a ra eta un dibab n'eo ket an 'emsaver', hini ar goudevezh brezel kentañ, da vihanañ, barrek da ober. Ar ger "dibab" a zo a-bouez ; dont a ra en-dro e dibenn ar pezh-c'hoari :

"Dibabet hon eus al lodenn washañ ; ne vo ket lamet diganimp..."

Talvezout a ra ar c'homzoù-mañ moarvat e chom an emsaver dieub bepred da heuliañ o c'halvedigezh daoust ma

ne c'hell ket nac'hañ houmañ hep en em nac'hañ e unan. Lavarout a ra ar voereb bepred, oc'h ober anv eus "bugale an aer" (ar re o deus dibabet ar frankiz hag an eurvad) enebet ouzh "bugale an douar", "an dud sioul, an dud peoc'hus ha didrabas" :

"Perak an digarantez-se ouzh ho kerent? ... Peogwir omp bugale an douar hag i bugale an aer. Peogwir omp preñved hag i balafenned. I a oar dibab. N'ouz-omp-ni nemet mont gant hon hent..."

Ha kement a boan evit petra ? Evit netra, moarvat, daoust ma engalv arskrivagner e-lec'h-all "Doue ar ouenn" evel an emsaverion gentañ pe ar garantez evit ar geizh ; e gwirionez ne c'hell ket kandreizhañ e asant-efi d'e donkadur gant abeg gwirion ebet. Marteze, an arbenn sirius nemetañ d'un emsaver pleustrif an emsav eo mirout e zellid-den, evel m'eo meneget e-barzh ar varzhoneg "Al lestr", pe c'hoazh al lorc'h "al lorc'h didrec'hus" eus "Pirc'hirin ar Mor" a zo deuet amañ da vezañ :

"lorc'h euzhus ar re izel a oar e vint izel atav ; lorc'h heugus n'en deus d'en em vagañ nemet aberzh, dlead, dienez, lorc'h ar gontronenn na c'hell bevañ nemet diwar breinadur..."

Evitañ da asuriñ pelloc'h ez eo "bugale an douar" "feulsañ, tñerañ tud an douar" e ranker anzav n'eo ket gwall skedus ar poltred eus an emsaver a zo treset er pezh-c'hoari. A-benn ar fin, hervez ar patrom-mañ, e vefe hemañ un den digempouez ha na oar ket emaozañ ouzh ar vuhez wirion ha na c'hell, dre se, tañva levenez wirion ebet "hep ma ve saotret a c'hwervoni" e-giz m'eo skrivet e-barzh "Gwarizi Vras Emer". E gwirionez ez eo ar skrid-mañ unan eus ar re c'hwervañ eus rummad "an arvar hag an dic'hoanag", c'hwervoc'h eget "Pirc'hirin ar Mor" hag oberennoù ar brezel ; er c'hontrol, evel m'hon eus merket

meur a wech e-lec'h-all, un doare sederni a bar en oberennoù savet en harlu ha zoken e-barzh "Mari-Vorgan", marteze peogwir e oa pellaet an emsaver diouzh tachenn ar stourm end-eeun. En ur stumm eta e verk ar pezhig-c'hoari-mañ barr-izelañ ur prantad digalon a echuo e fin ar brezel.

\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$\$

"UR BUGEL A ZO GANET"

Tennañ a ra "Ur bugel a zo ganet" da "Fest al leue lart" dre m'eo tennet an danvez anezhañ diouzh an aviel ivez ; e devoud ez eo awenet ar pezhig-c'hoari-mañ gant darvoud buzhudus Nedeleg, nemet en deus ar skrivagner breizhekaet an endro anezhañ o reiñ anvioù brozhañ onek da dudennoù pennañ an oberenn, Palestiniz o vezañ troet da Vrezhoneg. Netra gwall nevez e kement-se : er grennamzer e veze gwisket tudennoù an Istor Santel e dilhad o amzer gant an arzourion o deus kizellet hor c'halvarioù. Ober a ra Roparz Hemon, a-hend-all, eus ar skrid-mañ ur "mister", oc'h ober dave d'ar grennamzer dre implijout ar ger-se. Evel e-barzh "Dour ar C'halvar" a oa graet anezhañ ur mister ivez, e kejer er pezh-c'hoari-mañ gant inosanted hag inosantezed a-verz spisoc'h ar wirionez eget ar re all. Lola, an inosantez eta, an hini eo a anavez ar Werc'hez Vari, Sant Jozeb hag ar Mabig Jezuz en ur c'houblad peorion o vont en hent gant o babig ; hi an hini eo he doa spurmantet ivez ar Steredenn a-ziagent.

"Gwellet em eus ar Mabig Jezuz war ar plouz," emezi. Ha pelloc'h e lavar : "An dud dinoaz a welo Doue..."

ur bomm hag a laka da soñjal e bommoù all damheñvel ster e-barzh "Dour ar C'halvar". Evit anavezout an diouganerion eta e tleer bezañ distag diouzh trubuilh ar bed-mañ. Setu pezh a zisklerier

a-hend-all e dibenn ar pezh-c'hoari :

"Hag ar re-se o deus sellet ; gwolet avat n'o deus ket. Dall eo ar vaouez kozh gant an imor hag ar c'hwervoni. Dall eo an daou zen yaouank gant levenez ha leunder ar vuhez..."

Arabat e vefe avat, adarre, reiñ d'ar skrid-mañ ur ster relijiel ha n' en deus ket e nep doare. An diouganerion ez eus anv anezho ne zegasont e gwirionez kemennadurezh ebet a-ziwar-laez. N'eus anezho nemet emsaverion o tiouganerion ur bed nevez, ur bed douarel rik avat ha n'en deus ere ebet gant un trabed bennak. Pep emsaver a gomz en anv Doue eta, evel m'en embann Lola e fin ar pezh-c'hoari adarre:

"E nozvezh Nedeleg, kement paour a red an hentoù eo Sant-Jozeb ha kement paourez a red an hentoù eo ar Werc'hez Vari ha kement bugelig astennet war ar plouz eo ar mabig Jezuz..."

Moarvat e c'hell an arroudenn-mañ lakaat da soñjal en ur pennad eus an aviel e ser Deiz ar Varn e-lec'h ez eo kendaonet ar re n'o devo ket gouezet anavezout ar C'hrist e kement kaezh a zo hogen kounaat a ra ivez diwez drama Jakez Riou "Nevenoc-Oc" e-lec'h e ra ar skrivagner-mañ un "Nominoc" eus kement foeter-hent en deus stourmet evit ar vro. Anat eo kerentiezh an div oberenn. Kredapl en devoa Roparz Hemon lennet pezh-c'hoari Jakez Riou - embannet e 1941 evel "Ur bugel a zo ganet" - a-raok sevel e hini. Ouzhpennañ a c'heller ez eo gwellwelus an oberenn-mañ e-keñver ar re a zo bet savet en he raok er prantad teñval-se. D'ar marc m'he skrivas e c'helle Roparz Hemon spiñ e oa echu marevezh an divrud hag an dismegañs hag e oa an emsaverion o kerzhout da vat war-du ar pal. A-barzh pell he dije anavezet ar Bobl he zud-veur, ar re odoa stourmet et eviti er skeud, e-pad bloavezhioù, hep gouzout dezhi. Ar goanag-se eo, moarvat, a ziverzer er pezhig-c'hoari-mañ penn-da-benn.

"ROPERZH EMMET"

Embannet e voe an drama a zo e dalbenn "Roperzh Emmet" e div lodenn ; an hini gentañ a zeuas er-maez e-barzh niverenn 165 GWALARN, e miz Mae 1944 a voe niverenn diwezhañ ar gelaouenn ; moulet e voe an eil lodenn e-barzh niverenn 10 AL'LIAMM, e miz Here 1948, ouzhpenn pevar bloaz war-lerc'h. Gwirheñvel a-walc'h eo avat ez eo bet savet an oberenn penn-da-benn d'an hevelep mare, da lavarout eo, e dibenn ar brezel, a-raok ma voe dizalc'het Breizh gant an Alamaned. Pouezus eo merkañ an deiziad-se rak n'eus ket tu da gompren ar pezh-c'hoari-mañ hep gouzout pe da vare ez eo bet skrivet : e diwez ar brezel, pa oa anat da Roparz Hemon e oa an darvoudoù o vont da ziskar kement en devoa klasket sevel er bloavezhioù a-gent. Diavaezet en devoa dija e anken dirak an dazont en ur brezegenn en devoa distaget e Gwengamp, en diskar-amzer a-raok, e-kerzh un emvod eus ar Framm keltiek hag a voe embannet neuze war ar gelaouenn ARVOR. A-ratozh eo en deus dibabet ar skrivagner testenn an Iwerzhonad, Roperzh Emmet, barnet d'ar marv gant ar Saizon evit bezañ intent eta ar brezegenn a laka e genoù Roperzh Emmet da geñver e brosez evel an hini en dije karet Roparz Hemon distagañ e unan dirak e varnerion, ha na zistagas ket e gwirionez p'en devoe tro d'henn ober, evit abegoù lies-seurt a-hend-all hag a zo aes da empennañ.

Da eo menegiñ un darn eus ar brezegenn-se, da vihanañ, evit merzout penaos e klot gant ar plegemoù m'en em gave Roparz Hemon enno, e nevez-amzer 1944. Soñjal a rae ar brogarour neuze e vije tamallet e gaou ha dismegañset gant ar vistri nevez a oa o vont da gemer ar galloud en-dro e Breizh :

"AN den a varv. An eñvor anezhañ a chom bev. Evit ma vo doujet va eñvor gant va c'henvroiz e fell din en em zidamall...
Touñ a ran n'em eus biskoazh klasket nemet diac'hubiñ va bro diouzh ar

gwaskerezh spontus he deus gouzañvet
re bell. Ha kredif a ran, daoust da
bep tra, ez eus c'hoazh a-walc'h a
nerzh hag a unvaniezh en Iwerzhon
evit tizhout ar pal-se...

Ho pro deoc'h-c'hwi, emezoc'h, a zo
bro ar frankiz... Keit ha ma vo un
teod em genoù da zifenn va brud, hem
difenn a rin.

Lavaret eo bet on bet e gopr ar C'hallaoued... Nann, n'on bet e gopr nikun. N'em eus bet c'hoant ebet nemet derc'hel va lec'h e-touez dieuberion va bro, nann evit gounit arc'hant hag ur garg uhel hogen netra nemet evit gwelout va bro digabestr.

Va brud a zo bet pep tra evidon... Ma klaskfe ar C'hallaoued ober en Iwerzhon ar pezh a ra ar Saizon e savfen a-enep dezho. Va menoz ne oa ket degemer mistri nevez hogen argas mistri gozh...

C'hoazh e tamallit din ar gwad a zo bet skuilhet er stourm etre ar re wasket hag ar waskerion. Ma n'eus nemet an dra-se da damall din n'em eus ket aon d'en em ziskouez dirak Doue. Ha petra eo an tamall-se diganeoc'h-c'hwi a c'hellfe neuial er gwad hoc'h eus lakaet skuilhañ ma vefe dastumet..."

Sklaer a-walc'h eo e vefe ret erlec'hiañ ar ger "Breizh" ouzh "Iwerzhon" hag ar ger "Alamaned" ouzh "Galmeur" a vrogarour all o devoa klasket tennañ o mad eus dalc'hidigezh ar vro gant an Alamaned e-pad ar brezel diwezhañ evit kas war-raok an Emsav.

Lavarout a c'heller a-hend-all he deus an oberemmañ an dalvoudegezh politikel-se dreist-holl. Evit ar peurest ez eus anezhi ur pezh-c'hoari dezrevell istor ha livañ kevredigezh. Er c'heñver-se ez eo dedennus an eil lodenn, kentoc'h; enni e roer ur poltred resis, buhezek ha leun a gizidigezh eus an tudennoù pennañ. Bourc'hizion Iwerzhon dibenn an triwec'hvet kantved ha deroù an 19vet en em ziskouez eno en o stumm hoalusañ; tresoù an itron Gray, da skouer, a zo termenet mat, gant un tamm mousfent zoken; ur vazhvalan eo an dudenn-mañ hag hi a ziskleir, da skouer:

"Un intañvez, pa ne gouezh ket en devosion, a rank klask ur pried dezhi hec'h unan pe glask priedoù d'ar re all. Pa ne ra ket an tri war un dro... War ar c'hwec'h n'eus bet nemet un divorzh..."

Kounus eo ivez doare ar brogarour iwerzhonat repuete Roma abaoe bloavezhioù ha bloavezhioù ha na soñj e gwirionez nemet en e vro, klañv ha maz eo gant an droughimez:

"En Iwerzhon e soñjan noz-deiz... Dre se e kav dezho ez on kollet er c'houmoul hag el loar. Va doare-me eo da vevañ em bro, ha me en harlu..."

Seurt tro-spered, moarvat, a c'helle bezañ komprenet gant Roparz Hemon en devoa asantet da vevañ en un harlu peurbadus en Iwerzhon.

N'eo ket heverk temzoù-spered an tudennoù arall, daoust maz eo talvezet mat aergelc'h ar metou bihan bourc'hiz a vrogarourion iwerzhonat divroet da Roma, a vourr o selaou tonioù kozh iwerzhonat hag o komz eus amzer dremenet ar vro. Sara, danvez-pried kozh Roperzh Emmet, zoken, n'eus anezhi nemet ar plac'h yaouank romantel ha na c'hell ket disoñjal an haroz he deus karet: mervel a ra diwar ar c'heuz d'ar brogarour en deus roet e vuhez evit ar vro.

Arabat e vefe eta klask ur memnoz kuzh bennak en oberenn-mañ a chom divizel ha kemplegus a-walc'h e meur a geñver hogen a zo ivez unan eus ar re aesañ ha dudiusañ da lenn ha da zisplegañ moarvat.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§

"BINIAOUER AR GLAV HAG AN HEOL"

Ar pezh-c'hoari-mañ, embannet e-barzh niverenn 18 AL LIAMM, e miz Genver 1950, a zo dizunvan a-walc'h he doare. Savet eo ar gevrenn gentañ anezhañ e yezh-plaen hag an eil e gwerzennoù eizhsilabennak. Da stagañ ez eo da brantad ar goudevezh-brezel hag awenet ez eo gant an darvoudoù buhezet d'an oberour etre 1940 ha 1944. Padal ez eo disheñvel bras stumm ar "Biniaouer" diouzh hini "Roperzh Emmet". Distroet eo ar skrivagner en dro-mañ d'ar c'hoari ar rouezennel ha barzhoniell a zo anataet, dres, gant implij ar gwerzennoù e-glz ar c'hrennvrezhoneg a zo arveret ivez en eil lodenn an oberenn (evel e "Dour ar C'halvar" end-eeun).

Evel m'hon eus merket, emañ danvez ar pezh-c'hoari e darvoudoù ar brezel. O reiñ Roperzh Emmet da voulañ, an eil lodenn anezhañ, da vihanañ, en doa resizet Roparz Hemon peseurt stourmerion bet fuzuilhet gant ar pennad-urezhioù gall war-lerc'h ar brezel a oa en e spered p'edo o sevel e oberenn. En dro-mañ ez eo kredapl e ra ar skrivagner dave d'ar baotred yaouank a zo deuet d'an Emsav dre hent ar 'folklor' hag o deus kroget gant ar stourm dre c'hwezhañ en ur biniou kent emouestlañ e kevrennoù arvarusañ an Emsav e-pad ar brezel.

Daoust ma c'hoarvez lodenn gentañ ar pezh-c'hoari en un endro voaz - un ostaleri - e chom difetis hag hollek an tudennoù, a-ratozh eveljust, pep hini oc'h en-korfañ ur rummad bennak : an Tad a zo kement tad zo kollet ur mab gantañ evit ar vro ; an hendraour a zo kement ledensaver na wel e Breizh nemet danvez mirdi ; ar c'hile

a zo ar mignon, dre vras ; ar plac'h, an danvez pried a fell dezhi sevel un tiegezh ; ar plac'h all, ar serc'h en em stag tro-ha-tro ouzh ar gour-mañ-gour. An holl dudennoù-se a zeu, a bep eil, da zisplegañ petra a soñj-ont diwar-benn an haroz yaouank hogen hini ebet n'eo gouest da gompren e uhelvennad ha, nebeutoc'h c'hoazh, da lodañ e donkadur. Ar re-se holl a zo gounezet d'ar C'hallaoued ; en un doare arouezius meurbet a-hend-all en deus Roparz Hemon zoken roet d'an hendraour an anv a "vBimbochet" :

"Va lezit d'en em ambrog dirazoc'h : Bimbochet eo va anv, kelenner, ezel eus an ensavadur-meur..."

Notomp n'en deus ket haroz an oberenn kollet e vuhez el lodenn gentañ ; lakaet en deus en e bem hepken heuliañ hent kalet an dispac'h. Ne weler ket anezhañ zoken ; derc'houezet eo e vezañs gant ur biniou lezet war ur gador hag a zeu da vezañ arouezenn an emsav yaouank e-pad ar brezel. Lavarout a ra an Tad :

"Tellout a ra dezho en em gannañ...
Me a garfe terrañ ar biniou-se."

Hag an Hendraour da respont :

"Ne vefe ket ur c'holl bras peogwir n'eo ket kozh..."

Dre ma tegouezh an tudennoù an eil war-lerc'h eben war al leurenn e teuomp da anavezout buhez ar bro-garour hag e zarempredoù gant ar re nesañ dezhañ. Hini ebet, evel m'hon eus notet, ne venn e amheuliañ en emgann. An hini a gar anezhañ zoken, ar serc'h, ar "Plac'h All", a ziskleir :

"Me ned an ket d'ar brezel... evit karout ha reiñ plijadur on ganet..."

Ne c'hell ket chom gantañ eta. Hogen n'eo ket gouest an danvez-pried, ar "Plac'h" da garout ar "Biniaouer" kennebeut all, na d'e harpañ en e stourm

evel m'en diskouez he c'homzoù :

"Ma vefen kreñv a-walc'h pe dibocll a-walc'h evit mont d'e heul dre an hent en deus dibabet e vefe lavaret gant an holl, ganeoc'h end-eeun, e rofen un testeni a garantez... Bevañ a fell din... Ur vuhez sioul, un ti, ul liorz, ar marc'had, ar gegin : graet on evit ar vuhez-se, evit ar vuhez-se hepken..."

Da gala-mae, koulz ar yaouankiz, ar goanag hag ar bromesa e tremen an arvest kentañ. Kala-goañv, koulz ar c'hañv hag ar goañv, a zo degouezhet pa grog an eil arvest a zo skridaozet e gwerzennoù diouzh giz ar brezhonég krenn, dezho klotennoù diabarzh ; se hon eus merket uheloc'h. D'ar mare-se ez eo marvet an haroz. Heuliañ a ra ar skrivagner an hevelep steuenn hag an arvest kentañ, da lavarout eo, dont a ra pep tudenn adarre da zisplegañ he soñj diwar-benn an haroz. Evit gwir, ez eo kempennet an arvest-mañ evel ur varzhonég a laka da gounañ dibenn "GURVAN", dezhañ an hevelep aergelc'h trabedel hud, hag, ivez, en arroudennoù zo eus barzhonegoù kreiz ar brezel. Ne ra "Hendraour", da skouer, nemet ezgeriañ savboent ur prederour skiantelour na zegemer burzhud na dreistnat-ur ebet ha n'eo ket evit en em vataat diouto en abeg da se. Adarre e kejom gant ar mennoz ez eo miret ar burzhudoù d'ar "Geizh" eus ar werin o deus a-walc'h a feiz :

"Tort pe vezvier pe gouer paour e ranker bout da vout touellet gant ur voutidig... Pep semeilh a skamp dirazon ; kement spontailh zo a spontan !

Padal, goude bezañ erruet gant "Tad" a zo war glask kelan e vab lazhet gant ur boled da darzh-an-deiz :

"... Dirollet oa e spered, a gave din..."

ez eo tizhet "Hendraour" gant ur barr sklerijenn dreist-natur ma klask en em zifenn a-enep dezhi :

"Sed ar burzhud o tont warnon. Met an hud-se ne blij din nemeur. Mar ne chom an den a skiant difrom kaer penaos e vo gantañ sklaeriet (1) pe c'hoazh disklaeriet Sekred bras an Natur..."

Bepred e nac'h "Hendraour" asantiñ d'ar burzhud. Ober a ra anezhañ pelloc'h, en ur ober gant yezh stambouc'het un disterañ eus barzhonegoù kreiz ar brezel :

"... Un douellidigezh, n'eo ken, ur sebez, ur reze, un impentadem, ur pennad froudenn, ur mezevelladur, ur c'hlaouenn, un treant pe ur strop, ur bad, ur gaouad trenobi..."

Hogen daoust hag afer hon eus ouzh ur gwir pezh-c'hoari. E gwirionez, n'eus drama ebet, n'eus istor ebet e-barzh ar "Biniaouer" (gwir eo ez eus ivez ur c'hoariva europat arnevez dizrama a-grem.) Pep a em-ziskouezadem a ra an tudennoù en eil arvest evel er c'hentañ, an eil war-lerc'h eben : Tad, Hendraour, Kile; hemañ n'en deus ket gallet heuliañ an Haroz penn-da-benn; e drubardet en deus evel ar re all ; hag a-gevret gant an Tad en em c'houlemont :

"Daoust d'hor glac'har don, ha biken e vimp pardonet?"

Koñvertiset eo an holl eta gant skouer ar Gouron a zeu da vezañ eta un doare Krist d'e dro. Kile a anzav :

"Ur c'henn espar dreist poell ha meiz a gouezh warnon..."

"An usved o tigeriñ ken na gradan"

(1)Notit ar c'hoari-gerioù : sklaeriet - disklaeriet...

'maon hanter en neñv hag hanter
war an douar ; ouzh va gervel
mouezhioù anav..."

En usved avat ez eus estreget ar baradoz ; an
ifern a zo ivez ha merzet eo gant an tudennoù a vez
neuze pegen vil eo o ene. Setu taolennadur an Ifern
gant "Tad" :

"Aze ned eus
nemet pennoù digort, euzhik,
o skrignal, o kuzulikat,
dent melen ha daoulagad gwenn
e don eskern diskroc'henet ;
goulioù digor,regredus,
linek, a zivilh el lusem..."

(ur seurt taolennadur eus an "Ifern" a gaver ivez e-barzh
GWARIZI VRAS EMER a-hend-all).

Hendraour avat an hini eo a ziskleir neuze
perak eo bet kastizet an anaon daonet. O komz anezhañ
e unan, an arvarour touet, e lavar :

"A ene, lorc'h ' zo bet ennout
oc'h arvariañ dalc'hmat...
studiet em eus ha bevet
n'em eus e doare ebet..."

Barn a ra neuze ar spered skiantel a zegas ar
sec'nder kalon :

"Atav serriañ dor va c'halon
ouzh ar mad hag ar wirionez...
... Atav daeañ
kement doue ' zo, dianav
hag anavhag anat. Kavet
ec'h eus, Biniouer hegreidik,
an nor d'an dieubidigezh..."

Tu a zo da geñveriañ ar pennad-mañ ouzh
arroudennoù zo eus "Pirc'hirin ar Mor" e-lec'h emañ
ar "Pirc'hirin" o taeañ Doue e deroù ar varzhoneg,

da skouer ; tamallet eo ivez ar boellegouriezh feuls
a zo enebet aliesik e-barzh ar barzhonegoù ouzh gwirioù
ar galon ; er gwerzennoù-mañ, dres, e lavarer deomp ez
eo arabat da unan plegañ d'e spered ma fell dezhañ bezañ
salvet : petra a zo maoc'h diboell avat eget da unan,
dres, aberzhiñ e vuhez ?

Hogen pec'hedoù all a zo kendaonet, an orged,
lakaomp, gant "Plac'h all", ar serc'h he deus klasket
lorbiañ ar Gouron hag e zistreiñ diwar e hent :

"Karantez, ya, nozvezhioù tomm,
orged ha c'hoarzh ha ne chom ken
nemet an heug..."

"Ha ni, a-steud, a-drak
marvoret evel bezhin flaket
war an traezh..."

Kile a zeu neuze da gofez, adarre, e laoskentez
hag e zigalon, e zistervezh, daoust d'e vennadoù-meur ;
netra ne c'hell ober hep skoazell ar Gouron :

"Hon Tonkadur
dimp, tud diister, eo bout sturiet
gant ur sklerijenn veur...(1)
... tommañ evel peorion
ouzh tan un ene..."

Hogen ar skouer-se zoken n'eo ket evit e warded :

"Ha setu
va reuz : bout strivet en tu-hont
d'am ene paour-me ; 'n ur vont
dall ouzh da heul, stourmer, da vale
dre'n diarroz serzh, touellus
nemet d'ar re ' zo diuzet,
dalc'het gant Doue. Flastret on."

Nikun eta ne c'hell tizhout an harozerezh hag ar
santelezh hep ur skoazell a-berzh Doue ha na vez bet
roet d'an holl.

(1) Amañ ez adkavomp tem an "Haroz". Kv. Troidigezh diwar
skridoù Carlyle.

Erfin Tad ivez, a zo deuet emouez ouzh e bec'hed ivez hag a zo gouest, a-benn ar fin, da derriñ ar chadenn e stage :

"Ha padal e ouien ervat em bije freuzhet ar chadenn a steuen. O, planedenn yud a ra dimp karout e duder (1) hon emgarantez ha terriñ an teñzor a oa dimp prizius dreist ar bed holl..."

Merzout a c'heller n'he deus ket eil lodenn ar pezh-c'hoari kalz tra da welout gant an hini gentañ. Gwir eo ivez ez eus tremenet ur pennad mat a amzer a-barzh ma vije peurechuet al labour boulc'het gant ar skrivagner e Paris. Moarvat en devoa Roparz Hemon empennet an oberenn, da gentañ, evel ur skrid dam-istorel a vije bet awenet en ur stumm bennak gant darvoudoù ar bloavezhioù 1940-1944, evel m'en diskouez an talbenn "Ar biniaouer...". A-c'houde-vezh, moarvat, ez eo emdroet mennad ar skrivagner war e oberenn ha klasket en deus ledanaat an dremmweliad hag holl-ekaat an destenn anezhi. Graet en deus ag ar brogarour breizhat marv evit ar vro patrom an Den skouerel, an Den en e uhelañ hag en e c'hlanañ (kv. "An aon rak bezañ Den" e-barzh "GWARIZI VRAS EMER"), un doare Krist nevez nemet adenkorfet e kement haroz a gas e stourm betek an emaberzh klok. Un doare barzhoneg kravezel e vefe eta eil arvest ar "Biniaouer" hag an tudennoù eilek n'o deus gwisket o ster diwezhel nemet dre maz ae war resisaat aroueziad ar penntudenn. "Hendraour", da skouer, goude bezañ bet dero'houezer al ledemsaver gallgar a zo deuet da vezañ dileuriad ar c'hefredour disec'het e galon en devoa Roparz Hemon aon rak bezañ.

Erfin, evezhiañ a c'hello unan penaos e par evit ar woch gentañ un doare gwellwelouriezh e c'hoariva ar skrivagner. Rak gwellwelus eo meizadur an emsavelezh er skrid-mañ; tro a re d'ar gouron da ziskouez e harozerezh. Goude bezañ bet toullbac'het e-pad bloaz hag arvestet

(1)Notit an enebadur "karout - emgarantez. Evel en Aviel, ret eo en em goll evit en em salviañ.

ouzh marv pe zroukverzh meur a gavandad ez eo deuet Roparz Hemon da gompren e oa dister ha diboell a-walc'h poan spered ar "Pirc'hirin": dreist d'an eurvad eo ar vuhez.

E-giz m'emañ ar pezh-c'hoari ez eo ken dic'hallus e zisplegañ ha pennadoù diwezhañ "GURVAN". A-boan ez eo ar skrid-mañ ur pezh-c'hoari. Ret eo anzav e hafval an oberenn-mañ bezañ digempouezet, dizunvan hag amparfal un disterañ, diouzh ma ne glot nag an talbenn nag ar stumm gant testenn gentañ ar pezh-c'hoari daoust d'an aked anat en deus lakaet ar skrivagner en e labour. Ne gav ket deomp deomp zoken e tegas ar gwerzaouerezh krennvrezhonek muioe'h a aesded pe a hesoniezh d'ar varzhoniezh. Ret eo anzav ez eo gwall rouez ar skrivagnerion o deus arnodet a-zevri pleustriñ war arz kemplezh barzhed ar grennamzer; Roparz Hemon e unan n'en deus graet nemet dre zegouezh.

Kement-se holl ne vern ket kalz a-hend-all goude holl rak ampartiz ar skrivagner, pinvidigezh e yezh, donder ha gwirionder e awen a zo a-walc'h da reiñ d'an oberenn-mañ un dalvoudegezh dibriz.

\$

"AR BANK-OALED"

Gant ar "Bank-caled" embannet war niverenn 37 "AL LIAMM", meurzh-Ebrel 1953, ez eo distroet Roparz Hemon d'ar c'hoariva poblek m'en devoa pledet gentañ en ur stumm bennak e deroù e redad skrivagner. E keñverioù zo e tenn "Ar bank-caled" da "Lina", da skouer, rak o daou e lakaont war al leurenn tud eus ar bobl, ar martolod kozh bet e servij ar verdeadurezh vrezel gall, lakaomp. Poblek eo, a-hend-all, yezh ar "Bank-caled", enni gerioù a seurt gant 'jardin', 'partout', tost da barland Leon; lavaret e vefe e klask Roparz Hemon er pezh-c'hoari-mañ digoll yezh lennek ar "Biniaouer". E gwirionez e laka ar pezh-

-c'hoari-mañ da soñjal e pezhioù-c'hoari Meavenn o livañ kelc'hiadurioù poblek e Brest, da skouer.

En abeg d'an aergelc'h poblek-se, marteze, en deus meret ar skrivagner en oberenn-mañ un destenn a c'hellfed ober anezhi un destenn a werinoniezh. Evel er gontadenn "Ho kervel a rin en noz" e ra ar skrid-mañ dave da vojenn an Ankoù. Adarre e klevomp kontadenn an den yaouank digalon a lorb ar plac'h yaouank kaezh hag he dilez a-benn ar fin evit ober un'eured a arc'hant' pe war un digarez all, un destenn hengounel maz eus unan er gevredigezh plouezet a Vreizh-Izel ergentaou. Er pezh-c'hoari-mañ ivez adarre ez eo dic'haouet an drougoberoù gant ar re o deus o sevenet, evel ma oant dic'haouet gant ar vugale e-barzh "Ho kervel a rin en noz". En diwezh eta e teu Gwilh da c'houlenn Suza e dimeziñ goude bezañ bevet 40 vloaz pell diouti, pezh a zo ur pennadig amzer. Kement-se a zo ur"burzhud" graet gant Elen, amez-erez kozh an ti e-lec'h ez eo deuet dre fazi ar c'houblad tud nevez, Mari ha Jakez, gant ar soñj e oant erru el lojeiz o devoa feurmet. Ar vugale eo a zo eta a nevez benveg an Tonkadur, evel maz int er gontadenn; hogen, ivez, an tasmant a bourmen bepred e liorz h an ti hag a zo, evel en oberenn all, mouezh ar goustiañs gant ar re gablus, nemet e fellfe d'ar skrivagner reiñ deomp da gompren e c'hell an Anaon hor c'heleñn o vezañ maz int glan a bec'hed an douar.

An aergelc'h marzhus ha 'kafunet', espar ha pemdeziek war un dro eo a zo perzh heverkañ ar pezh-c'hoari kontadenn-mañ. Moarvat ez eo arabat klask er "Bank-caled" - na kennebeut en oberenn ar skrivagner dre vras - ur brederouriezh pe un drabedoniezh kempoell bennak. Ne fell da Roparz Hemon adarre nemet eztaoliñ ar goanag ez eo gallus ar"burzhud" marteze - kv. "Dour ar C'halvar" - ez eo gwir, marteze, kredennoù ar bobl, - hini an amzer-se atav - hag ez eo gouest ar re vary da bleidiñ gant ar re vev : un arvez eus "relijion ar Gourdadou" a gawfemp eta er pezh-c'hoari-mañ, ur wech ouzhpenn.

Ne gav ket deomp ez eo bet c'hoariet biskoazh an drama-mañ. Talvezout a rafe ar boan, moarvat, rak discourt eo ar merzad a ro d'al lenner gant e gemmesk a faltazierezh hag a wirliverezh resis ha kempred war un dro dro ; reiñ a ra ar skrivagner munudoù pervezh diwar-benn ar gevredigezh a vremañ, da skouer, roll ar gen-skoazellerez er pezh-c'hoari ; damziskouezet eo ivez enkadenn al lojañ e Breizh - evel e Kornog Europa - er bloavezhioù pemont.

Gant an oberenn-mañ ez echu oberenn dramael Roparz Hemon. Enk a-walc'h ez eo ha bez e c'heller a-boan ober anezhi ur c'hoariva, evel m'hon eus merket meur a wech. Moarvat ne gavas ket d'ar skrivagner e talvezo ar boan kenderc'hel da sevel pezhioù-c'hoari ha na c'helle lakaat da zisplegañ e nep doare. D'ar skingomz, e-pad ar brezel, omp dleour, marteze, d'ar pezhioù-c'hoari diwezhañ, ma lakaer a-gostez un nebeut 'divizoù' aozet evit ar c'hoariva margodennoù hag embannet er "BED KELTIK" er bloavezhioù c'hwegont.

+++++

"ALANIG AN TRI ROUE"

Moulet eo bet "Alanig an Tri roue" nebeut amzer war-lerc'h ar brezel, an eil brezel, e 1950, e stumm ul levrenn skeudennaouet embannet gant SKRIDOU BREIZH, an ti-embann a lakaas e gwerzh an darn-vuiañ eus al levrioù brezhonek a zeuas er-maez etre 1942 ha 1950 end-eeun.

Adarre ez eo bet skridaozet an oberenn-mañ e "brezhoneg eeun". Moarvat e oa anezhi, a-hervez, ur gontadenn evit ar vugale (bugale a zo an harozed anezhi); hogen kredapl eo e soñje da Roparz Hemon e vije lennet, dreist-holl, gant brezhonegerion dizesk diwar ar maez(1); pezh en diskouezfe a-walc'h ez eo implij ar yezh eeun, na petra, hogen, ivez, arveradur ereadurioù poblek zo, hini ar stagell "evit" e-lec'h " eget", da skouer, war-lerc'h derez-uheloc'h an anv-gwan - ha na gaver nemet er skrid-mañ penn-da-benn da oberenn Roparz Hemon, pe c'hoazh kemmadurioù "poblek"zo, evel hini "tri garr-nij" ha na gaver ivez nemet er skrid-mañ, ivez.

Bremaik hon eus lavaret e oa bet savet an oberenn-mañ e sell da vugale vrezhoneger; reisoc'h e vefe skrivañ e kaver e-barzh "Alanig an Tri Roue" un istor bugale evit ar re vras", - moarvat evel e-barzh kontadennoù Andersen e unan (bet embannet gant Roparz Hemon) rak ne c'heller tativa da vat an oberenn-mañ anez en em vataat eus ul lennadurezh hag ur stuziadur ha na gaver ket nemer hiziv an deiz e-touez an dud en oad koulz hag e-touez ar vugale. E devoud en deus roet Roparz Hemon e-barzh pep pennad eus ar romant-mañ a faltazi un treuzskrivadur eus pennadoù zo eus an "Istor Santel", o kemmeskañ da vat elfennoù ha doareoù an henn-amzer viblek gant re an amzer vremañ. Peseurt talvoud-

(1) Ne gav ket din e voe gwerzhet al levr-mañ kalz en tu-hont da vetou an "emsav"; da lavarout eo ne voe prenet, evel boaz d'ar mare-se, nemet gant un nebeut kantadoù a dud. An droukwerzh-se eo a vroudas R.H. da zilezel ar yezh eeun (e-barzh "AN TRI BOULOMIG..." ne ra mui ganti.

egezh d'an treuzskrivadur ha d'an dic'hizadur-mañ eus an Istor ? (1) Ha, da gentañ, daoust ha bez e c'heller reiñ un dalvoudegezh resis dezho ? Moarvat e c'heller rak e meur a oberenn faltazi all en em ziskouez seurt "direuziekadur" eus an istor, e-barzh kontadennoù berr zo evel hini ar "morgad" huñvreet gant Tonton Paol ha na oa c'hoarvezet nemet **etre** bigi paper ; ivez, eveljust, e-barzh "An Tri Boulomig Kalon Aour" a zo eus an hevelep rumm hag "Alanig an Tri Roue". Anadiñ a ra an direuziekadur-se eus an Istor e-barzh "Lazhadeg an Inosantezed" (taolit pled ivez ouzh ar c'hoari gerioù, goapaus) ha n' n'eus anezho, a-benn ar fin, nemet merc'hodennoù c'hoar Alanig. Krediñ a rafe a-walc'h da unan eta n'en deus ket an istor kement-se a bouez ha n'eo ket ken fall se ken-nebeut an dud a gemer perzh, dre zegouezh, ennañ, o seveniñ, a-wechoù, ar gwashañ torfedoù ; ha lavarit en diwez, eta, peseurt kemm a zo etre natur al lazhadegerion grouadurioù hag hini al lazhadegerion verc'hodennoù? An eil re koulz hag ar re all a sent ouzh an hevelep anien hag an hevelep bondougoù (1). Daoust ha diavaezañ a rafe ar skrivagner amañ ar spi e teuy an oberiadennoù istorel da vezañ arouezennel ha lidadurel hepken, lidouriezhel koulz lavaret ? E gwir, perak lazhañ tud evit talvoudoù a vez bepred o kemm-digemm ? Daoust hag an Denelezh he deus kement-se a bouez ? Da c'hoarierion - rak an istor n'eo nemet ul leurenn c'hoari - n'ez eus nemet merc'hodennoù c'hoar Alanig ha soudarded ploum e genderv Loeiz (hag evel e-barzh "An Tri Boulomig Kalon Aour" ez eo deuet al loened c'hoarielloù da vezañ loened gwirion. kv. ar pennad 7. "Arc'h Noha").

Diouzh un tu all e tebarzher d'an tudennoù boutinañ un dellid istorel na n'eurket boazet da zereñ

- (1) Gant hevelep dic'hizadur eus an Istor e kejer e-barzh "Marc'hekadenn Vimbochomaros" a echu an danevell "An Aotrou Bimbochet e Breizh".
- (2) Seurt savobont a vefe re zangorel. "Egile" a zo anezhañ ivez. Kv. An arguzerezh a-du gant ar sioc'hanerezh hiziv.

dezho er vuhez bemdez. Tintin Fina a zeu da vezañ Ester; Tonton Paol en em gemmesk gant Ashasveruz h.a. Kemer a ra an tudennoù all eus ar gwirvoud pep a anv barzhonius, an Dimezell Elizee, skolaerez Alanig o tont da vezañ Eliza hag o tiskuliañ kalz splannoc'h he gwir anien dre al lezanv-se : dodenn an eil personelezh hag an eil buhez eo a bar amañ ivez, gwel-neuziet avat en dro-mañ (kv. ur "Ur bugel a zo ganet"); un dodenn all a vefe hini an "huñvre" ken gwir hag an "istor" a ziverzer ivez e-barzh pennadoù zo eus "Mari-Vorgan" pe e-barzh "Tangi Kerviler" penn-da-benn.

Dic'hizañ, direuziekaat, mojennekaat an istor penn-da-benn eo a ra Roparz Hemon (dispontelaet eo "sorserez Endor" ha n'eus anezhi nemet ur 'varc'hadourez pesked' ha "Pesk Jonaz" en em dreuzfurm e 'Pesk Ebrel'); lemel o ster orin digant an darvoudoù a ra ar skrivagner (kv. an implij a denn diouzh ar Vibl pe an Aviel en e c'hoariva) ha lakaat war an hevelep pazenn an "Istor Santel" hag ar "Mil Nozvezh hag Unan" pe... "Jenovefa a Vrabant" (meneget ivez e-barzh "Marc'hekadenn Vimbochomaros") pe tudennoù all liesseurt eus istor al lennegezh : al lennadurezh ec'hon-se eo a ra dudi an oberenn evit darn.

Eveljust e vefe diboell ha lu klask merzout er c'hemmeskadur-mañ un doare disakradur a-ratozh eus an "Istor Santel" pe an Istor dre vras ; kentoc'h en dije bourret ar skrivagner o tevoudañ ur mousfent ispisial dic'hortoz diwar zigengloterezh an elfennoù kendodet (kement-se, goude holl, a zo natur ar fent) :

"Bep mintin, eme Darius, e roont dezhañ ("al Leviatan") kloroform..." /pennad 11)

Ha pelloc'h er pennad 13 :

"Alanig, evitañ da gaout c'hoant gouelañ o soñjal e marv kriz Zelmira, en doa c'hoant ivez da gouekot..."

Pe c'hoazh :

"Traoù kaer a zo da welout e ti Judith:
mirout a ra penn Holofernez er gwinegr..."
- An traù-se, eme Gerendor, n'int ket
traoù da ziskouez d'ar vugale..."

A bep seurt doareoù fenterezh a zo arveret gant
ar skrivagner ; meneget hon eus hini an digengloterezh
istorel : archerion o reiñ titour diwar-benn an dud er
c'hiz a vremañ :

"Hennezh eo en deus graet goap ouzh
Herodez : blev du, daoulagad du,
genoù etre, fri etre, ment etre,
botoù roget..."

(Dejanal a reer ivez fals resisted ar poltred).

Hag an diskredad a zo plantet en ur "c'harr-bac'h"
da c'houde ; pelloc'h ivez e komzer eus un "taksi" da vont
da balez Ester. Hag evit echuiñ menegomp fenterezh ar
'gemurzh' a zeu en-dro aliesik e-barzh oberenn Roparz
Hemon :

"En un dorn e touge ur valizenn a
lakaas war an douar ; en un dorn
all e touge ur valizenn a lakaas
ouzh un tach sanket er voger. Ten-
nañ a reas e dog a lakaas ouzh un
tach all e-kichen ; hag e vantell
a lakaas ouzh un trivet tach..."

Dacust hag elfennoù personel hag istorel kempred
a c'heller merzout en danevell-mañ ? Unan a c'hellfe a-
walc'h krediñ an dra-se o verzout pebez pouez a zo roet
e-barzh "Alanig an Tri Roue" d'ar brezel, d'ur brezel a
zo gwall heñvel ouzh an hini a oa o paouez c'hoarvezout
pe oa ar skrivagner o sevel e oberenn, gant bombezadegoù,
listri gouledet h.a., ar brezel bed moarvat hogen ivez
brezel Palestina a oa disoc'het daou vloaz kent da ziazez-
idigezh Stad Israel ; meneg a reer a-hend-all eus karr-

nij Tel-Aviv hag 'otokarr' Jeruzalem. Personel e vefe
ivez dodenn an 'tec'h' a bar meur a wech e-barzh pem-
adoù zo eus al levr ; emañ an tudennoù bepred dindan
dec'h, "on the run", na petra, poursuet gant areherion
hag o rankout en em guzhat ; disheñvel eo an dodenn-se
diouzh hini an "tec'h diabarzh" pa glask unan heñvel
kuit yev ar stummadur a zo bet lakaet warnañ evit adkav-
out e natur wirion : tec'hout a ra al "Laer avel" evit
ren ur vuhez a vefe diouzh e anien, a-benn ar fin. Ar
wech-mañ ez eus anv eus an "tec'h diavaez" : tec'hout
a ra an tudennoù a zirak ur gerreizh bennak evel m'en
doa ranket ar skrivagner tec'hout a zirak ar gerreizh
c'hall e dibenn ar brezel.

Hogen c'hoarvezout a ra gant ar skrivagner dis-
plegañ mennoziou en deus eztaolet e lec'h pe lec'h eus
e oberenn a-hend-all, war-eeun a-wechoù, evel ebarzh ar
pennad "Ar yec'hed d'ar speredoù klañv" embannet e deroù
ar brezel e-barzh GWALARN, pe e stumm "apologoù" evel ma
ra er romant-mañ end-eeun (seurt "apologoù" silet e-
kreiz ar pemdanvevell a gaver e-barzh oberennoù faltazi
all). En "Istor gwir ar c'had hag ar vaot", da skouer,
e lakaer unan war ziwall ouzh ur vrokusted verrboell :

"Dre se, na roit ket pe e vort gort-
ozet da reiñ muic'h c'hoazh..."

(Ur seurt kemenn a anad eus dibenn ar gontadem
"Ar c'hedourion" e-barzh "Kleier Eured" e-lec'h e tisk-
ouez ar skrivagner e zisfiz ouzh kevarzhelezh euzh tieg-
ezhioù zo)

Er pennad a zo gouestlet da "Sorserez Endor" e
liver deomp ar prederour Kerendro barnet gant e wreg -
unan ouzhpenn eus ar maouezed-se hag a zoug ar bragoù
e-barzh oberenn Roparz Hemon - da ober war-dro an ti.
Hemañ avat a ro deomp ur gentel a arvarouriezh, heñvel
ouzh hini "Kohclet'h" ar Vibl pe ar barzh persat m'en
deus troet Roparz Hemon darn eus bezhioù e dibenn e
zastumad barzhonegoù :

"Da betra, eme Gerendor, e talv ar boan d'an den ar boan a gemer dindan an heol ? An dud a zeu, an dud a ya hag an Douar a dro atav..."

Ha pelloc'h, meulgan ar skiant-vat :

"Ne garan ket ar brezel. Ur c'hi bev, a lavaran, a zo gwelloc'h eget ul leon marv..." (1)

Foll eo eta an dispac'herion a ro o buhez d'o uhelvennad. Hogen gwell eo moarvat degemer ar vuhez evel m'emañ, hag an dud ivez :

"... Brezel gant ho kwreg ? Lezel a rananezhi d'ober he fern... na pinvidik na paour, na laouen na glac'haret..." (2)

An "aurea mediocritas" eta, en ur ger.

Hag evit klozañ :

"Vanitas. Pep tra n'eo nemet moked..."

Eveljust, kempouezañ a ra ar skrivagner a gentel-mañ a "furnez" - ha se a ra alies - gant skouerioù a emaberzh, a seurt gant hini Zelmira o reiñ he buhez evit he c'haredig Zoroab (hevelep tem e-barzh "Tangi Kerviler", a-hend-all) a zo kontet en un danevell distag e fin an oberenn. E-barzh un danevell distag all, leun a c'hoarioù-gerioù, "Istor ar Briñsez sukr", e ro ar stourmer politikel deomp ur gentel a zalc'husted hag a emfiziañs :

"Lavaret e vo gant tud zo ez oc'h gwan, klañv, dispered ha me 'oar-me ha n'oc'h ket gouest d'ober an dra-mañ-tra. Na gredit ket an dud-se..."

Estreget un "huñvre" a zo e-barzh "Alanig an Tri Roue" ivez. Da stagañ ez eo an danevell-mañ ouzh rumm "kontadennoù Nedeleg" a venegomp e-lec'h-all ; enni e lavig un tiegezh bourc'hiz breizhat eus kêr

(1)kv. An Odusseia. (2) kv. "Na fur na foll" e-barzh PAM.

gant e dudenoù damvojjemel, Tintin Fina, pennhêrez pinvidik mor ha pompinell a ren hec'h amzer oc'h en em fichañ, kalon vat moarvat, nemet a ra al lezenn er gêr, na petra, hag he deus treuzfurmet he gwaz e ki bihan (hemañ, ret eo lavarout, a zo gwall heñvel ouzh Kerendor, pried sorserez Endor, marc'hadourez pesked er vuhez plaen) ; e gwir ez eo stank a-walc'h ar gwrazez mestrezed er gêr e-barzh oberenn Roparz Hemon. Hag eveljust e kejmp gant ar "Vatezh kozh" , aberzhet ha feal, emroet a-gremn, an Dimezell Deziree, skolaerez kersêet, hep kontañ moerebed hag eontred all, breudeur, c'hoarezed, kendirvi, h.a.

Estreget ul levz diduellañ evit ar vugale ez eo "Alanig an Tri Roue" eta ; bez ez eus anezhañ un oberenn a zo kar da holl oberennoù all ar skrivagner daoust ma ranker nesaat anezhañ dreist-holl ouzh "An Tri Boulomig Kalon Aour", liesseurt ha pinvidik, moarvat unan eus dudiusañ re Roparz Hemon (1).

(1). Klotañ a ra, da skouer, roll ar viñsaskell e-barzh "Alanig an Tri Roue" ouzh hini ar bladenn-nij e-barzh "An Tri Boulomig Kalon aour". Mat e vefe notañ ivez roll marzhel ha mojennel ar "bladenn-nij" e kontadennoù zo eus ar skrivagner.

MARI - V O R G A N

Sellout a ra darn ouzh MARI-VORGAN evel ouzh pennañ romant Roparz Hemon, ma n'eo ket pouezusañ skrid e oberenn penn-da-benn. Ha gwir eo ez eo an oberenn-mañ dedennus hag arouezius e meur a geñver. Gouzout a reer a-hend-all e roe, Arzel Even, Doue d'e bardono, ur renk a-ziforc'h d'an danevell-mañ e-touez oberennoù a faltazi ar skrivagner.

Moarvat ez eo MARI-VORGAN ur skrid a-bouez. Ne gav ket deomp koulskoude ez eo ar romant-mañ diseurt a-grenn en oberenn Roparz Hemon. Daoust ha ne vefe ket tu kentoc'h d'e geñveriañ ouzh skrid pe skrid savet gant ar skrivagner ? En ur studiadenn aozet gant P. Kermaol un nebeut bloavezhioù zo, EUS GWARIZI VRAS EMER DA VARI-VORGAN, embannet gant FREDER ez eus bet klasket diskouez e oa un ere arbennik etre ar varzhoneg hag ar romant. Evidomp-ni, goude adlenn ar romant, ne gav ket deomp e c'heller e geferata en un doare ispisial ouzh an arougerz. Disheñvel tre e chom an div oberenn ken e-keñver danvez ken e-keñver stumm. E gwirionez e tave MARI-VORGAN da oberenn Roparz Hemon penn-da-benn ha n'eo ket d'ul lodenn bennak anezhi.

A-barzh klask reiñ ur ster resis da VARI-VORGAN ez eo da, a gav deomp, he lec'hiañ en un doare resis e kendalc'h oberenn ar skrivagner penn-da-benn.

Sur-mat ez eo bet savet ar skrid-mañ dres goude ma voe deuet Roparz Hemon d'en em staliañ en Iwerzhon peogwir ez eo enskrivet ar bloaziadoù 1947-1948 e dibenn embannadur 1963. Hogen gouzout a reer e teuas ar skrivagner d'ober e annez e Dulenn e-kreiz ar bloavezh 1947. Lakaet eo bet kiriek da awenadur digalon an oberenn - a echu gant ur drouziwezh - ar plegennoù m'en em gave Roparz Hemon enno d'ar mare-se : edo neuze o paouez dont er-maez eus an toull-bac'h goude bezañ bevot ur bloavezh bennak e Paris ; kollet e oa bet e vicher gantañ ha rediet e oa bet da gemer hent an harlu. Un heklez eus dic'hoanag an Emsaver a wel frouezh ul labour hirbadus kaset da get en un taol a zlefed kleout eta en oberenn.

E devoud, ur wech erruet e Dulenn, en deus kroget Roparz Hemon da skrivañ oberennoù a faltazi rik hep darempred ebet gant

Breizh hag an Emsav. Hogen, pa seller mat, namzer WALARN zoken ez eo bet dibaoet a-walc'h an oberennoù a zo bet awenet war-eeun ha penn-da-benn gant an Emsav. Evidon-me ne welan nemet div : AR VUGALE FALL ha PIRC'HIRIN AR MOR. Moarvat e ra Roparz Hemon alies dave d'an dibab en deus graet eus ar stourm brezhon, eus an Emsav e deroù e vuhez hogen diskouezet eo hemañ bepred a-ziadrefiv, dre zamveneg ha difetisaet, koulz lavaret. En em c'houlenn a ra Roparz Hemon, dre vras, ha talvezout a ra ar boan da unan aberzhiñ an eurvad d'an ober politikel. En em lec'hiañ a ra Roparz Hemon neuze en ur par trabedel, koulz lavaret, ha n'eo ket en Emsav fetis. A-hend-all, evel ma c'hellor gwiriañ o lenn ar studiadenn-mañ, ne gomz ket Roparz Hemon nemeur eus Breizh hag eus Breizhiz. Personel rik eo e oberenn, emzastumet warni hec'h unan, hag ar bed en em ziskouez enni a zo emunanel rik.

Evel-se e c'hellfed reiñ un dalvoudegezh arbennik da stumm an oberenn. Kent dont da Iwerzhon en devoa pleustret Roparz Hemon war an danevell-huñvre (gwelout a raimp e ro kalz pouez d'an Huñvre hec'h unan), adal 1950 p'en doa embannet - e brezhoneg eeun a-hend-all - ALANIG AN TRI ROUE. Arabat disoñjal ivez e vourr Roparz Hemon oc'h embreger arz an danevelloù evitañ e unan, hep mennad na ratozh prederouriezhel na politikel ebet ; alese al lec'h bras kemeret en e oberenn gant ar romantoù pe an danevelloù polis.

E kement-se e vefe dav, a gav deomp, adkavout adarre roudoù levezon al lennegezh saoznek adarre. Gouzout a ouzer ez eo kalz stankoc'h el lennegezh-mañ an oberennoù a faltazi rik eget el lennegezh c'hallek end-eeun. A-walc'h eo kounañ pebezh berzh en deus graet du-se ul levr evel "Alis e bro ar moliac'hoù" ha danevelloù all seurt se savet sañset evit ar vugale. Moarvat ned eo ket doare MARI-VORGAN heñvel ouzh hini AN TRI BOULOMIG KALON ACUR hag a zo ur gwir varvailh (1). En ur stumm eta e c'heller lavarout ez eus e diazez MARI-VORGAN un tem poblek : hini al "lestr tasmantou", hini ur strollig kloz warnañ e unan - an Emsav, a lavaro hiniennoù, hogen n'eo ket anat - e-lec'h e teu pep hini da goñ e

(1) Roparz Hemon en deus roet kalz pouez bepred d'ar c'hontadennoù pobl. E-pad ar brezel en doa adembannet LABOUS AR WIRIONEZ a zo un dastumad marvailhoù. O lenn UR BREIZHAD OC'H ADKAVOUT BREIZH e weler ivez e oa prest da glask andon e awen el lennegezh pobl.

skiant tamm ha tamm dre ma n'en deus mui darempred gant ar bed diavaez (1).

Padal, evel ma verkemp bremaik, n'eo ket MARI-VORGAN digenvezet a-grenn en oberenn Roparz Hemon dre vras. Dodennoù zo eus MARI-VORGAN a adkaver e meur a skrid all eus an oberour. Da skouer, e kejer ivez gant un triwec'hvet kantved a faltazi e-barzh TANGI KERVILER a voe savet un nebeut bloavezhioù war-lerc'h. A-hend-all, kempennadur ar romant a laka da soñjal e romantoù ar prantad-se e Bro-Saoz hag e Bro-C'hall pa ne oa eus ar re-mañ nemet danevelloù eeun a-walc'h, mennet da skeudennaouïñ ur mennoz bennak ; Lesage, Voltaire e Bro-C'hall hag ar romantoù saoz eus an hevelep grez o deus gallet pourchas ur patron da Roparz Hemon er c'heñver-se. Er romantoù-se e oa boaz ar skrivagnerion da etredodañ kontadennoù e-kreiz an danevell bennañ. E-barzh MARI-VORGAN, lakaomp, ez eo bet etrelakaet istor bugaleerezh Levenez a zo bet savet evitañ e unan, hep ere start gant ar peurrest eus ar romant ; ar pennad-se a c'hellfed dilemel hep ma kollfe an oberenn nemeur he c'hempouez.

Bremaik e venegemp TANGI KERVILER. En oberenn-mañ evel e-barzh MARI-VORGAN e verzer penaos ez eo techet ar skrivagner, hag eñ troc'het diouzh an Emsav devoudel, da dec'hout diouzh ar Vreizh arallekaet a vremañ evit repuiñ, n'eo ket e Breizh da zont, evel e-barzh AN ACTROE BIMBOCHET E BREIZH, hogen en ur Vreizh a c'hellje vezañ bet. Seurt kevredigezh vreizhat faltaziek en em ziskouez ivez en ur stumm bennak e-barzh DIAMANTOU KEROULZ.

N'eus forzh penaos, ret eo lavarout n'eo ket an danevell hec'h unan - daoust pegen ampart bennak ez eo kaset en-dro - na, kennebeut temzou-spered an tudennoù, daoust m'eo resis ha buhezek tresoù meur a hini anezho, ar mezeg, da skouer, pe ar c'heginer, ofisourion al lestr dre vras, a zo ar pep pouezusañ en oberenn-mañ hogen, kentoc'h, an arouezennelezh anezhi pe c'hoazh ar prederiadennoù

(1) An tem-se a zo bet meret dre zegouezh - hep ma kavfed er romant dremmweliad MARI-VORGAN - gant Jarl Priel e-barzh AN TEIR GWERN PEMBROKE PLEMBROKE goude an eil brezel. Er romant-mañ avat ne gaver nag ar mistad nag ar varzhoniezh a zo da gavout e-barzh romant Roparz Hemon. Eveljust, n'eus darempred ebet kennebeut etre an daou skrid.

a ra ar skrivagner bep an amzer war an divoud-mañ-divoud.

Liesseurt eo e gwir, arouezennelezh VARI-VORGAN. An dodenn bennañ anezhi avat a zo hini an eil buhez pe hini an eil personelezh. War an dodenn-se e oa bet diazezet endev meur a oberenn a-raok, da skouer : AL LAER AVEL, istor ur c'helenner doujet en deus kavet gwell dilezel e vicher kelenner dereat evit dont da vezañ sonour en tavarnioù ha ren a-benn ar fin ur vuhez a glot gant e bersonelezh wirion ; hogen ivez MEURLARJEZ ; hogen, dres, er pezh-c'hoari-mañ e tiwisk an tudennoù ar maskl a zereadegezh a zougont evit touellañ ar re all ; neuze hepken e c'hellont heul-iañ ar froudennoù gouez a verv e don o ene gwirion. Er romant-mañ ivez e ra ar skrivagner dave da dem MEURLARJEZ, p. 148. "

"E bourzh al lestr-mañ (=ar bed, ar vuhez) n'eo ket tud a weler, nemet maskaradennoù, pep hini e vaskl war e zremm. Ha perak ne rafen ket Meurlarjez evel ar re all..."

(Meurlarjez o vezañ ivez marevezh an dirollerezh) Ha pelloc'h, p. 161 :

"Pegement a wirionez a lakaomp en hor c'homzoù hag hon oberoù? Penaos distagañ an den gwirion diouzh ar c'hoarier ? Ha n'eo ket hor buhez ur pezh-c'hoari penn-da-benn..."

An tem-se an hini eo a zo meret adarre amañ. Mezeg an Ajenor n'anavez ket mat e natur kennebeut ; kavout a ra dezhañ e kar e wreg Adela pa gar e gwirionez Levenez ; kement-se a rank anzav en diwezh ; displeget en deus bepred ur pezh-c'hoari d'e wreg ha dezhañ e unan ha kaset eo da get a-benn ar fin peogwir n'en deus ket gouezet dere'hel e roll betek an dibenn :

"Ar c'hoarier mat a ra berzh, an hini a oar kuzhat an den a zo ennañ hag a vez stlaket an daouarn dezhañ..."

Evel-se eta ne ra pep hini nemet touellañ ar re all o virout evito doareoù an doujusted hag an dereadegezh. Den no dizh bezañ gwirion penn-da-benn dirazañ e unan zoken :

Ret eo lavarout n'emañ ket ar mezeg e unan o kaout un eil personelezh. Levenez hag Arzhur a Lezivi o deus-i ivez un eil chom hep bezañ tamallet ganto ; ret eo krediñ eta ez eo an eil personelezh-se unan digevredigezhel. Morgan ha morganez ez eo Arzhur ha Levenez, disheñvel diouzh an dud all ha ne vezont evurus nemet o kejout kenetrezo hogen se ne c'hellont ober nemet pell diouzh ar bed e rafent rak spontet ganto pe heuget outo e vefe ar re all. Rak-se ez int rediet da vevañ e donderioù ar mcr.

Eveljust ez eo diaes termeniñ petra a ya d'ober an eil personelezh-se a laka morganed ha morganezed diforc'h a-grenn diouzh o c'hendud : ur perzh breidel bennak marteze, marteze ivez, hepmuiken, ar preder a zisrann an emsaver pe an oberour diouzh an engroez. Pezh a chal ar skrivagner ar muiañ, avat, ez eo, war a seblant, an digenvez m'eo bac'het ennañ neb n'eo ket heñvel ouzh ar re all, en abeg d'e zibarelezh dres. Piv a biaou ar bersonelezh reizh : an den boutin a zo teuzet er yoc'h pe an dispac'her diseurt a zo rannet diouzh ar peurrest eus ar gevredigezh en arbenn ag e vradadur arbennik dres ?

"En un nozvezh evel houmañ," a skriv ar mezeg, "e vefe aes krediñ ez eo ni ar spezoù hag ar vorganed ar grouadurion wirion..."

Damveneged eo amañ kudenñ natur mab-den. Petra eo natur diles mab-den ? Daoust hag an den zoken a anavez e wir natur oc'h heuliañ zoken e dechoù ? Pep tra a zo touell en-dro deomp hag emdouell ennomp hon unan.

"Ar bed en-dro dimp, a soñjen, a oa ur bed a hud ha ni evel karc'hariet gant an achantour e-barzh ur c'hev e volz lugernus o c'hortoz ur marzh bennak..." (1)

Evel ma verkemp bremañk, n'eo ket aes diverzout gwir anien ar vorganed hag ar morganezed, he peurgent, hini Levenez. War un dro en em ziskouez ar morganezed evel dihentourezed a zistruj dellid ha

(1) Damgounadur eus gwengel Platon marteze. Kv. p.64 : "Al lestr, ar mor, ar bed holl ne oa mui nemet un huñvre..."

glanded ar re en em ro dezho ; tem ar c'hlanded a bar meur a wech er romant-mañ evel er peurrest eus oberenn ar skrivagner hogen breist-holl en arroudennoù-mañ :

"Pezh a zo tenn din da c'houzañv, va mignonez, ez eo komzoù lous ar baotred..." (p.73)

"Divinout a raen e ca bet ar C'hazh aketus da vreinañ an tamm glanded-se etre e grabanoù..." p.162

"O c'hlevout a ran o yudal o c'hanacuemoù hudur..."

"Ar morganezed o briata gant o divrec'h nerzhus ha gweñ evel brec'hioù morgizhier... Tostaat a reont o diweuz lontek ouzh o diweuz ha ne stardont nemet ur bruched yen ha ne waskont nemet muzelloù gwak divuhez. Ha n'eo nemet ur c'horf divuhez a gasont ganto d'ar goueled..."

"... Distrujañ, distrujañ bepred, kas da get an hini a gar anezho, kas da get an hini a garont..."

Hogen daoust ha n'eo ket diwar goap neuze e vije bet anvet ar vorganez-se LEVENEZ pa ned eo gouest nemet da zistrujañ ar re en em ro dezhi gant ar spi, dres, da dizhout al Levenez ? Emdouell ne vefe ken eta pep eurvad diazezet er bed-mañ war ar c'horf hag ar blijadur. Setu unan eus ar sterioù a c'heller reiñ da dudenn Levenez.

Hogen estreget ar ster-se he deus an dudenn, war a hañval. Bez ez eo Levenez mammenn al Levenez hec'h unan, da lavarout eo, Doue e unan, a zo mestr ar re E gar. En em c'houlema c'heller neuze ha ne zleer ket keñveriañ Levenez ouzh Fand, penntudenn ar varzhoneg GWARIZI VRAS EMER. Kemmet en dije ar skrivagner eta, tamm ha tamm, ster e oberenn dre ma save anezhi, marteze teir gwech bennak, o verat a bep eil tem an eil buhez hag an Huñvre, tem an orged - an arvez-se eus ar bersonelezh a ranker kuzhat (kar eo eta an tem-se d'an hini kentañ), hag hini an Emsav hag an Uhelvennad en diwez, a zo ivez un arvez all eus an Huñvre. Setu da nebeutañ an dalvoud-egezh a c'hellfed reiñ d'un arroudenñ evel houmañ :

"Ho(1) touellañ a ran c'hoazh. N'oc'h ket va muiañ-

(1) Ar c'homzoù-mañ a zo daveet gant ar mezeg d'e wreg.

"karet. Hi eo, hounhont ha na welan mui, hounhont ha n'em eus gwelet biskoazh marteze, a garan, Levenez. Daoust hag he gwir anv eo pe un anv hiboudet em skouarn gant an avel?"

Un ton kevrinelour a zo gant al linennadoù-mañ. Unan a soñjfe a-walc'h ouzh o lenn ez eo Levenez an Doue a c'halv d'an avañtur speredel, hini an Emsav koulz hag hini pep buhez dibar, enebet ouzh Adela o leuriadifñ ar vuhez sioul didrabas, war an douar, en diogel, pell diouzh pep arvar, er goudor.

"Perak en deus Doue," a c'houlenñ ar mezeg e deroù ar romant, "lakaet daou zen ennon : unan a gar ar peoc'h, e di hag e wreg (1), unan en deus naon ha sec'hed atav ha ne oar ket da betra."

Gwell e vefe eta dibab ar vuhez didrubuilh, bevañ evel ma ra an darn-vuiañ eus an dud, hep preder ebet, un tammig e-giz loened. A-hend-all, setu alioù ar c'habiten d'ar mezeg, alioù ar skiant-vat hag a adkemer ivez temoù PIRC'HIRIN AR MOR : "Perak gwastañ dudi ur vuhez verr evit netra?"

"Met huñvreal a rit re. An huñvreoù, c'hwi 'oar, a vez paket aes gant an euzhadennou (2). Perak e chomit atav evel ur gaouenn (3) en ho korn, o soñjal hag o soñjal hag o treiñ soñjezonou en ho poulienn evel laezh en ur ribod ? Hon daoula-gad a zo graet da sellout er-maez ha n'eo ket da sellout e-barzh... Bevit e-lec'h en em c'houlenñ noz-deiz perak emac'h o vevañ..."

Eztaolet eo e komzoù ar c'habiten tentadur "ar vuhez sioul didrabas" a zo bet distaolet endev e-barzh ar varzhoneg AL LESTR (e-lec'h en deus al "lestr" end-ecun an hevelep talvoudegezh hag e-barzh ar romant : arouezenn an avañtur speredel hag istorel.) Neb a sav war vourzh al lestr "Emsav" a zo barnet d'an dieurvad :

(1) kv. KANENN VREZEL. (2) Damveneg eus ar Vari-Vorgan. (3) Kv. PIRC'HIRIN AR MOR : "Ha tra ma tro ar bed..." hag ivez "D'ur plac'h yaouank o kutuilh bleuniou da serr-noz"

"Perak ez eus tud evel don a dle tec'hout atav diouzh an eustrusted?" a c'houlenñ ar mezeg. Diaes e vefe avat lavarout ez eus bet c'hoarvezet un emdroadur bennak e mennoziou hag e tro-spered ar skrivagner etre 1930 ha 1948, lakaomp. An hevelep gwazhwelouriezh a ren e gwirionez benn-da-benn d'an oberennoù bet savet er prantad-se. Pezh en diskouezfe maoc'h e vefe adarre an arroudenn-mañ eus deroù ar romant e-lec'h en em c'houlenñ ar mezeg gant piv e vo anavezet e bersonelezh a-benn ar fin :

"Soñjal n'eo ket hir a-walc'h ar vuhez da un den d'en em anavezout e unan. Soñjal ne c'hell biken bezañ anavezet gant den all ebet, zoken gant ar re a gar anezhañ. Soñjal ne chomo dizale netra ac'hanon nemet ar c'haierig paour-mañ, marteze. Soñjal ne vo lennet nemet gant estrenion a lavaro : pebezh den iskis! Hag echu..."

Ha bremañ, adlennomp dibenn PIRC'HIRIN AR MOR a addispleg, war-bouez nebeut an hevelep soñjennou :

"A zigoro al levrig deuet melen gant an oad...
Eñ an Estren..."

Haroz MARI-VORGAN, e gwirionez, a rank anzav outañ e unan n'eo ket evit en em stagañ ouzh ar vuhez ordinal, ouzh buhez an holl, ouzh buhez ar gevredigezh : digenvezet a-grem ez eo. Rankout a ra krouiñ dezhañ e unan ur vuhez all a roy tu dezhañ da genderc'hel gant ar bezoud. Lenn a reomp war ar bajenn 16, da skouer :

"Chadenn hon huñvreoù a zo un eil buhez..."

Ha pelloc'h :

"Ar faltazi a zo gwiroc'h eget ar skiant..."

Ar c'heal-se eus an eil buhez bevet en huñvre hag a zo gwiroc'h eget ar vuhez voutin ha pemdeziek a zo meneget meur a wech en oberenn Roparz Hemon ; en em ziskouez a ra e tem ar gêr a greder adkavout hag a vefe da geñveriañ ouzh ar sonedenn embannet e-barzh ar "Barzhonegoù", lakaomp ar bommoù-mañ :

* "N'eus den ebet er gêr-se, n'eus gwezenn ebet..."

Diazezet eo war ar mennoz n'eo ket an den ur boud skiantek :

"Aotrou Doktor, kaer a zo kredif ez eo diskiant an dud, diskiantoc'h int c'hoazh eget ma kreder..."

eme ar c'heginer, "ar C'hazh" d'ar mezeg. Ha keñveriañ a c'hellfed kement a zo displeget amañ ouzh ar pennadoù embannet dindan an anvluenn GAWAIN e-barzh GWALARN, da skouer.

=====

Diouzh kement hon eus displeget betek henn diwar-benn MARI-VORGAN ez eo ar romant-mañ unan eus pinvidikañ oberennoù ar skrivagner. Ne gav ket deomp koulskoude - hag an dra-se hon eus lavaret e deroù ar pennad-mañ - e c'heller reiñ dezhañ ul lec'h a-ziforc'h. Gwirheñvel a-walc'h eo e oa bet empennet gant ar skrivagner a-raok dezhañ dont da vevañ en Iwerzhon ha marteze ez eo stag dreist-holl ouzh ar rummad oberennoù 'gwazhwelat' savet gantañ etre 1930 ha 1944, lakaomp (1). Kredet e vefe a-walc'h zoken - o lemm AR BED KELLTEK peurgent - en deus kavet Roparz Hemon neuze ur meni kempouez ha sederni en em ziskouez dres e meur a varzhoneg savet en harlu hag hon eus meneget endev : KANENN EVIT DEIZ ANANAON a zo deiziadet ivez e 1948, evel ar romant. Da stagañ e vefe MARI-VORGAN eta ouzh ar skridoù bet savet e Breizh etre an daou vrezel hag e-pad an eil brezel, hep kaout avat darempred arbennik ebet gant nikun anezho. Daoust ma c'hellfed lakaat keñver-ha-keñver ar c'houbladoù Adela ha Levenez diouzh un tu ha Fand hag Emer diouzh un tu all.

Arabat e vefe kredif dreist-holl en deus klasket ar skrivagner choukañ ur ster pe un arouezennelezh resis en oberenn-mañ mui eget er barzhonegoù o unan. E gwirionez eo bet renet Roparz Hemon, da gentañ, gant steuzenn e zanevell. Dre zegouezh eta en deus eztaolet e brederioù hag e soñjezonoù donañ, hag ar re-mañ o kemma dre ma save e oberenn. Evel-se n'eo ket unvan nag unster talvoudegezh un dudenn evel LEVENEZ a glot gant keal an eurvad douarel hag ur c'halvedigezh dreistdouarel war un dro, danvez "ur c'hoant dianav ha na vo biken dic'hoantet..." Hogen ar "marvailh" a zo

(1) Gwazhwelouriezh Roparz Hemon a zo kreñvaet ha kadarnaet gant e gredenn a neuze e netraidigezh an ene personel. "An danvez-se a chom hag a gresk hag a baota en hor c'hreiz hag a yelo da get pa varvimp..." Hervez ar gristeniezh avat n'heller ket distagañ korf hag en

dazdodet e-kreiz ar romant - bugaleerezh "Levenez" - n'en deus ster arbennik ebet (1). (lakaat a ra da soñjal e marvailhoù all Roparz Hemon gant anvioù an tudennoù : Izabel, Jeltrud, Barba, Herri) pe neuze ur ster a-ziforc'h a-grenn diouzh hini ar peurren eus ar romant. Hogen, dres, faltaziegezh hag emdarzhegezh ar romant-mañ eo a ra an dudi anezhañ.

+++++

(1) Notomp evelkent er marvailh-mañ taolennadur rannvro an Naoned a zo graet ivez e-barzh romantoù all, evel DIANTOU KERCULAZ pe AN TI A DRIZEK SIMINAL e-lec'h e kejer gant tudennoù genidik eus ar rannvro-se pe bet o chom enni.

A N T R I B O U L O M I G K A L O N A O U R

Embannet e voe ar "romant"-mañ e 1961 hogen moarvat e oa bet savet ur pennad amzer a-raok ha bez e voe anezhañ, sur-awalc'h, unan eus an oberennoù pouezusañ aozet gant Roparz Hemon ur wech ma voe aet d'ober e annez en Iwerzhon.

Laket hon eus ar ger "romant" etre askoù. Klotañ a ra ar ger diouzh ma c'hoarvez an oberenn-mañ eus un danevell hir, daou-c'hant pajennad bennak dezhi ; hogen e gwirionez e tenn "An tri boulomig" kalz mui d'ur "marvailh" a seurt gant "Alanig an Tri Roue" embannet e-pad ar brezel eget d'ur romant gwirion e ster arnevez ar ger.

Tanav a-walc'h'eo, e devoud, danvez an danevell-mañ. Dezrevell a reer enni avañturioù an "tri boulomig" - teir margodenn - anvet 'Jovin', ar morian, 'Harlinkin', ar farouell ha 'Pabor', an houzard a zo tec'het diouzh ti Adrian, ar Bugel Fall a verzherie anezho evit klask repu war ar maez. War an hent e kejont gant tudennoù a bep seurt, loened ha margodennoù all, mat pe fall. D'ur mare avat e tegouezhont e ti an Den Mat a intent outo gant evezh, o kempenn o izili torret pe oc'h adaozañ o dilhad drailhet. En diwezh, pa glevont kel eus kleñved o mestr Adrian - furaet etretant - e reont o soñj distreiñ d'o zi kozh. Evel-se ez echu an danevell. Nebeut a dra eo an danvez evel ma weler.

E gwirionez ez eo ar steuenn danav-se un digarez d'ar skrivagner da embreger war un dro e ijin a gonter hag e lennadurezh liesseurt. Er c'heñver-se, peurgent, e c'hellfed diverzout en "Tri Boulomig..." un adsoñj bennak marteze diwar oberennoù saoznek brudet zo - evel "Alis e bro ar marzhoù..." pe varvailhoù all savet evit ar vugale hep kontañ mojennoù La Fontaine pe Andersen (a voe lakaet e brezhoneg gant Roparz Hemon hag embannet e-barzh GWALARN etre an daou vrezel). La Fontaine a vénégen bremañk : anat e eo e tenn temz-spered al loened en em ziskouez er skrid-mañ d'ar patrom hengounel anezhañ a zo degemeret en holl lennegezhioù europat abaoe ar grennamzer. Hep mar ebet ez

eo ar skrivagner emouezet meurbet ouzh e holl lennadurioù en doare lennegezh a bleustr er skrid-mañ ha moarvat ez eo ivez an emouiziegezh-se a zo anat a-walc'h peurvuiañ unan eus deurusteroù an oberenn.

Ar margodennoù o unan a ra dave meur a wech da hongoun al lennegezh europat, 'Harlinkin', da skouer, - deuet eus ar gomeidienn italian - pe o deus un temz-spered o klotañ gant o gwiskamant, Pabor, an Houzard, pe gant hengoun o gouenn, Jovin, ar morian, lakaomp.

Aozet eo an istor-mañ, evel romantoù faltaziek all a seurt gantañ -gant "tiretennoù", diouzh giz "romantou" zo eus an triwec'hvet kantved. Meur a zanevell distag an eil diouzh eben a zo klenket e-kreiz ar penndanevell hep kaout un darempred resis ganti, da skouer ar chomadenn e ti an Den Mat, a zo, koulskoude, kevrenn bouezusañ an oberenn. Hogen e-kreiz ar gevrenn-se hec'h unan e tarza kontadennoù all evel hini Sangremor ar Marc'heg, - lutrevezadur ar romantoù a varc'hegiezh - pe hini Neferifra, ar varc'hodenn Ejiptat.

E gwirionez e tellezfe pep kevrenn pe bep pennad eus ar romant-mañ ur studiadem a-ziforc'h. Klaskomp evelkent diskouez ar perzhioù hag an tresoù pennañ anezho ha termeniñ ivez - maz eus tu - ar ster a c'hellont kaout.

E-touez perzhioù pennañ an oberenn-mañ e c'heller menegiñ bredtresadur resis an tudennoù, petra bennak ma chom teuc'h a-walc'h, eveljust, bredadur ar 'margodennoù'-mañ. Graet hon eus anv eus temzoù-spered hengounel al loened en em ziskouez dreist-holl e lodenn gentañ an oberenn (an aneval a bar e kevrenn "Ti an Den Mat" a zo Sardanapal, ar c'harzh, ha ret eo lavarout n'eo ket kaeraet tamm ebet ar poltred anezhañ.)

Kement-se, n'eus forzh penaos avat, n'eo ket ar pep deurusañ eus an oberenn. Ar pep dedennusañ, er c'hontrol, ez eo an distro d'ar Vugeliezh a ya d'ober diazez meur a skrid a faltazi aozet gant Roparz Hemon. E "Ti an Den Mat", da skouer, e kejer ur wech ouzhpenn gant an 'triad' a zeu en-dro alies e-barzh kontadennoù all eus ar skrivagner (lakaomp e-barzh "Ar vugale fall") : an Tad, ar Vamm hag ar Vatezh (a sell dre doull an alc'hwez evit spiañ he mistri)., a zo

boutin a-walc'h en tiegezhioù bourc'hiz eus deroù ar c'hantved. Dre vras, a-hend-all, e vourr Roparz Hemon o taolennañ ur gevredigezh aet da get, hini an 19vet kantved, en deus klevet komz anezhi e-pad e vugaleerezh ha stag outi en e eñvor boem ar bugaleerezh-se end-eeun.

Un Europa a faltazi a zo livet ivez er marvailh-mañ : Venezia e 17.. Hogen er gevredigezh faltaziek-mañ n'eus reuz-c'hoariegezh ebet; ne weler nemet an arvez livus anezhi ; ne c'hoarvez kenstok ebet enni kennebeut ;er-maez eus an istor emañ. N'eus enni eta nemet mousfent ha mousc'hoarzh ; netra n'eo da gemer a-zevri.

Amañ e tostaomp ouzh talvoudegezh an oberenn (implijomp ar ger-mañ kentoc'h eget 'ster' a c'houlakafe un dezenn bennak). Skeudennañ a ra "bed bihan" an "Tri boulomig..." ar bed bras gwirion. Ur pezh-c'hoari eo ar vuhez,hervez ar skrivagner, ha pep hini a c'hoari e roll gant e vaskl war e zremm. Houmañ a zo unan eus pennañ dodennoù ar skrivagner en oberenn-mañ, evel m'en diskouez an arroudenn da heul tennet eus ar pennañ "Ti Cassandra":

"Aotrou Pabor, Aotrou Jovin, emezañ, n'ho pa ket komprenet eta emamp amañ er c'hoariva hag an holl dud vat-mañ a zo aktored. Ur gomedienn a reont bennoz ; o buhez eo : ar vuhez evit c'hoarzhin..."

Da geñveriañ e vefe al linennadoù-mañ ouzh ul lavarem all er pajennoù a-raok e-lec'h e tisklerier deomp emañ pep hini o lemel e vaskl evit diskuliañ e wir bersonelezh.

An "divamadur" eo unan eus an temoù all, peurgent divamadur ar garantez a verzer er gontadenn "Rouanez e galon", da skouer. An tem-se an hini eo en deus pourchaset he danvez da gontadenn ar marc'heg Sangremor a asant d'en em gannañ ha da vezañ trec'het bep taol gant ar Sarazin bras dre garantez evit an dimezell Yolanda (e devoud, er burutelladur-se eus ar garantez ne ra Roparz Hemon nemet heuliañ Cervantes, ur skrivagner ma anaveze e oberoù ha m'en devoa estlamm evitañ). Hogen piv eo an dimezell Yolanda maz eo prest Sangremor da c'houzañv ha da vervel eviti ? E dibenn ar gontadenn ez anavezomp anezhi en diwezh :

"Ar verc'h kaerañ a voe biskoazh war an douar a oa ul lardonenn ront he c'horf evel ur sitrouilhezenn, gant ur penn ront evel un aval-sukrin war-c'horre."

Karget eo an tamm kontadenn-mañ gant ur mousfent kriz ha trenk, diouzh doare Roparz Hemon meur a wech, evel en dilinennad-mañ, da skouer :

"Pennglinañ a reas /Sangremor/ dirak an dimezell Yolanda a voe mat a-walc'h da lezel gantañ e vuhez."

Ha pelloc'h :

"Marc'heg, eme Yolanda neuze, hiviziken e c'hellot pokat d'am dorn ur wech bep sizhun..."

Notomp a-hend-all en em led an 'divamadur' en tu all d'ar garantez : war gement tachenn zo e vez touellet mab-den pe brest d'en em douellañ ; bevañ a ra mab-den diwar goanagoù gaouiat. Er romant-mañ, da skouer, en dibenn,p'emañ an tri boulomig o tistreiñ d'o zi ez akeder lavarout deomp penaos :

"Ar skudell-nij (1) ne oa nemet ur sarpant-nij..."

E diwezh ar marvailh-mañ ivez ez adkaver an temoù en em ziskouez er c'hontadennoù savet gant Roparz Hemon e Dulem, damveneg enno eus ar sevenadur arnevez ma tiskouez ar skrivagner kaout disfiziañs outañ. Gasp a ra Roparz Hemon, da skouer, eus an "empenn elektronek" hag evit farsal e ro d'ar benveg ar c'homzoù-mañ :

"Emaon o vont d'ho psikanalizif..."
e-lec'h e stag ar ger amprestet un arster dejanus d'ar mennoz. Dre vras eta ne gar ket Roparz Hemon kalz ar stuziadur arnevez

(1) Ganti e tlee an tudennoù distreiñ d'ar gêr. Er c'hontadennoù e kejer meur a wech gant dibennoù kerseñs ha disouezhus a seurt se.

"hep emmerzh hag hep ene" hag oc'h ober anv eus c'hoarielloù ar bed arnevez ez ouzhpenn :

"Treñ ha safariñ hep gouzout pezh a raent na perak e oant bet krouet. C'hoarielloù ? Ne oant nemet ur skeud eus spered an Den gounezet gant an ardivinkelezh ha tost da vezañ trec'het ha distrujet ganti..."

Evel m'hon eus merket avat ne fell ket d'ar skrivagner prouñ tezenn ebet. Plijadur en deus kemeret hepken oc'h heuliañ e faltazi hag o c'hoari gant e lennadurezh. Eus ar faltazi-se a-hend-all e tarzh alies ar varzhoniezh, dreist-holl en taolennadurioù eus an natur a gaver e lodenn gentañ pe ziwezhañ en oberenn : "Al loar a oa o tiguizhat h.a. ..." Leun a goantiri eo taolennouigoù a seurt se.

Un nevezadur he deus degaset an oberenn-mañ ivez e-barzh yezh Roparz Hemon. D'ur mare en deus klasket ar skrivagner seunaat ar yezh ar muiañ ar gwellañ ; romantoù zo evel "An ti a drizek siminal", lakaomp, a oa bet savet e "brezhoneg eeun". D'ar c'houlz avat ma stagas da skridaozañ "An tri boulomig..." e oa krog Roparz Hemon da embann e "c'hGeriadur Istorel", ha hep an amzer e tiverzer er yezh implijet gentañ roud pe roud eus e labour yezhoniour : gerioù rouez pe iskis hogen ivez, a-wechoù, resis meurbet - lakaomp : "skrebeilh, kranenn, krapinell h.a. - seurt na gaver ket nemeur e-barzh skridoù skrivagnerion all SKOL WALARN. Er c'heñver-se, ret eo lavarout, e verk "An tri boulomig..." deroù ur prantad nevez e redad ar skrivagner. Moarvat e soñje da Roparz Hemon diwar neuze ne oa ket dav strivañ da skrivañ en ur yezh eeun - pezh a zo diaesoc'h eget skrivañ er yezh "penderziek" - pa ne c'helle tizhout d'ar mare-se nemet ur pemp kant bennak a lennerion d'ar muiañ.

=====

TANGI KERVILER

Embannet eo bet "Tangi Kerviler" e stumm ur romant a 169 pajennad. Adarre, e ser an oberenn-mañ, e c'heller en em c'houlenñ ha talvezout a ra mat ar ger 'romant' da zoareañ un danevell hir a seurt gant houmañ, skrivet e-giz un eñvorlevr er c'hentañ gour.

Arzel Even, se a lavaremp, a roe kalz muic'h a bouez da 'Mari-Vorgan' eget da 'd'Tangi Kerviler' ha, moarvat, e kav din-me ivez en deus ar skrivagner diskuliet kalz mui eus e bersonelezh en oberenn gentañ eget en eil. Padal o deus an div zanevell-mañ meur a berzh boutin.

Bez ez int, da skouer, o div, danevelloù faltaziek a-gremñ. Tremen a ra an darvoudoù anezho e Breizh hogen en ur Vreizh diwirion amzeriet en triwec'hvet kantved, un triwec'hvet kantved avat ken faltaziek all. Moarvat n'eus ket anv e-barzh 'Mari-Vorgan' eus ur Vreizh dishual en triwec'hvet kantved hogen ne glot ket ar Vreizh a zo degounet er skrid-se muic'h gant Breizh istorel ar c'hantved-se eget hini an danevell-mañ.

En em c'houlenñ a raic unan perak en deus bourret Roparz Hemon o tibab an triwec'hvet kantved evel framm istorel da steuenn darn eus e romantoù, pe o reiñ kement a bouez da dudennoù o tennañ o orin eus noblañs henvoazel Vreizh, evel e-barzh 'Diamantoù Keroulaz', lakaomp. Diaes eo reiñ ur respont krenn d'ar goulenñ-se. Marteze avat ez eo kiriek d'an doug a ziskouez kaout ar skrivagner evit ar marevezh-se ar studioù en deus kaset da benn evit sevel e "c'hGeriadur Istorel". E-pad ar brezel diwezhañ, a-hend-all, en devoa bet tro Roparz Hemon da embann skridoù brezhonek Paskal Kerenveier eus an triwec'hvet kantved end-eeun, a voe moulet e-barzh ar rummad "Sterenn". Ivez, diazezer ar yezh lennek e deroù an 19vet kantved - hogen bez e oa anezhañ un den bet stummet en 18vet kantved - , ar Gonideg, a oa un denjentil a Leon. Kement-se holl a c'hell diskleriañ perak ez eo bet broudet faltazi ar skrivagner gant ar marevezh-se eus istor Breizh, petra bennak m'en deus ijinet penn-da-benn an triwec'hvet kantved a daolenn en e romantoù.

Dres, peseurt ster reiñ d'an arnod en deus graet ar skrivagner en danevell-mañ da adskrivañ istor ur Vreizh manet dishual en triwec'hvet kantved ? Daoust ha Roparz Hemon a grede e gwirionez e c'hellje Breizh bezañ chomet dieub evel Danmark pe ar broioù skandinavek ? Ret mat eo gwiriañ n'he deus graet hor bro nemet heuliañ ar reolemm voutin ; en Europa ar C'hornog, da vihanañ, e framm an teir Stad impalaerel a zo kresket abaoe amzer an azginivelezh, n'eus manet dieub broad vihan ebet : na Kembre, nag Iwerzhon, na Skoz, nag Euskadi, na Katalounia n'o deus gellet pe ouezet mirout o frankiz; un direolder hepken dleet d'ar chañs moarvat : Portugal a voe staget ouzh Spagn e-pad tri-ugent vloaz bennak, koulskoude.

Hogen, ivez, ne gred ket Roparz Hemon en holl donkelezh an Istor. Se zo sklaer da unan diwar lenn e bennad a-zivout istor Breizh ebarzh "Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh" e-lec'h e tamall ar Vrezhoned o unan evit drouziwezh istor o bro. Dav eo ivez adlenn arroud pe arroud embannet amañ hag a-hont evel ar rakskrid evit un tamm troidigezh aozet gantañ eus ur skrid bennak gant Carlyle diwar-benn an "dud-veur" hag embannet war "Walarn" e 1941. Planedenn Vreizh ne oa ket unan tonket eta ha mat tre e c'heller empennañ e vije bet disheñvel ma vije en em gavet e Breizh d'ar mare ma oa ret renerion zo e-lec'h ar re o deus lezet Breizh da vont da goll e dibenn ar 15vet kantved. Ar mennoz-se eo a glask displegañ Roparz Hemon e deroù an oberenn a-hend-all :

"Ar c'hiz eo bremañ gant an istorourion bihanaat ar perzh kemeret gant ar roueed, ar rouaned hag ar briñsed en Istor. Hervezo, ar bobl, ar striv etre ar renkadoù ar c'hevezerezh etre ar broioù evit gounit pinvidigezh ha galloud, ar sevenadur, an araokaat, er skiantoù, kresk an arzoù hag al lennegezh a gont muioc'h eget trivliadoù, rendaeloù, karantezioù ha sioù tudennoù galvet dre chañs da zerc'hel ar renk uhekañ. Gwir ha faoz eo war un dro..."

Bet int (ar renerion) avat evel ar skoaselloù war hent ur froud he laka da dreiñ kentoc'h diouzh un tu eget diouzh an tu all. Ar re a serr o daoulagad ouzh ar skoaselloù-se a zo falserion an Istor, koulz hag ar re na welont nemeto..."

Fraezh a-walc'h eo ar pennad-mañ. E gwirionez ez eo diaes empennañ istor Rusia kempred hep Lenin pe Stalin na kennebeut all hini hini Alamagn hep Hitler pe, a-hend-all, Adenauer.

Bezot pe vezot, pezh en deus klasket Roparz Hemon ober er romant-mañ eta ez eo deskrivañ ur Vreizh a c'hellje bezañ bet en triwec'hvet kantved. Padal, ret eo lavarout e chom skort a-walc'h an daolenn en deus livet ha kement-se, moarvat, en abeg d'an doare lennegezh a bleustre hag a zo enk a-walc'h, hini an danevell, o vezañ ma n'eus plas en un danevell nemet evit ur penntudenn bennak a zo anezhi en dro-mañ Tangi Kerviler. Ur seurt danevell ne ro tu ebet, eveljust, da zisplegañ gwir zarvoudoù istorel (evel ma ra Tolstoi e-barzh "Brezel ha peoc'h", lakaomp). N'en deus graet ar skrivagner nemet dezrevell un doare dispac'h 1789 c'hwitet e Breizh - anv a zo e-barzh "Tangi Kerviler" eus "Skol ar filozoferion" - gant elfennoù awenet diwar istor gwirion Bro-C'hall da veur a vare eus hec'h hanoz pe istor broioù arall. En dro-mañ avat ez eo faezhet an dispac'h erion en diwezh. O lenn ar romant-mañ eta e vefe prest unan da soñjal ez eo ar skrivagner e unan douget a-walc'h da dezennoù ar virolourion ; e devoud e laka Roparz Hemon unan eus an tudennoù da zisplegañ mennozioù hag a ziskouez ne grede e ve gallus nep dispac'h gwirion :

"Prometomp ur parlamant evel hini Bro-Saoz. Ar bolitikerion ! Amañ ez eus daou rejimant gwarded a c'hallan kas da Radeneg hag a raio labour primoc'h ha fonmasoc'h egeto. Gwellañ perzh-mat un den oa al lealded, d'an c'hredenn... Bremañ, aet war an

oad e komprenan ez eo gwelloc'h ober an neuz da blegañ pa c'haller dre se pellaat ar reuz diouzh ar vro..."

Damkaniezh ar gempennouriezh politikel hag an trede nerzh eo a zo displeget amañ : gwell eo d'ar re a zalc'h ar galloud reiñ d'ar foran darn eus ar goulennoù a ra, goude ma vije bet awenet ar re-se gant o enebourion bolitikel.

Anzavomp koulskoude ez eo rouez hevelep evcziadennoù a-berzh ar skrivagner er romant-mañ a chom moan ha treut a-walc'h e zanvez. Ne gaver en danevell-mañ, a-benn ar fin, nemet un istor karanteziou divizel a-walc'h. Sachet eo kalon d'Tangi Kerviler a bep eil etre e garantez evit Lina, ur verc'h eus e gorn-bro hag e serc'h evit Orwen, plac'h a lez ar rouanez, a-du dre guzh gant an 'dispac'herion' hag an iriennion. Gant houmañ ez eo lorbet, touellet, karet avatha saveteet war un dro peogwir en em aberzh evitañ en diwezh (un danevell romantel a-walc'h eo "Tangi Kerviler" eta). Eveljust, - dimeziñ a ra ar penntudenn, a-benn ar fin, gant he c'henvroadez en deus kendalc'het da garout daoust d'e orged ouzh Orwen. Boutin meurbet eo eta an istor-mañ hag e devoud n'o deus an darn-vuiañ eus an tudennoù mork a-ziforc'h ebet nemet hini o micher pe o roll en istor. War a seblant eta n'eo ket deuet a-benn ar skrivagner da dommañ ouzh an tudennoù en deus plantet en e zanevell hag a chom estren outañ ent anat. Dre vras iveze eo an oberenn-mañ yen a-walc'h.

Arabat e vefe krediñ evit keloù se ez eo "Tangi Kerviler" ur skrid dizudi. Lennet e vez aes ; steuet mat eo an danevell ha derc'hel a ra al lenner bepred war evezh. Sklaer hag eeun eo ar stumm hag ar frazemerezh, un tammig sec'h a-wechoù hogen ivez e meur a lec'h pinvidik, lies-seurt ha resis, evel maz int en oberennoù savet dreist-holl goude 1960, da skouer en deskrivadur-mañ eus ur 'c'hiosk' :

"Savet e oa ur c'hiosk, ul logell
a'zhtuek gant un doenn e stumm ur

ur pikern ha prenester uhel, enk,
treilhaeriset..."

Seurt deskrivadurioù pervezh ne gaver ket nemeur ebarzh oberennoù skrivagnerion all SKOL WALARN hag int deskrivadurioù kalvezel koulz lavaret. Kavout a ra deomp ez eo bet Roparz Hemon e unan en hol lennegezh betek hemm o klask taolennañ bed an traoù ; amañ hag a-hont zoken e kejer gant gerioù rouez evel 'feritellek' h.a. ha n'int ket deuet c'hoazh da vezañ implijet stank e brezhoneg ; arabat eo disoñjal en devez Roparz Hemon aliesik ur mennad pe un damvennad yezhoniel o sevel skridoù zo (e brezhoneg eeun pe, neuze, en ur brezhoneg 'kalvezel').

Ma ouzhpennomp en deus gouezet ar skrivagner degouañ gant kizidigezh renkad an noblañsoù paour e Leon en 16vet kantved ha livañ gant ampartiz ramvroioù reter ar vro er romant-mañ - 'treuzwelus' eo an anvioù-lec'h penn-da-benn d'an danevell - e c'heller soñjal ne c'hell ket ur seurt oberenn, daoust d'he gwanderioù, lezel diseblant neb he lenno (1).

=====
(1) En em c'houlenn a c'heller ha ne zlefed ket adkavout er romant-mañ dodenn an "Huñvre" a zo ken gwir hag ar vuhez. E devoud en deus ar skrivagner dibabet an "huñvre" dre ma nac'he bevañ er gevredigezh vreizhat-c'hall eus e amzer. E-barzh "Tangi Kerviler" e nac'h Roparz Hemon eta un dirvoud a zistrujfe anezhañ eta. Ne servij ket taolennañ ur gevredigezh "vreizhat" ha n'eo nemet darn eus ar gevredigezh c'hall.
=====

AR ROMANTOU

AN TIA DRIZEK SIMINAL

An "Ti a drizek siminal" a zo ar romant kentañ bet embannet gant Roparz Hemon war-lerc'h ar brezel. E 1957 eo deuet er-maez. D'ar marc-se c'hoazh e klaske Roparz Hemon lakaat da dalvezout el lennegezh reolemm ar brezh- oneg ecun bet prientet gantañ un nebeut bloavezhioù a-raok ar brezel. Aozet eo "An ti a drizek siminal" eta en ur yezh ecun kenañ ha bez ez eus anezhañ ivez un istor polis evel an danevelloù bet skrivet gantañ dres goude ar brezel ha bet moulet war-dro ar bloavezhioù '50 evit bezañ skignet e-touez ar bobl : "Ar c'horf dindan treid va zad-kozh" ha "Ur prenestr a oa digor" (ar skridoù berr-mañ a ranked pourchas a zegadoù evit bezañ skignet suroc'h); graet e oant eta evit ar vrezhonegion'dizesk' hag an nevez-vrezhoneger- ion o paouez addeskiñ ar yezh. Ur munud all, a-hend-all, a ziskouezo e ranker renkañ "Ur prenestr a oa digor" hag "An ti a drizek siminal" en hevelep rumm : en div zanevell-mañ ez adkaver an hevelep tudennoù, Jo Herblon, an detektiv, ha Youenn Jigouzo, ar c'helaouenner.

Un istor polis eo eta "An ti a drizek siminal". Jouzout a reer ez eo Roparz Hemon itik d'ar romantoù polis a zo anezho un doare lennegezh saoznek dreist-holl hogen, war a seblant, e vefe ar romant-polis-mañ ul lutrevezadur eus ar romantoù polis peogwir n'eus danvez ebet dezhañ : ur fals vuntr eo an hini a zo, sañset, e diazez ar gontadem. Pezh a glask "Klub an Trizek" eo dres lakaat ar c'helaou- enner yaouank berrboell Youenn Jigouzo da heugañ ouzh an istorioù polis, evel ma klaske Cervantes lakaat e haroz da heugañ ouzh ar romantoù marc'hegiezh en e amzer. Ar muntr en deus gwelet eta a zo bet'huñvreet' gantañ - huñvre eo ar gwirvoud, gwir eo ivez - rak n'eus anezhañ nemet ur film bet bannet en "Ti a drizek siminal", gant an '13.

A-hend-all, evit doareañ gwelloc'h ar romant-mañ e c'hellomp menegiñ un arroudenn anezhañ e-lec'h e tisk- lerier deomp petra eo dres "Klub an Trizek". Jo Herblon a lavar eta:

"An 'Trizek' a zo ur c'hlub evit farsal, evit pakañ ar baotred - hag ar merc'hed - a zo re leun o spered gant an troioù a vez kontet el levrioù diskiant a zo anvet romantoù polis..." (1)

Ne dalv ket ar boan addezrevell an danevell-mañ a zo karget, a-hend-all, a zarvoudoù skrijus ha dic'hortoz : skriapañ a reer penntudenn ar romant hag e lakaat da gousket, kontilli a zo plantet a-greiz-holl en ur voger, dirak an dud, hep ma c'hellfe unan dizoleiñ an hini en deus graet an taol. Hogen eno n'emañ ket, sur mat, pennañ deus an oberenn ; hemañ a zo da glask, kentoc'h, er metou kefredourion hag arzourion a Vreizh hag a lies vroad, tud en o aez pe war o leve en em ziskouez er romant. N'eus ket a dud vunut en danevell-mañ (hengoun ar romant polis a zo kiriek moarvat) nemet unanig bennak : Hubert ar martolod eus Kameled, hag ar mitzhion m'emañ e karantez anezho : Mari-Lora ha Leda. An holl re all a zo 'pourc'hizion' eta : Youenn Jigouzo, ar c'helaouenner Jo Herblon, an detektiv amateur, a vev diwar e leve ; Demoz, - un anv pe lezanv gresianek, - evel hini Demostenez a-hend-all - a zo kelemer war yezhoù ar Sav-heol e Skol-Veur Jenev ; Jili Brizh a zo ul livour anezhañ ; Mado - a c'hoari ur roll a-bouez er romant - a zo ur c'hoarierz fiñvskeudenoù bet graet berzh ganti ha prenet dezhi un doare maner e Morgad - un arvor diouzh ar c'hiz - e-lec'h en em vod tudenoù an danevell ; kefredourion eo ivez Izold ha Beltram, evel ar merour Fedor, anezhañ ur 'Russian gwenn', kerkoulz ha Gontran pe ar mezeg Cheun eus Sant-Nazer, hep kontañ Kristol, niz Mado hag Eltrud an "dueña" he deus desavet Kristol. Roet ez eus bet d'an holl dudenoù tresoù resis hag int ocun a-walc'h (kv. poltred Mado, da skouer). Evel boaz en deus klasket ar skrivagner livañ an endro gant munudoù merkus. Deskrivañ a ra, lakaomp, ur sal

(1) Notomp ez eus anv eus ur muntr gwirion er romant hogen hemañ n'en deus darempred war-eeun ebet gant pennañ testenn an danevell.

kempennet diouzh giz arz 1925 (marteze evit ober goap) pe, c'hoazh, e vrastres ti Mado, ur c'henkiz bet savet war-dro ar bloavezh 1900. Moarvat ez eo anat ne gemer ket Roparz Hemon a-zevri nag e istor nag e dudenoù (bez ez eo "An ti a drizek siminal" ul lutrevezadur, - se hon eus lavaret) ; mousfent a zo eta en danevell-mañ ha parañ a ra hemañ en doare ma liv an endro, dres ; unan eus perzhioù gwellañ an oberenn eo ar mousfent-mañ, a-hend-all.

Un arvez dudiñs all eus ar romant eo degounadur korn-bro Kameled ha ledenez Kraozon hag ar meneg a zo graet meur a wech eus rannvro an Naoned, vel e-barzh Mari-Vorgan pe "Diamantoù Keroulaz", lakaomp. Preder Roparz Hemon eo lec'hiañ steuenn ha darvoudoù e romantoù hag e zanevelloù en un tolead resis eus Breizh. Moarvat e taol Roparz Hemon war Vreizh ur sell hollek pe, mar karer, karer, politikel. Fellout a ra deomp lavarout dre se le loc'h ket diwar ur savboent trivliadel, evel ma ra Jakez Riou pe Youenn Drezen pa livont korn bro o bugalec'hez. Kemeromp ur skouer : taolennadur pastell-vro Lec'h-Meur e-barzh "Mari-Vorgan" ; anat eo en deus bourret Roparz Hemon o lec'hiañ e Breizh ur rannbarzh o deus ar C'hall-aoued savet dael diwar e benn o tispartiañ anezhi diouzh ar ranndir-steuñv anvet ganto "Breizh".

Moarvat ne c'heller ket keñveriañ "An Ti a drizek siminal" ouzh pennañ romantoù Roparz Hemon. Hogen adkavout a reer ennañ evelato perzhioù ha dudenoù an oberenoù faltazi all ; an dimezell Jeltrud, da skouer, a laka da soñjal e Selina "Diamantoù Keroulaz" ; metou ha korn-bro ar romant-mañ a zo tost ivez da re "Ar vugale fall" (1) en dibenn. H.a. Un dalvoudegezh lennegel he deus an danevell-mañ eta daoust d'ar yezh eeun a zo implijet enni. Rak-se ivez e vefe arabat da neb a studi skridoù Roparz Hemon gwallegañ ar romant-mañ.

(1) Ivez e-barzh "NENN JANI".

DIAMANTOU KEROULAZ

Savet eo bet ar romant-mañ, evel ar romantoù all, ur wech m'en devoe Roparz Hemon graet e annez en Iwerzhon goude ar brezel, a-raok 1960, war a seblant. N'eo bet embannet avat nemet e 1963 gant AL LIAMM.

"Diamantou Keroulaz" a zo ur romant-polis, evel an "Ti a drizek siminal"; evel en danevell-mañ a-hend-all ez eo renet ar c'hoari gant un detektiv amateur, Hiribarren e anv, bepred hervez kustum ar seurt doare lennegezh. Notomp ivez ne c'hoarvez er romant-mañ, evel en danevell, gwir zrama ebet, petra bennak ma harzer en diwezh tri forbann, Lenoir hag an daou vreur Tili, hogen na zalc'hont roll pouezus ebet en oberenn.

Un diforc'h a-bouez a zo etre "An Ti a drizek siminal" ha "Diamantou Keroulaz", koulskoude. Ur mennad yezhoniel en doa Roparz Hemon o sevel an danevell bolis : fellout a rae dezhañ diskouez peseurt implij a c'helled tennañ eus ar yezh eeun ; lennegel rik eo avat ratozh ar skrivagner er romant. Dre se ivez ez eo pinvidikoc'h e yezh en oberenn-mañ eget en hini gentañ, daoust ma c'hoarvez gant R. Hemon ober gant gerioù poblek a orin gallek. Muioc'h ivez en deus akedet taolennañ an traoù hag an degouezh-ennoù, gant ar vrasañ resisted. N'eus nemet studiañ er c'heñver-se deskrivadur ramdi an horolajer e deroù ar romant. Couzout a ra Roparz Hemon mat tre reiñ ur merzad a esparded a glot gant al lec'h a fell dezhañ diskouez deomp ; gwelit ivez taolennadur ar sal-debriñ e penn-kentañ ar romant bepred.

E meur a stumm ez eo pinvidikoc'h ivez an oberenn-mañ eget "An ti a drizek siminal". Kalz niverusoc'h ha liesseurtoc'h eo an tudennoù e-barzh "Diamantou Keroulaz". Ivez, klasket en deus Roparz Hemon liesaat doare an danevell, dre lakaat da zezrevell a bep eil pennañ dremmourion ar c'hoari, war-bouez reiñ sellbentoù disheñvel war an darvoudoù ha kreskiñ evel-se ar c'hevren anezho ; rak ur

romant mister hag aergelc'h kement hag ur romant polis ez eo "Diamantou Keroulaz". Derc'hel a ra al lenner bepred war evezh nemet en dibenn e-lec'h e c'horreka red an danevell, dreist-holl o vezañ ma ne c'hoarvez darvoud skrijus ebet evel ma vijed o c'hortoz.

A-benn ar fin ned eo testenn ar romant nemet un digarez d'ar skrivagner da livañ ur metou zo, stank ha diseurt war un dro. Unan a c'hellfe krediñ ez eo ar metou-se tidel ha faltaziek a-grenn ; e gwirionez avat ned'eo ket. Ur wech ouzhpenn en deus bourret Roparz Hemon o livañ ur c'helc'hiadur bourc'hizion vreizhat a Leon, gallekaet moarvat bout ma ne ro munud ebet kel eus ar gallekadur-se. Pennañ tudennoù an danevell eta a zo noblañsoù a Leon, ofisourion a vicher pe embregourion, a-wechoù o chom e Paris pe e darempred gant kêrbenn Bro-C'hall. Izili eus ar gevredigezh c'hall lec'hel eo a bleustr kastell Keroulaz ivez, ijinourion, kelemerion, barnerion h.a., tud war o leve. Ar metou-se, evitañ da vezañ gwirion, a zo 'hanezel' ivez, da lavarout eo n'en deus ket klasket ar skrivagner taolennañ ur metou kempred en dije anavezet d'ar mare ma savas e levz ; bourret en deus hepken o tegounañ ur gorr-gevredigezh aet da get, en dije anavezet pe glevet kel anezhi en e vugaleerezh pe e yaouankiz (nouspet oberenn eus Roparz Hemon a zo un distro da amzer e yaouankiz).

Izili ar metou-se, dre vras, a-hend-all, a zo livet war o zu mat, en ur stumm un tammig goapaus marteze hogen hep drougiezh nag adsoñj politikel ebet. Ne vern penaos ne oa ket dezo ar skrivagner taolennañ ur renkad bennak evel renkad, - eveljust, - daoust maz eo resis tre ar stern kevredigezhel en deus roet d'e zanevell ; dre zegouezh hepken e verk ur wech penaos "gwreg ar barner... a zisprize gwreg ar narc'hadour..." Barzhoniel eo dezo Roparz Hemon evel m'en diskouez an distro d'an tremened am eus meneget uheloc'h. Moarvat en em gemmesk un toullad mat eus an tudennoù gant o saviad kevredigezhel ; soñjal a ran er c'houbladoù Leflo pe Jegu, da skouer. hogen

kement-se n'eo ket gwir diwar-benn an holl ha, da gentañ, diwar-benn an dud yaouank niverus a-walc'h a c'hoari ur roll bennak en afer a zo kontet deomp. Termenet mat eo o zresoù, buhezek o doare dre vras. Gwelit kentoc'h an taolennadur-mañ :

"An Nini hag al Lili-se gant o blev ruz o nijal evel flammoù a-us d'o fenn hag o brozhioù berr na ziskennent ket izelloc'h eget o daoulin, a oa spontus..."

Mankout a ra dezho koulskoude un donder hag ur fetister bennak. Kemendall a c'hellfed lavarout a-zivout un dornad dremmourion all ha n'int ket kemeret a-zevri gant ar skrivagner hag a gav enno dreist-holl danvez d'ober fent, lakaomp, Trebodennig, ar c'helenner, a zo livet a-hend-all gant kalz a vevder. Hogen an tudennoù pennañ, ar varkizez hag he c'hoar Selina, an danevellourion ivez, Halegoet, da skouer, a zo tost da galon ar skrivagner hag a zo kar da veur a dudenn all eus e oberennoù. Un doare estlamm a ziskouez kaout ar skrivagner evit ar varkizez "ur varkizez porselen deuet bev...". Houmañ - un tamm evel ar barzh eus "Pirc'hiri in ar Mor" a oar "kuzhat dindan un dremm seven ha dinec'h n'eus forzh pe varrad tregas a dremene e don hec'h ene..."

O soñjal enni, moarvat, e skriv unan eus an danevellourion :

"Tud zo a zo re binvidik o ene da vezañ studiet betek an don ha displeget en e leunder..."

Halegoet ivez a zerc'houez ur seurt rizhenn den a zo prizet gant ar skrivagner : koustiañsus ha madelezhus, kadarn ha gwan marteze ivez war un dro. En un doare iskis a-walc'h marteze ez eo Selina - ha na anver nemet dre zegouezh er romant - unan eus pennañ tudennoù an oberenn. Ezel ez eo eus ar c'houbladoù-se en em ziskouez aliesik e-barzh skridoù faltazi Roparz Hemon hag a zo skeudennet en ur stumm skodegus er pezh-c'hoari : "Fest al leue lart". En un tiegezh, ur breur en deus an holl zonezonoù ; egile a zo dibourvez a-grenn ; unan a zo doujet ha karet ; ouzh egile ne roer van

ha ne daoler ket evezh ; unan a c'hourc'hemenn hag egile a sent. Er c'houblad a zo amparet gant ar varkizez hag he c'hoar e talc'h an hini gentañ ar roll pennañ hag eben an eil. Bez ez eo Selina ar "vasterdez" a zoug pouez ar pec'hed hep bezañ sevenet anezhañ hag a rank bezañ kastizet evit ur gwall n'he deus ket graet. Aberzhet eo e gwirionez da "vad an tiegezh"(1) ; er romant-mañ, a-hend-all, e wisk an tiegezh doare un euzhvil a blaouy e vugale :

"Maz anavezit ar bed hag ar pezh a c'hoarvez etre kerent, ne viot ket souezhet," eme Glarisa, unan eus an danevellourezed. Ha pelloc'h : "Traoù iskisoc'h c'hoazh diwar-benn ar vuhez e-barzh tiegezhioù zo am boa klevet gant va mamm..."

Hogen Selina, o kontañ he buhez, he c'harantezioù c'hwitet gant Dijinski, ar c'horoller e Paris, he distro d'an tiegezh evel d'un toull-bac'h, a zispleg hec'h unan pègement he deus gouzañvet er skol zoken e-lec'h e oa anavezet he "mez" gant an holl :

"Na gouzañvet em eus hag i ken karantezus evelkent. Nag a flemmadennoù, a deodadoù, a c'hoapadennoù danguzh a-berzh ar merc'hed-se ha, siwazh, ivez a-berzh ar mestrezed..."

Padal, er romant-mañ, da vihanan, ne fell ket d'ar skrivagner mont a-grenn da zifennour ar "vasterdiezh" evel ma ra e-barzh oberennoù all (Mari-Vorgan hec'h unan a zo ur meni basterdez peogwir n'eo ket eus gouenn he zieghez) ; nac'hañ a ra, da skouer, kendonifi ar varkizez he deus mac'homet Selina e-pad bloavezhioù, a-walc'h eo d'an danevellour lavarout :

"Kasoni etre tud fall a zo spontus ; Kasoni etre tud vat a zo spontusoc'h c'hoazh..."

(1)Se a zo gwir dreist-holl en tiegezhioù bourc'hiz diazezet war an arc'hant.

Ne fell ket d'an danevellourez Klarisa, adarre, bezañ lodck e dial Selina daoust ma klask digarezif houmañ :

"Darn a lavaro zoken, evel Lili Oregon, e oa follez da stagañ. Me, daoust da bep tra, a lavar : ne ouzon ket. Pe zen a zo bet biskoazh hep e c'hreunennig follentez?"

Ha pelloc'h :

"Kaout truez ouzh ar re baour ha digar-ezif ar pezh a reont muioc'h eget ar pezh a ra ar re binvidik..."

Ur romant teñval e c'hellfe bezañ "Diamantou Keroulaz" eta. Anzav a ranker koulskoude ne ro ket ar merzad-se peurvuiañ. Intret eo alies gant mousfent ar skrivagner a ra goap - en un doare dizrouk - ouzh an tudennoù a dreuz an danevelloù (hiniannoù hepken eus an danevellourion, gwir eo, a ra gant an damgoap-se rak mirout a ra ar skrivagner e demz-spered da bep hini anezho.) Gouzout a ra Roparz Hemon degounañ ar jestr pe ar merk a lakay al lenner da vouse'hoarzhin. Taolennadur an ostizion gant Anna, dezhi si fall mitizhion Roparz Hemon : selaou a ra a-dreñv an norioù (hi avat n'eo ket matezh), a zo deuet mat tre er c'heñver-se. Roomp un tañva :

"An aotrou Leflo... e werenn lagad o kouezh-añ en e asied... an itron Leflo a gomze uhel hep selaou ar re all... An itron Jegu... evel pa vije bet er gêr o vervel gant an naon..."

Ha pelloc'h, deskrivadur ur pred :

"Va respontoù klevet gant Amelia a veze huchet ganti e skouarn Dereza ha war un dro dre ar porzh a-bezh..."

Erfin setu ar skeudenn-lu treset gant Klarisa (ur skeudenn-lu a zo barzhonius war un dro, gwir eo) :

"An itron Leflo a zeuas er gambr evel ul lestr-brezel bras o te-gouezhout e porzh-mor an enebour, he fried evel ur vagig vihan war he lerc'h..."

Dre vras koulskoude ez eo sirius ha di c'hoarzh awonadur an oberenn. Harozed ar romant - a zo an danevellourion war un dro - a eztaol meur a wech evezhiadennoù diwar-benn ar bed hag ar vuhez, en anv ar skrivagner, emichañs. En evezhiadennoù-se e kaver un doare furnez poblek a vez lakaet a-wechoù e genoù tudennoù all eus oberenn Roparz Hemon hag a ziskouezfe a-walc'h bedveizadur ar skrivagner. Diwar-benn roll an anaon en hor buhez e lavar "Herri Halegoet", da skouer :

"Ar re varv ne respontont ket. Ne gomzont nemet dre hor c'houstiañs ha mouezh ar goustiañs a zo displann alies, mesket gant trouzioù ar bed ha bouzet ganto..." (1)

Ar mennoz-se hag a zo displeget ivez e-barzh un danevell evel "Ho kervel a rin en noz" a zo ezgeriet adarre e-barzh eil skrid Herri hogen pelloc'h e-barzh skrid Klarisa ma c'heller diverzout en un arroudenn zo anezhañ un doare eus dodenn an "Distro peurbadel" :

"Tremened, Bremañ ha Dezent a zo unan hepken," eme Klarisa. "Pep tra a dro e kelc'h ; e kelc'h n'eus eus ket a linenn eun..." (2)

(1) Kv. ar varzhoneg "Galv ar beziou".

(2) Marteze un damvege eus damkaniezh an alvez kromm, hervez fizikourion zo. Ar meizad-se eus an amzer bepred kevadeg a glot gant keal peurbadelezh Doue, kevorant bepred.

Gwelout a reer eta ez eus en istor an
diamantoù laeret - pe, kentoc'h, adpiaoet gant Selina
e Keroulaz, kalz en tu-hont d'un danevell vister hag
ez eo ar romant-mañ unan eus ar re zudiusañ bet skrivet
gant Roparz Hemon war-lerc'h ar brezel.

=====

N E N N J A N I

Moarvat ez eo NENN JANI an oberenn hirañ a gement
a vije bet savet gant Roparz Hemon : ouzhpenn 250 pajennad
moulet stank a zo enni.

A-du e vo an holl evit ober eus ar skrid-mañ ur
romant, hervez an termenadur a roer peurvuiañ d'an doare-
lennegezh-mañ. E gwir, ned eo ket NENN JANI ur 'marvailh';
estreget un danevell ez eo ivez : niverus eo tudennoù
an istor-mañ, stank ivez an darvoudoù, ledan ar stern an-
ezhc. Lavarout a c'hellfed zoken, en ur stumm, ez eo an
oberenn-mañ ar skrid nemetañ hag a zellezfe an anv a romant.

Koulskoude, ne c'heller ket chom hep dere'hel kont
eus gourfennskrid NENN JANI e-lec'h e tiskleir Roparz Hemon,
dres en deus fellez dezhañ, da gentañ, degounañ e vugale-
erezh hag e yaouankiz e kêr Vrest kentoc'h eget skrivañ ur
romant a-ratozh. Pezh a garje bezañ graet ar skrivagner
eta e vefe dezrevell, d'e dro, e "eñvorennoù bugaleerezh
ha yaouankiz" ha taolennañ, peurgent, kêr vrasañ Vreizh-
Izel, an hini m'eo bet ganet enni ha m'en deus tremenet
enni e vuhez penn-da-benn, betek ar mare ma rankas kuitaat
ar vro evit ober e amez e Dulem, en harlu. Kement-se a
zo da verkañ rak dibaot eo, hiziv, ar re a c'hell chom e
buhez pad er gêr maz int deuet d'ar bed enni. Setu avat ar
pezh a zo c'hoarvezet gant Roparz Hemon ha n'eus netra iskis
eta maz eo maet ar skrivagner stag a galon ouzh Brest,
maz eo aet zoken ar garantez a zouge d'ar gêr-se war gres-
kiñ a-feur ma pellae ar bloavezhioù en doa renet enni.
An hiraezh-se da Vrest, a-hend-all, en em ziskouez er
barzhonegoù en devoa aozet Roparz Hemon er bloavezhioù
c'hwegont, e-barzh houmañ, peurgent, da skouer :

"Ne glevan mui o sevel eus ar porzh
Yudoù al listri bras en avel c'hleeb,
a ranne mik va c'balon gant o hiraezh,
en nozioù-hont, pa veze skañv an anken..."

Touellet e vefe koulskoude neb a soñje ez eo stag ar barzh ouzh kêr Brest hec'h unan. Er varzhoneg koulz hag er gourfennskrid ez anad ar ster hag an dalvoud-egezh a ro ar skrivagner d'ar gêr-se a zeu da vezañ un doare kêr Iz goueledet e don an eñvor ha n'eus mui anezhi nemet e spered an arzour a venn hec'h adsevel en un oberenn lennegel hag eñ erru war dreuzoù ar gozhni : nete ne chom eus kêr Vrest degounet ken spis gant Roparz Hemon en oberenn-mañ ; houmañ a zo bet distrujet razh e-kerzh an eil brezel Brest. Hini ebet, moarvat, kennebeut, eus an tudennoù a lavig hag a zifret er romant ne zveistev hiziv an deiz ; an holl a zo bet sammet gant an Ankoù, pe a zo tost da vezañ. Ha, padal, ez eus bet anezho ha bez e vo anezho keit ha ma vo ur spered bennak a lenner evit o dassorc'hif diwar lenn an danevevell-mañ, trec'h d'an amzer. En dro-mañ, marteze, e ve da keñveriañ ar c'heal-mañ ouzh mennoz pe venn eztaolet dre zegouezh e-barzh oberennoù all, - hemañ dreist-holl : penaos ez eo an huñvre ken gwir hag ar gwirvoud ha n'eus gwirvoud ebet nemet er spered ha dre ar spered e ve. Mat e vefe adlenn arroudennoù zo eus MARI-VORGAN e ser ar gêr faltaziek, da skouer.

Un diforc'h a zo koulskoude etre ar gêr faltaziek-e hag an hini a zo taolennet amañ. D'ur mare, da vihanañ, ez eo hanvezet ar gêr hag ar bed a zo deskrivet er romant. Diwar lenn NENN JANI e c'hell unan kaout ur soñj resis meurbet eus sevenadur palevarz kentañ ar c'hantved-mañ e Brest. Sebezus eo an aked en deus lakaet ar skrivagner da livañ pizh ha pervezh ar munudoù disterañ eus ar vuhez pemdeziek a neuze (gwir eo en devoa Roparz Hemon graet kement-se dija e-barzh ur skrid bet gouestlet gantañ, dres, d'ar vuhez e Brest en e vugaleerezh hag a zo bet embannet un nebeut bloavezhioù zo e-barzh AL LIAMM). Amañ, adarre, avat, e rankimp ober gourc'hemenoù dezhañ evit an implij en deus tennet eus an anaoudegezh eus ar yezh en deus dastumet a-hed ar bloavezhioù ; ne gav ket din e ve e Breizh ur skrivagner all, e-touez ar re a fell dezho skrivañ e yezh ar bobl, a-hervez, hag a vije gouest da gavout,

bep taol ar ger rekiz da envel ur pezh dilhad, da skouer, pe ul lodenn hepken eus ar pezh dilhad-se : dibaot tre ar skrivagnerion a oar, kerkoulz all, perc'hennañ ur yezh vicher bennak, evel ma ra Roparz Hemon er romant-mañ.

Kent komz eus stumm an oberenn, avat, e vefe dav ensellout an danvez anezhi. E gwir, eviti da vezañ amzeriet en un tremened aet sa get - hogen a zo bet anavezet gant meur a lenner, moarvat - ned eo NENN JANI nag ur romant istorel nag ur romant a faltazi, - ur romant gwir-livek poblek, ne lavaran ket, a seurt, dres, gant AR C'HOAR HENNAÑ, nemet ne gaver tamm ebet enni ar c'hwervoni maz eo intret ganti an oberenn yaouankiz-se.

Diskleriet hon eus e felle d'ar skrivagner dassorc'hif ur bed aet da get. E devoud, avat, - se hon eus merket - ez eo bet dismantret ar straedoù hag ar c'harterioù eus Brest a zo meneget pe zeskrivet el levr ; ha treuz-furmet a-grenn eo an trowardroioù eus ar gêr vras a zo taolennet er romant ivez, Goueled Leon, Leznevem h.a. N'eus ket mui a drangirri e Brest ; ha n'oa ket, neuze, a girri-tan enni ; ar baotred ne wiskont ket mui tokoù-plouz ha ne gasont ket mui bizhier ganto da vale. Hogen ken pizh ez eo livet tudennoù ha lec'hiennoù, ken stank ez eo an notadurioù a zo roet deomp diwar-benn dcare-bevañ ha stuzegezh an dud vunut er rannbarzh-se a Vreizh-Izel ma kav deomp hon eus bevet gant an dremmourion en em ziskouez er romant p'hor bez serret ar pajennoù anezhañ. Er vuhez-se adsavet hag adkavet - kentoc'h eget d'ur "Saga", evel m'eo bet skrivet gant n'ouzon piv, rak petra eo ur "Saga" a-benn ar fin? - e tennfe romant Roparz Hemon, dre ar mennad koulz ha dre an danvez anezhañ - da oberenn ar skrivagner gall "A la recherche du temps perdu" eus Proust, nemet ez eo enkoc'h, un tamm mat, ar stern anezhañ ha disheñvel ivez, evelkent, an destenn o vezañ ma ne bled Roparz Hemon nemet gant tud eus ar bobl, koulz lavaret. Dres a-walc'h, lavaret hon eus e oa eus NENN JANI un oberenn boblek ; hag e gwir ez eus gwerincourion eus an

darn-vuiañ eus an tudennoù anezhañ ; ha n'eo ket hepken o taolennañ anezho en deus fellet da Roparz Hemon mirout o doare poblek nemet, ivez, oc'h arverañ en o sigur ur yezh poblek, e-leizh a c'herioù a orin romanek enni, ha diank enni, ar gerioù nevez a zo bet nevez goveliet er bloavezhioù diwezhañ (1) hag hi pinvidik meurbet, a-hend-all, evel m'hon eus merket.

Dedennus eo an arvez-mañ eus an oberenn rak diskouez a ra penaos ar skrivagner brezhonek, goude m'en dije kollet pep darempred war-eeun gant ar werin, a zalc'h, evelkent, d'ul liamm bennak gant houmañ pa ne ve nemet dre benn gant ar yezh a zo deuet deomp dre ar werin hepken betek hon amzer-ni.

Hag int o tennañ o orin eus ar werin pe ar c'hendereoù tost dezhi, evit ar pep muiañ diouto, e chom ar tudennoù-mañ liessourt ha diforc'h mat an eil diouzh egile, dre ar remziad pe an oad, dreist-holl. Ur perzh boutin o deus holl avat : an holl gwitibunan a zo kêriz anezho. Moarvat int manet nes a-wechoù da dud kar dezho a zo o vevañ war ar maez ; hogen damwelet hepken eo ar gouerion-se, a-boan meneget a-wechoù. Hag int o tont eus tiegezhioù niverus ha paour - darn eus pennañ tudennoù ar romant a zo bugale un intañvez ez eo marvet he gwaz diganti a ziw ar gloaz tapet en un diskeladeg vicherourion, - nevez erruet e kêr eus ar maezioù, n'o deus an tudennoù-se un darempred tost gant gwerin ar plouc na zoken, ret eo lavarout, gant metou poblek ar vicherourion eus kêr. Diwar zifrae e tec'h bugale an intañvez diouzh kelc'hiadur al labourerion eus kêr pe a ziw ar maez. Mall warnañ ez a unan da gomiz peruker, egile da implijad burev, unan all da vartolod er verdeadurezh-vrezel gall, ar verc'h da zeskardez en ur stal gabellerezed; unan eus ar baotred hepken, Ernest, a labour en arsanailh e-lec'h e pled gant ar c'hweluniad.

Ret eo lavarout ez eo an tudennoù all eus ar

(1) "Arme-douar" hag "arme-vor" eo a zo implijet a-hed ar wech, ha n'eo ket "tirlu" pe "morlu". Ur skouer eo, nemetken. Kement-se ne dalvez ket ez eo bev hiziv yezh ar romant-mañ.

c'hendereoù bourc'hiz bihan kêrel. Kemeromp ar c'houblad Malvina ha Kaourintin. Merc'h da genwerzhourion vihan eus Kastell-Pol ez eo Malvina (evel Nenn Jani a zo he moereb a-berzh he mamm) hag hi a zo aet da skolaerez "dindan ar gouarnamant". Dre he micher end-eeun, dre ma n'he deus mui da zoujañ na tavantegezh na diasurded, ez eo dispar-tiet diouzh ar werin hag hi, a-hend-all, ezel eus ar c'hevredad "Ar Skol Dieubet", un doare kostezenn gleizelour eus an amzer-se. Micherour eo he gwaz, moarvat, hogen o vezañ ma c'hoari ur roll a-bouez e c'hweluniad an arsanailh - un tamm deskamant en deus - n'eus ket anezhañ ur micherour razh. Soñjal a c'heller eta en deus fellet d'ar skrivagner tresañ emdroadur gwiskadoù zo eus gwerin ha bourc'hiziezh vihan Vreizh, politikelaet a-wechoù - hemañ a zo degouezh Malvina ha Kaourintin Gourvest - hogen dibollikel a-grenn peurvuiañ : sellomp ouzh degouezh an isofisourion gozh a seurt gant d'Herlémont (lezanvet "Mirliflor") pe ar c'hoarezed kabellerezed, artizanezed, jentil ha seder nemet bas o deskadurezh hag o freder.

Padal, evito da vezañ distank, n'eo ket ezvezant a-grenn ar vourc'hizion er romant-mañ. Ouzh unan anezho e taoler pled dreist-holl : Mikael Baruel en deus sikouret unan eus bugale an intañvez o kavout ur plas evitañ en e vurevioù.

Bourc'hizion arall estregetañ en em ziskouez er romant evelato : mamm gozh Mikael Baruel, an aotrou hag itron Oudinot a ra war-dro Ivoñ, mab Emili Hingant, dre maz eo, evelto, pitilh gant ar sonerezh. Deskrivañ a reer, peurgent, "saloñs" an itron Oudinot e-lec'h e vez bodet holl songarourion Vrest, hep ma vije graet etrezo an dist-erañ diforc'h a gendere. Moarvat ne dem ket "saloñs" an itron Oudinot da hini mamm-gozh Mikael a zo kalz cheuc'hoc'h ha muioc'h snob; hogen an aked en deus lakaet ar skrivagner o taolennañ an tudennoù anezho a ziskouez a-walc'h n'en devoa ket Roparz Hemon ur mennad gwerinelour bennak - evel m'o deveze peurvuiañ skrivagnerion deroù ar c'hantved - o sevel e romant ; oc'h empennañ testenn e romant hag o livañ e dudenn e sente hepken ouzh e ijin skrivagner ha klask

a ra hepken o klotañ gant ar mennad - lennegel rik - a zo e hini.

Dres e ve da, bremañ, imbourc'hañ ster kevredigezhel ha politikel an oberenn pe, da nebeutañ, - peogwir ne gredan ket, evel m'em eus nevez verket, - en devoa Roparz Hemon ur ratozh bennak er c'heñver-se o skrivañ e romant, - talvoudegezh an oberenn-mañ, eta, evit div-erzout tuadurioù pennañ preder ar skrivagner a-zivout politikerezh ha kevredadoniezh.

Er feur-se ez eo NENN JANI da lakaat keñver-ha-keñver gant AR VUGALE FALL. Sur-mat e ranker degemer ez eus ur c'hemm bras etre an div oberenn evit pezh a sell ouzh an Emsav. Bez emañ an emsav e diazez AR VUGALE FALL hag heptañ n'en dije an danvez romant ster ebet. En eneb ne verzer e neb lec'h liv ebet eus an emsav e-barzh NENN JANI. Perak ? Unan a arguzo ez eo amzeriet NENN JANI e deroù ar c'hantved, a-raok ar brezel bed kentañ ; hogen an amzeriadur-se zoken n'eo ket asur ; da skouer, an abadenn girri-nij a vefe da lec'hiañ kerkoulz etre an daou vrezel. En un doare iskis a-walc'h ivez, a-hend-all, ne reer dave ebet, penn-da-benn d'ar romant, da zarvoud politikel ebet, na d'ar brezel bed kentañ, na d'an degouezhennoù o deus prientet anezhañ ; n'eo ket aes kennebeut amzeriañ an ec'hwel a zo meneget e deroù ar skrid.

Koulskoude ez eo kar NENN JANI d'AR VUGALE FALL war ur poent a-bouez : ur weledigezh zo eus ar gevredigezh. Gwelet hon eus penaos er romant kentañ e tistaele Roparz Hemon ar stourm etre renkadoù en anv un denelouriezh zo ; rukunif a rae ar skrivagner ouzh ar gasoni - gouennelour, koulz lavaraet - a ziskoueze kaout stourmerion zo eus ar gostezenn gomunour a neuze ouzh ar "vourc'hizion", daoust ma oa anat dezhañ, a-hend-all, n'en doa an Emsav ur ster bennak nemet evit ha dre ar werin e Breizh. Rak-se ivez, moarvat, n'eo ket bet drouklivet ar metou bourc'hiz 'snob' nag er VUGALE FALL nag e NENN JANI (merkomp, er c'heñver-se, ez eus anv en daou romant, evel e-barzh AN TI A DRIZEK SIHINAL, eus monianed

o vont da hañviñ e Ledenez Kraozon). En arbenn a se ivez ez eo mesket mui pe vui an daou renkad dindan banniel an Emsav e-barzh AR VUGALE FALL ha dindan hini an Arz - ar Sonerezh, peurgent - e-barzh NENN JANI (kv. Ivoñ degemeret e 'saloñs' an itron Oudinot) pa n'eo ket hini ar Garantez pe ar c'hadaliezh a-wechoù pa zeu Ivoñ da vezañ karedig entitlet ha gopret ar gontez Wittenberg (notomp n'eo ket ar vourc'hizion-se kemeret a-zevri gant ar skrivagner hogen ne ziskouez evez ebet outo kennebeut : berrboell a-walc'h e oa mamm-goz Mikael Baruel avat evit mennout lakaat he mab bihan da zimeziñ gant ar vrizh kontez-se). Evit Roparz Hemon, anat eo, n'eus ket a wir stourm etre renkadoù pe, da nebeutañ, ne glot ket ar stourm-se gant ur stourm etre sevenadurioù diforc'h : zoken o stourm outo e tarbenn ar werinourion talvoudoù ar vourc'hizion a-benn ar fin.

Ar mennoz-mañ a hañvalo bezañ souezhus d'an hini a grogo da lenn ar romant rak deraouif a ra hemañ gant danevelladur un diskeladeg vicherourion pe c'houennatadenn Nenn Jani end-ecun gant ar gerreizh evit ar perzh he deus kemeret - hep mennout dezhi - en diskeladeg-se. Hogen ne sav ket ar skrivagner a-du gant ar vicherourion peogwir ez int izili ar renkad 'dilemet' hogen peogwir ez eus anezho tud o tifenn o dellid hag o enor en un degouezh bennak. E gwirionez ned eo tudennoù ar romant nemet bourc'hizion vihan hiniennelour, evezhiet ouzh o laz personel-i, da gentañ, ha nebeut e chal gant tonkadur ur renkad pe ur vroad bennak, dres evel gwerinourion Vreizh en amzer-se, dre vras.

Ne sav ket Roparz Hemon a-du gant ur stourm etre renkadoù difetis. Komprenet en doa ar skrivagner, a-hend-all, e oa urzhiet ar stourm-se . . . e Breizh gant ur galloud estren, hini ar c'hweluniadoù hag ar Strolladoù gall bras maz eo o staelveliezh kreizennet e Paris. Rak-se, ivez, e vourc'h tiskouez pebezh difiz en deus ar stourmer diaz - evel Kacourintin Gourvest, - ouzh dileuriad an aczadurioù kreiz e Paris deredet da Vrest evit atizañ un emgann n'en deus perzh ebet enni, pe d'he

mougañ ma klot an diviz-se gant dreist-lazoù an aozadur penn-da-benn da'Frañs'.

Ne vern penaos, nac'hañ a ra Roparz Hemon, anat eo, ober eus ar stourm kevredigezhel pe bolitikel un doare relijion, ur peurdalvoud ma tlefe an hiniennoù en em aberzhiñ dezhañ. Malvina n'eo deuet da emsav ar "Skol Dieubet" nemet evit disoñjal ur ramgalon garantez (da vihanañ, ne hañval ket ar skrivagner krediñ e ve stank ar stourmerion wirion o deus meizet da vat ster ha pouez ar stourm a renont evit ur pennad eus o buhez nemetken, peurvuiañ). Kentizh ha maz eo dimezet ar plac'h eta e tilez al labour politikel hep keuz na more'hed ; ha kemendall a ray he gwaz neuze, evitañ da vezañ chomet pell amzer e penn ar c'hweluniad en arsanailh; eñ, ivez, a ya da vourc'hiz bihan. Ne ziskouez ket ar skrivagner an emdroadur-se evel un drouziwezh (er c'heñver-se ez a tre penn-da-benn e 'kroc'hen an tudennoù'). Soñjal a c'heller ne gred ket Roparz Hemon, ivez, e oufe bout ur "Pirc'hirin ar Mor" bennak en emsav renkadel. Ouzhpennomp, a-hend-all i'eus uhelvennad gredus ebet gant hini eus an tudennoù ; ar relijion, ivez, a zo distalet pe bleustret hep nemeur a feiz gant Nenn Jani pe en un doare strizh gant tudennoù all ; n'eus nemet gant an intañvez, Emili Hingant, e ve marteze, un donder speredel bennak. E deroù grez ar sevenadur bevezif eta ez eo krog pep feiz krav-ezel pe led-kravezel da zizeriañ ; an dizeriadur-se e oa doaniet gantañ "Pirc'hirin ar Mor" daou-ugent vloaz a-gent ; hemañ a wirie gant tristidigezh e oa aet ar werinourion da "dudigoù baour aes da zic'hoantañ", dic'houest da vezañ emaberzh an dispac'herion ha da reiñ pouez dezhañ. Dre vras eta ez eo dizrama a-grenn ar bed livet gant ar skrivagner dre ma ne gemer ket ar bed-se a-zevri.

An dizramaegzh-se a c'heller kompren dre un arbenn all. Ne oa ket e soñj ar skrivagner sevel un oberenn bersonel evel "Mari-Vorgan". Daoust ma liv amzer e vugaleerezh en em gav Roparz Hemon penn-da-benn er-maez eus e oberenn. Pezh a felle dezhañ ober e oa hepken daskoriñ buhez d'ur gevredigezh enk a-walc'h, evel ma oa d'ur

mare zo, hogen troc'het koulz lavaret, diouzh hec'h endro hag he c'hendalc'h politikel. Ezvezant eo an Emsav (ha, padal, e oa hemañ oberiant dija e deroù ar c'hantved ; diskeladegoù a veze aozet gantañ d'ar c'houlz-se endev) ; hogen ezvezant eo ivez ar Stad C'hall daoust d'he c'harg-idi, d'he c'herreizh, d'he gouelioù - ar "c'h"Quatorze Juillet"- ha na wiskont ster istorel ebet en danevell : aze emaint, moarvat, hogen den ne oar na perak na penaos, (moarvat evel m'en em ziskouezont d'an tudennoù o unan a sell outo evel darn eus un 'natur' bolitikel bennak ; testoù un tremened mojennel ez int.)Setu, hag int ken nes d'an emsaverion a hiziv dre an amzer e hañval an tudennoù-se dezho hiziv aparchantiñ d'ur boblad ragistorel. Gizioù ar boblad-se - obidoù an intañvez Emili Hingant pe eured Malvina ha Kaourintin n'int ket tremenet da c'hizioù "breizhat" oc'h aroueziañ padelezh ur gevredigezh ; e gwirionez ez int "kêrel breizhat", tost d'ar re c'hall a-wechoù moarvat nemet o deus evelkent un arvez folklorek rik a lam o ster orin diganto (ar ster nemetañ a vefe d'ar stuzegzh a anad e ser eured Kaourintin ha Malvina a vefe enframmadur ar gevredigezh plouezat breizhat a ziagent er gevredigezh kêrel c'hall ; hogen ar ster-se ne c'hell ket bezañ degemeret gant un emsaver harak-se e seblant ar vrizh stuzegzh-se bezañ tidel ha diboell, lu un tammig er romant end-eeun.

E gwirionez e tale Roparz Hemon o skrivañ e romant ouzh diaesterioù ar skrivagner breizhat brogar o taolennañ en e skridoù, e brezhoneg, ur gevredigezh vreizhat arallekaet hag aet da estren, evel ma oa, peurgent, kevredigezh vreizhat deroù ar c'hantved e kêr ; kavout a rae dirazañ eta ur gevredigezh hiron, mesket enni elfennoù ur gevredigezh arnevez war ziorren ha dilerc'hioù ur gevredigezh henvoazel displeberet ; diaes eo en ur seurt kevredigezh bastard ha distabil kejout gant tud a dalvoud-egzh, gouest d'en em stagañ ouzh un talvoud bennak ; rak, dres, diouer a ra an temzoù-tud er romant-se ; evel m'hon eus merket, tudenn ebet ne gred e kals tra. E Balzac pe e Roust e lakafe da soñjal eta un oberenn seurt-mañ.

Evit klozañ, - unan eus pinvidikañ ha fonnusañ oberennoù ar skrivagner ez eo NENN JANI, gant he zudennoù stank ha liesseurt, treset pervezh ha linennet resis pep hini anezho ; ar re, zoken, n'o deus nemet ur roll a eilrenk en danevell (da skouer, renerez ar skol e-lec'h ez eo bet anvet Malvina da skolaerez end-eeun) o deus bepred ur bersonelezh diforc'h mat. Moarvat - se a adlavaromp - n'eo ket dramaek ar romant daoust da dremenvan Emili Hingant ha toullbac'hidigezh Ivoñ (evit bezañ treset hep gouzout dezhañ butun floderezh saoz) ha n'eus haroz ebet emañ ; Nenn Jani, zoken, n'en em zistag ket nemeur diouzh an tudennoù all ha lavarout a c'hellfed o deus Malvina, Kaourintin pe Ivoñ kement a bouez hag hi ; Emili Hingant, e-giz m'hon eus notet, a c'hellje bezañ bet ar 'gouron' hogen mervel a ra re abred evit gellout c'hoari ar roll-se : a-boan hon eus amzer d'he damwelout. Lieskreizet eo ar romant eta, pezh na zigresk ket an deursted anezhañ hogen a ziskouez ivez ne oufed ober anezhañ, e nep doare, un doare 'arourgerz'!

Evit ar yezh e lavarimp adarre ez eo eeun, didro, resis ha pinvidik war un dro, hengounel ha romanek a-walc'h he geriadur a-wechoù. Dre ma lec'hie e romant e Goueled Leon en deus diwallet Roparz Hemon, marteze, da chom hep meskañ enni stummoù zo eus ar yezh lennek bet amprestet digant ar gwenedeg, evel -hec'h- dirak ur vogalenn, lakaomp.

Moarvat eo bet meizet NENN JANI, da gentañ, evel steuenn romantek un eñvorlevr gouestlet gant ar skrivagner d'e yaouankiz, evel un dro, eta, da zistreiñ d'ar yaouankiz-se. Er feur-se ez eo kar, moarvat, da "SKOL LOUARN VEIG TREBERN" nemet n'en deus ket Roparz Hemon en em lakaet da benntudemne zanevell, evel m'en deus graet ar Bigouder; ur sell ergorek en deus klasket teurel war e yaouankiz. Dre se en deus roet d'e oberenn ur vent ec'hon ha na gaver ket - daoust d'an hirder anezhi - e-barzh danevell Youenn Drezen, petra bennak m'en deus gouezet hemañ en e oberenn-er gromañ e daolead a Bont 'n Abad en ur ouel a varzhoniezh

a zo diant, peurvuañ, e-barzh NENN JANI. Gwir eo ivez, - nemet ar broud da zassoc'hiñ o yaouankiz, n'eus netra boutin e keindir buhezal ha kevredigezhel ar yaouankiz-se hogen degemer a c'heller o deus roet an daou skrivagner-mañ d'o oberennoù talvoudegezh hud un 'douar-ar-yaouankiz' diraezet erfin.

=====

K L O Z A D U R

Moarvat n'eo ket echu na klok oberenn Roparz Hemon. Evél m'omañ avat ez eus anezhi, adal bremañ, an hini bouezusañ eus skrivagnerion hanter-enn gantañ an ugentvêr kantved. Ne weler ket mat piv a vije bet gouest, e gwirionez, e-touez skrivagnerion all SKOL WALARN, krouet gantañ, n'eus forzh penaos, da c'hoari e roll pe da zero'hel e lec'h ; den ebet, emic'hañs, en emsav, war dechenni ar yezh hag al lennegozh, n'en doa ar varregezh a oa dezhañ ; ha, sur-mat, m'en dije nac'het sammañ ar gofridi en deus kaset da benn, ne vije hiziv emsav lennegel brezhonek ebet e Breizh. Kement-se ne dalv ket ez eo reizh bopred mennozioù ar skrivagner diwar-bonn doareoù hag amkenioù ar stourm sevenadurel ; lodok ez eo bet Roparz Hemon e touellwelioù zo eus e amzer ; hogen eñ an hini eo en deus lakaet an emsav lennegel - hag e sigur hemañ, an emsav penn-da-benn - d'ober ur gammed war-raok seurt n'en devoa graet biskoazh a-ziagont.

A-hend-all, ar pezh a verz al lenner o studiañ oberenn ar skrivagner koulz hag e saviad, ez eo an amsteriegezh anezho. Hanter hent ez eo manet Roparz Hemon etre an obererezh politikel hag an arz rik, etre an enouestladur politikel klok hag an dilettantiezh. Moarvat he deus gwisket e oberenn ur ster politikel resis hogen daoust dezhañ pe hep mennout dezhañ, da vihanañ, ez eo c'hoarvezet kement-se : aliesik eo bet krignet an oberour gant an arvar diwar-benn talvoudegezh e ober evel ma c'heller merzout diwar lenn e skridoù ; hag o vezañ pezh e oa stad an emsav hag ar vro en e c'hreiz e c'heller kompren ervat an arvar-se.

Hanter hent emañ Roparz Hemon, ivez, etre ar "vourchiziezh" hag ar "werin", hogen emañ e ranker resizañ ster ar gerioù. Fellout a ra deomp lavarout, hepken, ne oa ket Roparz Hemon, dre benn

eus e diegezh, e darempred eeun gant ar werin ; tennañ a ra e orin eus ur renkade etre nevez savet d'ur vourc'hiziezh zo, gallekaet adal ar mare-se. ne gav ket din e c'heller lavarout kalz tra en tu-hont da gement-se. Rak, d'hor soñj, n'eus ket tu da lakaat nep bedveizadur na kealiadurezh da glotañ gant ar "vourc'hiziezh" pe ar "werin" a zo, a-hend-all, kenemgenklet e seurt doare ma n'eus ket tu d'o diforc'hañ da vat an eil diouzh ebon. Bez ez eo ar c'healiadurezhioù perzh an aozadurioù hag ar frammoù ; (Iliz, Strollad Komunour h.a.) ; n'int ket perzh ar renkadoù o unan a chom e par ar yoc'h, daoust ma venn aozadurioù zo derc'houezañ renkadoù zo, evel ar Strolladoù Komunour hep ma c'hellfed evit keloù se asuriñ ez int un ~~ez~~voradur anezho.

Hogen, dres, ne zegemer Roparz Hemon na bedveizadur na kealiadurezh arbennik ebet ; war an dachenn-se ez eo amsteriek e emzalc'h adarre ; en em lec'hiañ a ra etre an douar hag an neñv, hep ober, adarre, dibab ebet da vat ; da vihanañ, betek hiziv.

Awener an emsav, aotrouniezh speredel, maz eus unan, ez eo bet Roparz Hemon, an hini nemeti, koulz lavaret, rak tevel a ra an danvez aotrouniezhoù speredel all, abaoe pell, kentoc'h eget ur rener ha n'en deus ket klasket bezañ biskoazh e gwirionez.

